

ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΛΑΪΚΗΣ & ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

**ΤΑ ΑΝΤΑΡΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ
ΣΤΟΝ ΚΑΘΡΕΦΤΗ ΤΗΣ ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑΣ**

Πτυχιακή εργασία του
Γεώργιου Ανδρικόπουλου
ΑΜΦ 1329

Επόπτρια καθηγήτρια:
Μαρία Ζουμπούλη

Άρτα, Ιούλιος 2015

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	8
Οι αντιστασιακές ομάδες	10
Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο.....	10
Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός	12
Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων	15
Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθερώσεως	17
Η ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΙΚΟΥ	19
Τεχνικές και εμπορικές προϋποθέσεις	19
Οι ανθολογίες των αντάρτικων στη δισκογραφία	21
Μουσικολογική παρουσίαση επιλεγμένων κομματιών.....	36
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	77
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	80
ΠΗΓΕΣ	83
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ (με αλφαβητική σειρά).....	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	86

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το θέμα της εργασίας αυτής επιλέχθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος Μεθοδολογία της έρευνας. Η αναζήτηση θέματος για την ανταπόκρισή μου στις ανάγκες της Άσκησης συνέπεσε με μια επίσκεψή μου στην Εθνική βιβλιοθήκη (Αθήνα), όπου εντόπισα μια συλλογή από αντάρτικα τραγούδια του Κώστα Γαζή (1925-2003). Στο εισαγωγικό του σημείωμα, ο συλλέκτης, πεζογράφος με συμμετοχή στην Εθνική Αντίσταση, παρακινούσε τις νεότερες γενιές σε περαιτέρω έρευνα. Αισθάνθηκα να με αφορά η προτροπή αυτή, καθώς συναντούσε μια πολύ σημαντική προσωπική μου εμπειρία.

Σε μικρότερη ηλικία, συνέβη να έχω προσωπική επαφή με έναν αντάρτη, ο οποίος μοιράστηκε μαζί μου τις αναμνήσεις και τα βιώματά του από μια εποχή καθ' όλα συγκλονιστική. Μου μίλησε για τους τόπους τους οποίους περπάτησε, για τις μάχες και για τα όνειρα που μοιράστηκε με τους συντρόφους του. Μου έδωσε την επιθυμία να επισκεφθώ, τότε, όπως και πρόσφατα, τους χώρους που αποτέλεσαν στρατηγικά σημεία της δράσης των ανταρτών, όπως το Μαίναλο, την Γκιώνα και τον Όλυμπο. Μέσα από αυτήν την εμπειρία, αντιλήφθηκα και προσέλαβα διαφορετικά όσα μου εξιστορούσε ο παλιός εκείνος αντάρτης, αλλά και όσα απηχούσαν τα αντάρτικα τραγούδια.

Καθώς αναζητούσα περισσότερη τεκμηρίωση, είχα την τύχη να συναντήσω τον ηχολήπτη, φωτιστή και ηλεκτρολόγο Σιδέρη Τσαμουδάκη, ο οποίος είχε αναλάβει την κάλυψη πολλών συναυλιών με θέμα το αντάρτικο και γενικότερα το πολιτικό τραγούδι. Στο πλαίσιο αυτό είχε έρθει σε επαφή και με αρκετούς καλλιτέχνες που έφεραν στο φως τα λογοκριμένα αυτά τραγούδια, όπως τον Πάνο Τζαβέλλα. Οι συζητήσεις μαζί του μου φώτισαν πολλές πλευρές της καλλιτεχνικής ατμόσφαιρας που χαρακτήρισε την δραστηριότητά τους, σε μια πολιτικά φορτισμένη εποχή.

Σημαντικό ηχητικό υλικό αλλά και ένα φυλλάδιο από συναυλία του Άκη Σμυρναίου με μια χορωδία αντιστασιακών της ΠΕΑΕΑ που έλαβε χώρα στην Αθήνα το 1983 και είχε τίτλο *Πολεμάμε και Τραγουδάμε* μου δόθηκε από την κυρία Ντίνα Δημητρακοπούλου. Παράλληλα, είχαμε και μια ενδιαφέρουσα συζήτηση γύρω από τα γεγονότα που ακολούθησαν αμέσως μετά την αντίσταση, αλλά και το τι συνέβαινε εκείνους τους καιρούς στην επαρχία.

Για τις ανάγκες της έρευνάς μου επισκέφθηκα την βιβλιοθήκη του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών «Λίλιαν Βουδούρη», την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, την Κεντρική Βιβλιοθήκη του ΤΕΙ Ηπείρου, τις βιβλιοθήκες του Πανεπιστημίου των

Ιωαννίνων, Πειραιά καθώς και πολλά Σπουδαστήρια της Πανεπιστημιούπολης του Ζωγράφου, στην Αθήνα. Ευχαριστώ θερμά το προσωπικό τους για την συνδρομή του.

Για την υλοποίηση της εργασίας μου, μου φάνηκαν χρήσιμες όλες οι γνώσεις που αποκόμισα από τα μαθήματα του Τμήματος Λαϊκής και Παραδοσιακής Μουσικής. Όσον αφορά το θέμα μου, θα πρέπει να ξεχωρίσω ωστόσο τα μαθήματα της Μαρίκας Ρόμπου-Λεβίδη και του Ηλία Σκουλίδα. Σημαντική υποστήριξη είχα από τον Γιώργο Κοκκώνη, που με καθοδήγησε στην προσέγγιση του θέματος και μου συνέστησε ένα βιβλίο που μου χρησίμευσε ως στυλοβάτης: *La chanson politique en Europe*, των Celine Cecchetto και Michael Prat. Για την μετάφρασή του, πολύτιμη ήταν η βοήθεια της διεθνολόγου Δέσποινας Ανδρικόπουλου, την οποία ευχαριστώ θερμά.

Το ενδιαφέρον μου όμως για ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά θέματα, μαζί με την εμπιστοσύνη στην επιστήμη και το πείσμα και την επιμονή που απαιτεί η έρευνα, τα χρωστώ στον συγγραφέα και ερευνητή Ταξιάρχη Τσιόγκα.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την Μαρία Ζουμπούλη. Οι πολύτιμες συμβουλές της ως επόπτρια και οι γνώσεις που μου μετέδωσε ως καθηγήτρια συνέβαλαν στην τελική εικόνα της πτυχιακής εργασίας μου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τα αντάρτικα τραγούδια είναι κατ' εξοχήν πολιτικά τραγούδια. Στο είδος αυτό, βάση αναφοράς είναι ένα πολιτικό γεγονός ή κάποια κατάσταση που αφορά ομάδες ανθρώπων, τις οποίες συνέχει μια κοινή ιδέα ή διεκδίκηση. Στην προκείμενη περίπτωση, οι ομάδες αναφοράς είναι εκείνες των ανταρτών. Τα τραγούδια τους αποτελούν τον καθρέφτη της ιδεολογίας τους, της ζωής και των κατορθωμάτων τους κατά την διάρκεια της κατοχής.

Το πολιτικό τραγούδι μπορεί να είναι καθαρά πολιτικό ή να διαμορφώνεται πιο ελεύθερα από κοινωνικά – ιστορικά συμφραζόμενα. Το αντάρτικο το οποίο μελετάμε εμπεριέχει και τις δύο όψεις. Είναι πολιτικό γιατί γνωρίζουμε πολύ καλά ότι οι αντάρτες από μόνοι τους αποτελούν δημιούργημα κάποιας πολιτικής παράταξης. Το περιεχόμενο των τραγουδιών, παραπέμπει σε μια συγκεκριμένη ιδεολογία. Οι ιδεολογικές θέσεις προωθούνται με έμμεσο τρόπο, μέσα από την διάδοση των τραγουδιών. Η λογοκρισία – η δυσφήμιση που υπέστησαν από τον εμφύλιο και μετά, είχε σκοπό να εμποδίσει την προώθηση, όχι τόσο των τραγουδιών, αλλά τις κοινωνικές και πολιτικές πεποιθήσεις που τα συνοδεύουν. Έχουμε όμως και αναφορά σε γεγονότα και πρόσωπα, που αποτελούν πηγή έμπνευσης για τραγούδια και που τα καθιστούν λειτουργικά, ως όργανο ενθάρρυνσης, που παρέχει ελπίδα, κουράγιο και δύναμη στον αγώνα. Τα μηνύματα αυτά συνδυάζονται με συμβολισμούς και παραπομπές στον υπαρκτό σοσιαλισμό της ΕΣΣΔ.

Άλλο ένα χαρακτηριστικό των διαφόρων ειδών πολιτικού τραγουδιού είναι ο τόνος ο οποίος υιοθετείται σε επίπεδο κριτικής: τα πιο «τολμηρά» πολιτικά τραγούδια αναφέρονται ευθέως σε ιστορικές θέσεις και κρίσεις, ενώ τα σατιρικά έχουν ως στόχο να γελοιοποιήσουν ένα πρόσωπο ή κάποιο καθεστώς. Το αντάρτικο και σε αυτή την περίπτωση, παρ' ότι ανήκει στην πρώτη περίπτωση, αγγίζει και την δεύτερη. Αν και συστηματικά αναφέρεται σε κοινωνικά – ιστορικά γεγονότα με σοβαρό πολιτικό περιεχόμενο, δεν αποποιείται την τάση να σατιρίζει αρνητικά το γερμανικό και ιταλικό καθεστώς και γενικότερα το φασισμό.

Το πολιτικό τραγούδι παίρνει συχνά την μορφή μιας αντίδρασης ή και αντίστασης ενάντια σε κάποιο καθεστώς ή κατεστημένο. Η θέση αυτή αποτυπώνεται τόσο στο αφηγηματικό περιεχόμενο των στίχων, όσο και στην μορφολογία, την δομή

και εν γένει την αισθητική του¹. Οι δημιουργοί του αντάρτικου τραγουδιού επιλέγουν χαρακτηριστικά να προσδώσουν στο έργο τους *λαϊκότητα*, που νομιμοποιεί τον αγώνα των ανταρτών στο όνομα του λαού. Συγχρόνως επιχειρούν να τροφοδοτούν με συνεχόμενο παλμό και αγωνιστικό πνεύμα τον αγώνα εναντίον των Γερμανών κατά την περίοδο του 1940.

Οι συνθέτες των αντάρτικων τραγουδιών χρησιμοποιούν ελεύθερα πολλές και διαφορετικές μουσικές γλώσσες, την λαϊκή, την δημοτική, την έντεχνη, την κλασική (με έμφαση στον ρομαντισμό). Αιτία, δεν είναι μόνο οι προσωπικές τους επιλογές, αλλά και η συνειδητή θέληση να προβάλουν «συμβολικά» στοιχεία.

Στην παρούσα εργασία, συλλέχθηκαν τα αντάρτικα τραγούδια που δημοσιεύτηκαν στην δισκογραφία. Η μουσικολογική τους προσέγγιση ανέδειξε στο επίπεδο των δημιουργών μια πλειάδα από Έλληνες και ξένους συνθέτες, κατά κύριο λόγο Ρώσους. Από πλευράς Ελλήνων έχουμε τον Αλέκο Ξένο, τον Βασίλη Ρώτα, τον Φοίβο Ανωγειανάκη, τον Άκη Σμυρναίο (καλλιτεχνικό ψευδώνυμο του Γαληνού Κιοσόγλου, που προέρχεται από τον χώρο του ελαφρού – λαϊκού τραγουδιού). Στους Έλληνες συνθέτες, που μπορεί να μην συνέθεσαν κάποια μελωδική γραμμή αλλά ενορχήστρωσαν αντάρτικα τραγούδια και διεύθυναν ορχήστρες σε δισκογραφία και σε συναυλίες, θα πρέπει να προσθέσουμε τον Μίκη Θεοδωράκη, τον Πάνο Τζαβέλλα², τον Θάνο Μικρούτσικο και τον Νότη Μαυρουδή. Οι ξένοι συνθέτες είναι ο Pierre De Geyter, ο Samuil Pokrass, ο Timofei Aturov, ο Dmitri Schostakowitsch και ο Vasily Solovyon-Sedoir, Matvei Blanter.

Η θεματολογία των τραγουδιών αυτών αγγίζει αρκετούς τομείς. Γίνεται αναφορά σε αντάρτικες ομάδες και γενικότερα σε ομάδες που έχουν σαφές πολιτικό και ιδεολογικό πλαίσιο: σαφής είναι η αναφορά στην οργάνωση ΕΑΜ και στα παρακλάδια του, ΕΛΑΣ, ΕΠΟΝ, ΠΕΕΑ, ΕΛΑΝ, αλλά και στο αντίπαλο δέος, που είναι οι φασίστες και Γερμανοί ως SS. Ομοίως, επώνυμα αναφέρονται πρωταγωνιστές της εποχής εκείνης, με σκοπό είτε να τιμηθούν είτε να επικριθούν. Με υμνητική διάθεση αναφέρονται τα τραγούδια στον πρωτοκαπετάνιο του ΕΛΑΣ Άρη Βελουχιώτη, στον στρατιωτικό διοικητή του ΕΛΑΣ Στέφανο Σαράφη, στον αντιπρόσωπο του ΕΑΜ στον

¹ Celine Cecchetto, Michael Prat (επ.), *La Chanson politique en Europe*, Pessac (Presses Universitaires de Bordeaux), Μπορντώ, 2008, σελ. 13-18.

² Το επίθετο του Τζαβέλλα, το συναντάμε πότε με ένα και πότε με δύο «λ». Δισκογραφικά απαντάται ως Τζαβέλλας, τονίζοντας το *ελλάς* που παραπέμπει στην Ελλάδα.

ΕΛΑΣ και πολιτικό καθοδηγητή του Ανδρέα Τζίμα-Σαμαρινιώτη. Καταγράφονται επίσης τα ονόματα των Ντανιέφ, Ποπόφ, Ταίλμαν και Δημητρώφ Γκάιργκ, που τιμώνται για τις αντιφασιστικές τους θέσεις. Συχνή αναφορά γίνεται στους Λένιν, Στάλιν και Χίτλερ, που στιγμάτισαν γενικότερα την εποχή εκείνη.

Με ανάλογο τρόπο οι στίχοι των τραγουδιών μνημειώνουν και μια σειρά από τοπωνύμια: Όλυμπος, Γκιώνα, Καλάβρυτα, το μικρό χωριό της Ευρυτανίας Κατόνα, ο Γοργοπόταμος είναι μέρη όπου διαδραματίστηκαν σημαντικές μάχες ή αποτέλεσαν βάση των ανταρτών. Τέλος, σημαντική θέση έχουν στην στιχουργία των αντάρτικων έννοιες με συμβολικό και πολιτικό χαρακτήρα, όπως ελευθερία, δημοκρατία, θάρρος εργατική τάξη, λαός, η Διεθνής.

Η εργασία μας πάνω στο υλικό αυτό έδειξε πόσο σύνθετος και πολυεπίπεδος είναι ο κόσμος των αντάρτικων τραγουδιών. Αυτό σαφώς δικαιολογείται από το ιστορικό πλαίσιο που οδήγησε στην δημιουργία και την διάχυσή του. Αντίθετα, η μελέτη μας αποκάλυψε ότι η εικόνα του στον καθρέφτη της δισκογραφίας είναι τελικώς μάλλον σχηματοποιημένη και αδικεί την συνολική του προοπτική.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Τα αντάρτικα τραγούδια που επέλεξα για την μουσικολογική ανάλυση αναφέρονται στις εξής αντιστασιακές ομάδες: ΕΑΜ, ΕΛΑΣ, ΕΠΙΟΝ, ΠΕΕΑ. Τραγούδια που να αναφέρονται σε άλλες αντάρτικες ομάδες όπως το ΕΔΕΣ δεν μπόρεσα να εντοπίσω. Η αναφορά στην 3^η Διεθνή είναι υποχρεωτική γιατί αποτέλεσε το ιδεολογικό υπόβαθρο του ΕΑΜ και κατά συνέπεια του ΕΛΑΣ. Η Διεθνής, ως κομμάτι, τραγουδιέται από τους αντάρτες. Παρακάτω, βλέπουμε και την αναφορά που κάνουν σε αυτήν διάφοροι καλλιτέχνες μέσα από την δισκογραφία.

Η 3η Διεθνής ιδρύθηκε το Μάρτιο του 1919 με σκοπό την προαγωγή της διεθνούς επαναστάσεως εναντίον του καπιταλισμού και των αστικών καθεστώτων και την στήριξη του νέου κομμουνιστικού καθεστώτος στη Ρωσία. Οι στόχοι – εντολές της Διεθνής απευθύνονταν σε όλα τα κομμουνιστικά κόμματα και τα υποχρέωνε:

1. Να συμμορφώνονται απόλυτα με τις αποφάσεις των συνεδρίων της Διεθνούς.
2. Να υποστηρίζουν όλες τις σοβιετικές δημοκρατίες και τα εθνικά απελευθερωτικά κινήματα
3. Να είναι αντίθετα σε κάθε αντεπαναστατική ενέργεια
4. Να είναι οργανωμένα σύμφωνα με την αρχή του «Δημοκρατικού Συγκεντρωτισμού» που είχε επιβληθεί στην Σοβιετική ένωση και που έθετε υπό την διεύθυνση της κεντρικής επιτροπής κάθε κομματική εκδήλωση και προέβλεπε την ύπαρξη ενός μυστικού επαναστατικού πυρήνα ακόμη και όταν ένα κόμμα ήταν επίσημα αναγνωρισμένο κοινοβουλευτικό κόμμα.
5. Να προβαίνουν σε περιοδικές εκκαθαρίσεις μελών που ευνοούσαν την συνεργασία με τις άλλες πολιτικές δυνάμεις ή τις μεταρρυθμίσεις αντί της κοινωνικής επιτροπής

Η Κομμουνιστική Διεθνής είναι δημιούργημα διεθνιστών επαναστατών όπως ο Λένιν και ο Τρότσκι. Η οργάνωση άλλαξε μορφή και επιδιώξεις όταν η εξουσία στη Σοβιετική Ένωση πέρασε από τον Λένιν στον Στάλιν. Βασικός στόχος ήταν πάντα η προαγωγή της επαναστάσεως σε όλη την οικουμένη. Η Σοβιετική Ένωση αποτελούσε τον πυρήνα που έλεγχε τα τεκταινόμενα. Ίσως να ήταν η αιτία, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε όλη την Ευρώπη, που το Κομμουνιστικό Κόμμα δεν είχε απήχηση στο ευρύ κοινό.

Μετά το 1927 και την αποπομπή από την εξουσία του Τρότσκι και των άλλων υποστηρικτών της παγκόσμιας επαναστάσεως η Κομμουνιστική Διεθνής εισήλθε σε μια περίοδο απραξίας. Το 1935, η Σοβιετική Ένωση, υπό τον έλεγχο του Ιωσήφ Βησσαριόνοβιτς Στάλιν, ακολουθεί πολιτική συνεργασίας με δυνάμεις όπως τον φασισμό και το ναζισμό, που είναι αντίθετες με τον Σοσιαλισμό. Η συνεργασία αυτή επικυρώθηκε στις 23 Αυγούστου το 1939 με την Γερμανοσοβιετική Συνθήκη γνωστή ως Σύμφωνο Μολότωφ – Ρίμπεντροπ. Ουσιαστικά με την συνθήκη ο Στάλιν απέκτησε χρόνο για να προετοιμαστεί για τον επικείμενο πόλεμο. Κατά την διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου ο βίος της Διεθνούς τερματίζεται. Αφορμή υπήρξε η ανάγκη της Σοβιετικής Ένωσης να προβεί σε μια χειρονομία καλής Θελήσεως προς την ΗΠΑ και την Μεγάλη Βρετανία³. Η μάχη του Στάλινγκραντ ξεχωρίζει πριν το τελείωμα της Διεθνούς και του πολέμου. Έγινε πηγή έμπνευσης για την δημιουργία ρωσικών τραγουδιών. Επέκταση αυτών είναι και τα αντάρτικα τραγούδια που βασίστηκαν στις μελωδίες αυτών.

ΕΣΣΔ και NAZI ανήκουν στα ολοκληρωτικά καθεστάτα. Ο όρος ολοκληρωτισμός, σύμφωνα με τον Lefort, συμπεριλαμβάνει τον Κομμουνισμό και τον Φασισμό, χωρίς να αρνείται τις ακραίες διαφορές μεταξύ τους. Σκοπός των δύο τύπων καθεστώτων είναι να εξαλείψουν τα εμπόδια που διαχωρίζουν την κοινωνία πολιτών και κράτους, επιδιώκοντας την επιβολή στις μάζες⁴. Η υπεράσπιση των πολιτικών θέσεων επιτυγχάνεται με κάθε τρόπο και κόστος. Η φράση «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» υιοθετήθηκε από αυτές τις ακραίες ιδεολογίες. Οποιαδήποτε μορφή βίας χρησιμοποιείται ενάντια στην αντίθετη άποψη. Αυτές οι ιδεολογίες οδήγησαν την Ελλάδα στον εμφύλιο. Ο φασισμός απάντησε με λογοκρισία όχι μόνο στα τραγούδια αλλά και σε ότι άλλο θεωρούσε ότι έχει αντίθετη άποψη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραπάνω προσπάθειας είναι και τα αντάρτικα τραγούδια. Έχουν σαφή ιδεολογική κατεύθυνση που υποστηρίζει τις θέσεις της Διεθνούς.

³ Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945 από την Γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, η' ανατύπωση, Βανιάς, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 334-336.

⁴ Thompson B. John, *Studies in the Theory of Ideology*, Cambridge University press, 1984, σελ. 28-29.

Οι αντιστασιακές ομάδες

Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο⁵

Αρχικά, για να φτάσει στην δημιουργία του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) το ΚΚΕ, δημιούργησε κάποιες άλλες οργανώσεις. Η πρώτη οργάνωση που δημιουργήθηκε στις 28 Μαΐου το 1941 από το ΚΚΕ ήταν η «Εθνική Αλληλεγγύη». Σκοπός της η συγκέντρωση χρημάτων για την Εθνική αντίσταση και παράλληλα να βοηθήσει τα θύματα των διώξεων απ' τους κατακτητές. Μερικούς μήνες αργότερα στις 16 Ιουλίου το 1941, το ΚΚΕ ιδρύει το ΕΕΑΜ (Εργατικό Εθνικό Απελευθερωτικό μέτωπο) που συνενώνει τις τρεις Ελληνικές εργατικές συνμοσπονδίες. Το Αγροτικό κόμμα Ελλάδος (ΑΚΕ) του Απόστολου Βογιατζή, την Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας (ΕΛΔ) του Ηλία Τσιριμώκου και το Σοσιαλιστικό κόμμα Ελλάδος (ΣΚΕ) του Χρήστου Χωμενίδη. Τα παραπάνω είναι μικρά κόμματα με σοσιαλιστική τάση. Συνεργασία με μεγαλύτερα κόμματα της εποχής εκείνης, το Λαϊκό, των φιλελευθέρων και το Ενωτικό, δεν επιτυγχάνεται κυρίως για ιδεολογικούς λόγους. Έτσι, μην μπορώντας το ΚΚΕ

να βρει κάποια ενωτική λύση, προχωράει στις 27 Σεπτέμβρη 1941 στην δημιουργία του ΕΑΜ μέσα από το ΕΕΑΜ. Στην οργάνωση θα προστεθούν και άλλα κόμματα, η Σοσιαλιστική ένωση, οι Σοσιαλιστές – Δημοκράτες, το Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα κι η Δημοκρατική Ένωση. Πρώτος γραμματέας του ΕΑΜ θα αναλάβει ο Λευτέρης Αποστόλου. Εξαιτίας της σύλληψης του από τους κατακτητές, την θέση του θα την αναλάβει ο Θανάσης Χατζής του ΚΚΕ. Ουσιαστικός καθοδηγητής της οργάνωσης είναι ο Γιώργος (ή Γιώργης) Σιάντος. Ο άνθρωπος που κινεί τα νήματα από πίσω είναι ο Ιωαννίδης.

⁵ Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστρατής, Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος, κατοχή, αντίσταση 1940 – 45, Γ΄ τόμος, μέρος 2^ο.

Βασικό στοιχείο της οργάνωσης, ανεξάρτητα από τις ιδεολογικές, πολιτικές αντιλήψεις που θα μπορούσε να έχει μια παράταξη – κόμμα που ανήκει στο ΕΑΜ, είναι η ισότητα. Το ΕΑΜ σύμφωνα με το ιδρυτικό του ΕΑΜ, παράγραφος 2 θέτει τρεις στόχους:

1. Η απελευθέρωση του έθνους μας από τον σημερινό ξένο ζυγό και η απόκτηση της πλήρους ανεξαρτησίας της χώρας μας.
2. Ο σχηματισμός προσωρινής κυβέρνησης του ΕΑΜ αμέσως μετά την εκδίωξη των ξένων κατακτητών, μοναδικός σκοπός της οποίας θα είναι η προκήρυξη εκλογών δια συντακτική εθνοσυνέλευση, με βάση την αναλογική, ίνα ο λαός αποφανθεί κυριαρχικός επί του τρόπου της διακυβερνήσεώς του.
3. Η κατοχύρωση του κυριαρχικού τούτου δικαιώματος του ελληνικού λαού, όπως αποφανθεί περί του τρόπου διακυβερνήσεως του, από πάσα αντιδραστική απόπειρα ήτις θα τείνει να επιβάλλει εις τον λαόν λύσεις αντιθέτους προς τας επιθυμίας του και η εκμηδένιση δι' όλων των μέσων του ΕΑΜ και των οργάνων που το αποτελούν, πάσης τοιαύτης απόπειρας.

Είναι ξεκάθαρες οι θέσεις του ΕΑΜ τόσο για την αντίσταση όσο και για την μετέπειτα πολιτική κατάσταση που θα πρέπει να περιέλθει η χώρα. Οι θέσεις αυτές συνέβαλαν σε ένα βαθμό στον εμφύλιο και κατά συνέπεια στην λογοκρισία των αντάρτικων τραγουδιών. Αξίζει να αναφέρουμε, πώς το ΚΚΕ κινήθηκε στην δημιουργία οργάνωσης μετά τις 22 Ιουνίου το 1941. Τότε ήταν και η ημέρα που επιτέθηκε η Γερμανία ενάντια της Σοβιετικής Ένωσης. Μέχρι το ΚΚΕ είχε ακολουθήσει ρητά την εντολή του ΕΣΣΔ που υποχρέωνε τους Κουμμουνιστές να μην επιτεθούν στην Γερμανία. Το ΕΑΜ αποτελεί μέχρι και σήμερα το μαζικότερο λαϊκό κίνημα στην Ελλάδα.⁶

Στην ουσία το ΕΑΜ είναι μετεξέλιξη του παλλαϊκού μετώπου, τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς τον τρόπο σύγκλισης και άρθρωσης των συμφέροντων των κοινωνικών δυνάμεων που το αποτελούσαν. Ήταν η προέκταση της εφαρμογής του 7^{ου} συνέδριου της Γ' Διεθνούς στην Μόσχα στις 27 Αυγούστου του 1935. Απέδιδε στο φασισμό το χαρακτήρα μιας ολοκληρωτικής ταξικής δικτατορίας που υποχρέωνε να

⁶ Διονύσης Χαριτόπουλος, *Άρης ο αρχηγός των ατάκτων*, ιστορική βιογραφία, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 44 – 46. Βλ. επίσης Αντρέας Κέδρος, *Η ελληνική αντίσταση 1940 – 1944*, ε' έκδοση, Θεμέλιο, 2004, σελ. 138 – 143.

αναδειχθεί ως μοναδική πολιτική προτεραιότητα ο πόλεμος εναντίον ευρύτερων πολιτικών συνθέσεων⁷.

Το ΕΑΜ, σε συνδυασμό με τα παρακλάδια του που αναφέρονται παρακάτω, κατάφερε να έχει μεγάλη κοινωνική απήχηση. Τα μέλη του, που σε αριθμό αντιστοιχούν σε ενάμισι εκατομμύριο, δεν προέρχονταν μόνο από το ΚΚΕ αλλά και από αντιφασίστες, δημοκράτες, σοσιαλιστές και αγροτιστές αποτέλεσαν την πρώτη μεγάλη δύναμη ενάντια στην φασιστική κυριαρχία.

Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός⁸

Είναι αποτέλεσμα της 8^{ης} ολομέλειας, που καθόρισε ότι καμιά εκτεταμένη απόπειρα δημιουργίας αντάρτικου δεν θα γινόταν αν δεν είχε προετοιμαστεί κατάλληλα το έδαφος και δεν είχαν πειστεί οι πληθυσμοί στην περιοχή των οποίων θα αναπτυσσόταν. Για το λόγο αυτό στάλθηκε ο Κλάρας, γνωστός ως Άρης Βελουχιώτης, με την συνδρομή του Α. Τζήμα που ήταν υπεύθυνος της ΚΕ (Κεντρικής Επιτροπής) του ΚΚΕ, για την συγκρότηση αντάρτικου στην Ρούμελη τον Νοέμβριο το 1941. Στον Ολυμπο στάλθηκε ο Κ. Γαμβέτας για να ελέγξει την διάθεση – συναισθήματα που επικρατούσαν στον λαό.

Σιγά σιγά το Στρατιωτικό Κέντρο Αντίστασης του ΕΑΜ εξελίσσεται σε ΚΕ

(Κεντρική Επιτροπή) του Εθνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού (ΕΛΑΣ). Ο Κλάρας, την Άνοιξη του 1942, παίρνει εντολή για συγκρότηση αντάρτικων δυνάμεων. Λίγο αργότερα στις 22 Μαΐου το 1942, ο Θανάσης Κλάρας έχοντας πλέον το ψευδώνυμο Άρης Βελουχιώτης, ξεκινάει από την κωμόπολη Σπερχειάδα για το βουνό. Μετά από την έγκριση από το ΠΓ του ΚΚΕ στις 7 Ιουνίου το 1942, μπαίνει στο μεγαλοχώρι Δομνίτσα της Ευρυτανίας. Από εκεί ανακηρύσσει την έναρξη του ένοπλου αντάρτικου αγώνα.

⁷ Χρήστος Χατζηιωσήφ, Προκόπης Παπαστρατής, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα Β' Παγκόσμιος πόλεμος, κατοχή, αντίσταση 1940 – 45*, Γ' τόμος, μέρος 2^ο. Βλ. επίσης Ι. Σ. Κολιόπουλος, *Νεότερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945 από την Γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο*, η' ανατύπωση, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2001, σελ. 334 – 336.

⁸ Χρήστος Χατζηιωσήφ, ό.π.

Συγχρόνως με την κήρυξη αυτή έχουμε και την δημιουργία δεκάδων τοπικών οργανώσεων του ΕΑΜ.

Οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ μαζικοποιούνται ραγδαία με εθελοντική κατάταξη. Οι εθελοντές με την σειρά τους θα λειτουργήσουν ως μια άτυπη κρατική αρχή. Η ομαλή λειτουργία της οργάνωσης επιτυγχάνεται μέσα από συνελεύσεις. Σημαντική είναι και η παρουσία του Βελουχιώτη στις συνελεύσεις αυτές. Επιβάλλει τιμωρίες όχι μόνο για ζωοκλοπές αλλά ακόμα και για την πιο απλή κλεψιά. Το καταστατικό, που υπογράφεται σε συνέλευση των ανταρτών στον Όλυμπο το 1942, ορίζει την ποινή θανάτου για αδικήματα όπως την δειλία, την προδοσία, κ.α. Αποτέλεσμα όλων αυτών των ενεργειών ήταν να κυριαρχήσει η τάξη, η ασφάλεια και μαζικότερη εθελοντική συμμετοχή στον ΕΛΑΣ. Ο ΕΛΑΣ, με λίγα λόγια, ήταν ένας εθελοντικός λαϊκός στρατός με κύριο γνώρισμα την εσωτερική δημοκρατία και την ευσυνείδητη στρατιωτική πειθαρχία. Οι γενικές συνελεύσεις αποτελούσαν το κλειδί για να επιτευχθεί τόσο η δημοκρατία όσο και η πειθαρχία.

Η 1^η επίθεση του ΕΛΑΣ είναι εναντίον των Ιταλών στη θέση Ρίκα στην Γκιώνα, τον Ιούλιο του 1942. Οι νεκροί στρατιώτες από πλευράς Ιταλίας αγγίζουν τους 31. Αντίστοιχα αποτελέσματα έχει και η μάχη τον Οκτώβριο στο Κρίκελλο, έναν οικισμό στον νομό Ευρυτανίας. Έντονη συμμετοχή είχε ο ΕΛΑΣ στην ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου στις 25 Νοεμβρίου το 1942. Ο ΕΛΑΣ γίνεται ευρύτερα γνωστός μέσω της συμμετοχής του αυτής. Οφείλουμε να αναφέρουμε, πώς ο Γοργοπόταμος αποτελεί πηγή έμπνευσης για τους αντάρτες ποιητές, για να γράψουν αντάρτικα τραγούδια.

Ο ΕΛΑΣ πάντα επιδίωκε τις καλές σχέσεις με τον πληθυσμό με τον οποίο συμβίωνε. Ο ΕΛΑΣ και γενικότερα οι αντάρτες έπρεπε να στηρίζουν την τοπική κοινωνία. Ο πληθυσμός αυτός ήταν σημαντικός, γιατί του παρείχε τα αναγκαία υλικά τόσο για την επιβίωση των στρατιωτικών δυνάμεων, όσο και για την δημιουργία μαχητών και ανεξάντλητων εφεδρειών. Ο μαχητής, με την σειρά του, από απλός πολίτης που μετεξελίσσονταν σε στρατιώτης με κατανόηση στις απαιτήσεις του πολέμου, χωρίς να χάσει την πολιτική του ιδιότητα. Επίσης, έπρεπε να έχει εμπειρία, πειθαρχία, θάρρος, σεβασμό στην γυναίκα, στα ήθη, στα έθιμα και πλήρη συνείδηση της αποστολής του. Το ΕΑΜ ήθελε έναν στρατό με πολιτικό χαρακτήρα. Γι' αυτό βλέπουμε στον ΕΛΑΣ να υπάρχει πολιτικός έλεγχος από το ΕΑΜ. Αυτό επιτυγχανόταν με την παρουσία του Άρη Βελουχιώτη ως Καπεταναίου στις γενικές συνελεύσεις. Η παρουσία του καπετάνιου συνδυάζει, σύμφωνα με το ΕΑΜ, στρατιωτική πειθαρχία και

λαϊκή συναισθηματική προσήλωση. Διασφαλίζει λαϊκό χαρακτήρα, ψυχική και σωματική ευεξία στους αντάρτες και συναισθηματική προσήλωση στον αγώνα. Η παρουσία του πολιτικού επίτροπου, ειδικά στις συνελεύσεις, ήταν να κρατήσει το πολιτικό επίπεδο και χαρακτήρα. Ο Στρατιωτικός ηγέτης απ' την άλλη, είχε καθαρά να αναλάβει τα στρατιωτικά καθήκοντα του ΕΛΑΣ. Ο πρόεδρος των συνελεύσεων εκλεγόταν, ενώ τα πολιτικά καθοδηγητικά όργανα του κάθε σχηματισμού επέλεγαν τους εισηγητές και το αντικείμενο των συζητήσεων. Έτσι επιτυγχανόταν και ο πολιτικός χαρακτήρας. Θέματα ήταν:

- Η βελτίωση της διαβίωσης των ανταρτών
- Ανάπτυξη στρατιωτικής πειθαρχίας
- Οι σχέσεις με τον λαό
- Κριτική παραπτωμάτων και κατά συνέπεια κυρώσεις

Οι γενικές συνελεύσεις όμως δεν μπορούσαν να αναθεωρήσουν στρατιωτικές εντολές και ούτε να καθαίρουν αξιωματικούς. Τα 3 μέλη της διοίκησης του ΕΛΑΣ ήταν υπεύθυνα για τις αποφάσεις και ισότιμα. Σε περίπτωση διαφωνίας ο στρατιωτικός αρχηγός θα έπαιρνε την τελική απόφαση. Οι υπόλοιποι μπορούσαν να απευθυνθούν στο ανώτατο κλιμάκιο και να υποβάλλουν την γνώμη τους χωρίς αυτό να επηρεάζει τις επιχειρήσεις αυτές.

Ο πολιτικός χαρακτήρας που θέλησε το ΕΑΜ να κρατήσει, διατηρήθηκε μέχρι τις 13 Μαρτίου του 1944. Από εκεί και ύστερα, βλέπουμε να ενισχύονται οι στρατιωτικοί. Από τις 24 Νοεμβρίου το 1944, έχουμε και επίσημα μόνο στρατιωτικούς βαθμούς για όλα τα μέλη του ΕΛΑΣ.

Συχνή ήταν η προπαγάνδα τόσο των Γερμανών όσο και των πολιτικών αντιπάλων του ΕΑΜ. Οι κατηγορίες εστιάζονταν στην τάση του ΕΑΜ να μετατρέπει

τον ΕΛΑΣ σε εφελτήριο των κομμουνιστικών πρακτικών. Οι κατηγορίες αυτές στηρίζονταν και από τους Βρετανούς, που ήθελαν την μετατροπή του ΕΛΑΣ σε απολιτική αντιστασιακή οργάνωση, με έλεγχο από τους ίδιους. Στρατιωτικοί του τακτικού στρατού που ανήκαν στον ΕΛΑΣ δεν ένιωθαν άνετα με τους καπεταναίους του ΕΑΜ. Ο κανονισμός του Αυγούστου το 1943 όριζε πως οι στρατιωτικές μονάδες του ΕΛΑΣ ήταν συγχρόνως οργανώσεις του ΕΑΜ.

Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων⁹

Η Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων (ΕΠΟΝ) αποτελεί κομμάτι του ΕΑΜ. Ιδρύεται στις 23 Φεβρουαρίου το 1943 με σκοπό την απελευθέρωση της Ελλάδος, από αντιπροσώπους πολιτικών και αντιστασιακών οργανώσεων νέων της εποχής και μετά από συγχώνευση των:

- Ενιαία Εθνικοαπελευθερωτική Εργατοϋπαλληλική Νεολαία
- Αγροτική Νεολαία Ελλάδος
- Ενιαία Μαθητική Νεολαία
- Ένωση Νέων Αγωνιστών Ρούμελης
- Θεσσαλικός Ιερός Λόχος
- Λαϊκή Επαναστατική Νεολαία
- Λεύτερη Νέα
- Φιλική Εταιρεία Νέων
- Εθνικό Συμβούλιο των φίλων της νέας γενιάς
- ΕΟΝ – Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
- Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδος
- Σοσιαλιστική Επαναστατική Πρωτοπορία Ελλάδος
- Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο Νέων ΕΑΜΝ Μακεδονίας, Πελοποννήσου

Κατά ανεπιβεβαίωτες πληροφορίες είχε συσπειρώσει πανελλαδικά περισσότερους από 600.000 νέους και νέες, εκ των οποίων 30.000 περίπου είχαν

ενταχθεί στον ΕΛΑΣ. Ως η μαζικότερη αντιστασιακή οργάνωση νεολαίας, με πανελλαδικό δίκτυο, είναι εξ αρχής οργανωμένη να αντεπεξέλθει σε πόλεμο και ειρήνη, σε αντίθεση με άλλες νεολαίες. Στο ιδρυτικό της κείμενο αυτοπροσδιορίζεται ως εθνικοαπελευθερωτική, αντιφασιστική, προοδευτική, αντιπολεμική και φιλειρηνική, με τους εξής στόχους:

- Εθνική απελευθέρωση με βάση την ακεραιότητα της Ελλάδας
- Εξόντωση του φασισμού και αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας

⁹ Χάγκεν Φλάισερ, *Η Ελλάδα 1936-1949, Από τη Δικτατορία στον εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, 2^η έκδοση, Καστανιώτη, Αθήνα 2003.

- Καταπολέμηση των ιμπεριαλιστικών πολέμων και η υπεράσπιση της ειρήνης με βάση την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών
- Υπεράσπιση των οικονομικών, πολιτικών, εκπολιτιστικών και μορφωτικών δικαιωμάτων και επιδιώξεων της νέας γενιάς.

Σημαντική είναι η μετάβαση στην ΕΠΟΝ ενός μεγάλου μέρους της Ελληνικής Οργάνωσης Νεολαίας (ΕΟΝ), που διαλύθηκε τον Απρίλιο του 1941, τρεις μήνες μετά τον θάνατο του Μεταξά, με την κατάρρευση του μετώπου από την γερμανική εισβολή. Η ΕΟΝ ήταν κυβερνητική οργάνωση που εξαρτιόταν από το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου, που αποσκοπούσε στην χειραγώγηση της νεολαίας.

Ιδρύθηκε το 1936 απορροφώντας οργανώσεις όπως η ΟΚΝΕ και οι Πρόσκοποι. Η οργάνωσή της ακολουθούσε το φασιστικό πρότυπο της Ιταλίας και το ναζιστικό της Γερμανίας. Στρατολόγησε υποχρεωτικά, μέσα από το δίκτυο της εκπαίδευσης, όλους τους έφηβους της περιόδου 1936–41. Αυτοί συμμετείχαν στην αντίσταση, αρχικά μέσα από την ΕΟΝ και στην συνέχεια μέσα από την ΕΠΟΝ¹⁰.

Ο ύμνος της ΕΠΟΝ ήταν το εμβατήριο "Εμπρός Επονίτες". Χαρακτηριστική επωδός δε ήταν:

*"ΕΠΟΝ, ΕΠΟΝ, είς' ο εχθρός των φασιστών,
άξια γενιά των δουλευτών,
καμάρι του λαού ΕΠΟΝ".*

Η ΕΠΟΝ συνεχίζει να υπάρχει και μετά την Κατοχή, μέχρι το 1946, αλλά από τον Μάρτιο και μετά υφίσταται μόνο πολιτικά. Πριν χαρακτηριζόταν από αυτονομία και αυτενέργεια, πλέον είναι πολιτική νεολαία με αριστερές βλέψεις, που μετασχηματίζει το «πολεμάμε και τραγουδάμε» σε «χτίζουμε και τραγουδάμε».

Η ΕΠΟΝ τίθεται εκτός νόμου με τον περιβόητο νόμο 509 του 1947 και γίνεται ο δεύτερος παράνομος μηχανισμός του ΚΚΕ, υπό την διεύθυνση του Κασσιμάτη¹¹. διάλυσή της αποφασίζεται από την 8η Ολομέλεια του ΚΚΕ τον Γενάρη του 1958¹².

¹⁰ Χάγκεν Φλάισερ, ό.π., σελ. 151-152.

¹¹ Τον πρώτο μηχανισμό διηύθυνε ο Νίκος Πλουμπίδης.

¹² Η Ολομέλεια αυτή αποφάσισε επίσης τη διάλυση των Κομματικών Οργανώσεων Βάσης του ΚΚΕ και την αναστολή έκδοσης του παράνομου Ριζοσπάστη, διαχέοντας το ΚΚΕ στην ΕΔΑ.

Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης¹³

Στις 26 Μαρτίου του 1944 έχουμε την επίσημη παρουσίαση της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης – ΠΕΕΑ. Όμως, η Επιτροπή είχε ιδρυθεί νωρίτερα στις 10 Μαρτίου το 1944, στη Βίνιανη της Ευρυτανίας. Η ΠΕΕΑ δημιουργήθηκε με σκοπό την οργάνωση των «ελεύθερων περιοχών» που ήταν πλέον ελεύθερες από τον Γερμανικών ζυγό. Η ίδρυση της οφείλεται στο ΕΑΜ, αν και στην Επιτροπή αυτή πλαισιώνεται και από αριστερούς και από δημοκρατικούς αξιωματικούς¹⁴. Η διοίκηση της επιτροπής ονομάστηκε «Κυβέρνηση του Βουνού». Ένας από τους ηγέτες του ήταν ο Συνταγματάρχης Ευριπίδης Μπακιρτζής¹⁵. Ο Μπακιρτζής πριν ενσωματωθεί στην ΠΕΕΑ, είχε φροντίσει νωρίτερα να φύγει από το ΕΚΚΑ¹⁶ (Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση). Στον ΠΕΕΑ διατέλεσε πρόεδρος από τις 10 Μαρτίου έως 18 Απριλίου 1944¹⁷. Στην συνέχεια, την προεδρία ανέλαβε ο Αλέξανδρος Σβώλος. Ήταν Έλληνας νομικός και πολιτικός. Αυτοδιαλύθηκε στις 5 Νοεμβρίου το 1944.

Διοίκηση – Κυβέρνηση του Βουνού ΠΕΕΑ¹⁸

Πρόεδρος Αλέξανδρος Σβώλος

Αντιπρόεδρος και Γραμματέας Επισιτισμού Μπακιρτζής

Γραμματέας Δικαιοσύνης Ηλίας Τσιριμώκος

Γραμματέας Εσωτερικών Γιώργης Σιάντος

Γραμματέας Στρατιωτικών Εμμανουήλ Μάντακας

Γραμματέας Συγκοινωνίας Νικόλαος Ασκούτσης

Γραμματέας Οικονομικών Άγγελος Αγγελόπουλος

¹³ Αριστοτέλης Ν. Σπυριδόπουλος, *Ευριπίδης Μπακιρτζής: Η προσωπικότητα & Η δράση του*, πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, Τομέας Νεότερης & Σύγχρονης Ιστορίας & Λαογραφίας, Θεσσαλονίκη 2011.

¹⁴ Ευάγγελος Αβέρωφ-Τοσίτσας, "Φωτιά και Τσεκούρι!" Ελλάς, 1946-49 και τα προηγηθέντα, Εστία, Αθήνα, Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑ ΑΕ, 2010, σελ. 111-114.

¹⁵ 16/1/1895 Σέρρες – 9/5/1947 Φούρνοι, Ικαρία, Έλληνας στρατηγός και ηγετικό στέλεχος της Εθνικής Αντίστασης, Πρόεδρος της ΠΕΕΑ.

¹⁶ ΕΚΚΑ, αντιστασιακή οργάνωση σοσιαλδημοκρατικού χαρακτήρα, ιδρύθηκε το 1942 από τον συνταγματάρχη Δημήτριο Ψαρρό και τον Ευριπίδη Μπακιρτζή, με πολιτικό καθοδηγητή τον Γ. Καρτάλη. Στόχοι τη ΕΚΚΑ η αποτίναξη του ζυγού και τη εγκαθίδρυση μιας νέας δημοκρατικής κοινωνίας.

¹⁷ Αριστοτέλης Ν. Σπυριδόπουλος, *ό.π.*

¹⁸ Βασίλης Μπούρας, *Η Πολιτική επιτροπή εθνικής απελευθέρωσης ΠΕΕΑ, Ελεύθερη Ελλάδα 1944*, Διογένης, 1983.

Γραμματέας Κοινωνικής Πρόνοιας Πέτρος Κόκκαλης
Γραμματέας Κοινωνικής Πρόνοιας Πέτρος Κόκκαλης
Γραμματέας Γεωργίας Κώστας Γαβριηλίδης
Γραμματέας Εθνικής Οικονομίας Σταμάτης Χατζήμπεης

Ο όρκος των μελών ΠΕΕΑ είναι πολύ χαρακτηριστικός και αποδίδει το πνεύμα της ιδεολογίας και της πράξης που αντιπροσωπεύει: «Ορκίζομαι ότι θα εκτελέσω πιστά τα καθήκοντά μου σαν μέλος της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης, έχοντας σαν γνώμονα το συμφέρον της πατρίδας μου και του ελληνικού λαού, ότι θα αγωνιστώ με αυτοθυσία για την απελευθέρωση της χώρας μου από το ζυγό των κατακτητών, ότι θα υπερασπίζω παντού και πάντοτε τις λαϊκές ελευθερίες και θα είμαι παραστάτης και οδηγός του λαού στον αγώνα για τη λευτεριά του και τα κυριαρχικά του δικαιώματα».

Το ΕΑΜ και τα παρακλάδια του, έχουν κοινό στόχο την απελευθέρωση της Ελλάδος από τον Γερμανικό ζυγό. Με την διεκδίκηση της ελευθερίας, έρχεται και η άσκηση των κυριαρχικών δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα αυτά, είναι σε μεγάλο βαθμό φορτισμένα από τις ιδεολογίες που κυριάρχησαν στην προσπάθεια ανακατάληψης της χώρας. Οι ιδεολογίες, και όχι μόνο, οδήγησαν στα Δεκεμβριανά.

Η ΔΙΣΚΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΑΝΤΑΡΤΙΚΟΥ

Τεχνικές και εμπορικές προϋποθέσεις

Η δεκαετία του '70 είναι ιδιαίτερη δεκαετία για την Ελλάδα. Το 1974 έχουμε την πτώση της χούντας που αποτελεί μια νέα πολιτική αφετηρία. Η επιστροφή των πολιτικών εξόριστων σηματοδοτεί έναν πολιτικό πολιτισμό που θα μεταμορφώσει τη χώρα. Ένας από αυτούς ήταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, που αμέσως μετά την επιστροφή του ορκίζεται πρωθυπουργός.

Το πολιτικό τραγούδι κυριαρχεί στην μεταπολίτευση. Σε καλλιτεχνικό επίπεδο, το 1974 είναι η χρονιά κατά την οποία εκδίδονται οι περισσότεροι δίσκοι. Αυτή είναι η δεκαετία που βλέπει την έκδοση των επί μακρόν λογοκριμένων αντάρτικων τραγουδιών. Συγκεκριμένα, ο πρώτος δίσκος με αντάρτικα τραγούδια κυκλοφορεί το 1972. Παράλληλα έχουμε την διοργάνωση πολλών εκδηλώσεων και συναυλιών με πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δυναμική παρουσία του Μίκη Θεοδωράκη. Άλλοι συνθέτες που σημάδεψαν την εποχή αυτή είναι ο Μάνος Χατζιδάκης, ο Γιάννης Μαρκόπουλος, Σταύρος Ξαρχάκος, ο Μάνος Λοΐζος και ο Δήμος Μούτσης¹⁹.

Την περίοδο που αρχίζουν να ηχογραφούνται τα αντάρτικα (δεκαετία του '70 και μετά) έχουμε την συνύπαρξη του βινυλίου, της κασέτας καθώς και του cd, που κάνει αισθητή την παρουσία του ήδη από την δεκαετία του '80. Οι εταιρείες που δραστηριοποιούνται στον ελληνικό χώρο είναι από το 1924-30 η γερμανική Odeon και η αγγλική Gramophone, με δύο παραρτήματα, Columbia και His Master's Voice. Ακόμη συναντάμε την γαλλική Pathe, τις γερμανικές Polydor, Homokord-Electro, Parlophone. Από αυτές οι μόνες που συνέχισαν να υπάρχουν και τις επόμενες δεκαετίες ως γκρουπ είναι η Columbia και η His Master's Voice και η Odeon με την Parlophone. Οι αδελφοί Λαμπρόπουλοι και ο Μίνως Μάτσας είχαν αντίστοιχα την διεύθυνσή τους.

Λίγο πριν το '60, οπότε επιβάλλονται οι 33 και οι 45 στροφές, σημαντική δραστηριότητα έχουν οι Fidelity (θυγατρική της Ολλανδικής Philips), Μόντε Κάρλο

¹⁹ Κριτσιώλης Τάσος, «Στου χρόνου τον καθρέφτη 1976», <http://www.musiccorner.gr/%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CF%81%CE%AD%CF%86%CF%84%CE%B7-1974-%CF%80%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%BF-%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF-98751/>

και Melody (με έδρα την Αίγυπτο). Μέσα στην εικοσαετία που ακολουθεί συναντάμε την Οθωμανική Orfeon, την Αγγλική Απόλλων, καθώς και τις Ίκαρος, RCA, Zodiac, Music Box, Άττικα, Νίνα, Pan Vox, Sonata, Columbia, His Master's Voice, Minos, Odeon, Parlophone, Polygram. Το 1964 ιδρύεται η Lyra από τον Αλέκο Πατσιφά, που προκρίνει το νέο είδος που ονομάζεται «Νέο Κύμα» και που θα φιλοξενήσει τον πρωταγωνιστή της ηχογράφησης αντάρτικων τραγουδιών Πάνο Τζαβέλλα. Το 1959 έχουμε και την εταιρία Decca, που ηχογράφησε τον πρώτο δίσκο με αντάρτικα τραγούδια. Το 1974, την χρονιά της αποκατάστασης της δημοκρατίας, ανοίγει και το δεύτερο εργοστάσιο κοπής δίσκων βινυλίου από την Fabelsound. Η μεγάλη ώθηση της δισκογραφίας στην νέα κατάσταση οδήγησε, την αμέσως επόμενη χρονιά, στην δημιουργία ενός ακόμη εργοστασίου από την GPI²⁰.

²⁰ Κουνάδης Παναγιώτης, «Η ελληνική δισκογραφία», *Επτά Ημέρες Καθημερινή*, Κυριακή 26 Απριλίου 1998, σελ. 2-3. Βλ. επίσης Δραγουμάνος Πέτρος, «Από τις 33 στροφές στα cd», *αυτόθι*, σελ. 6-7.

Οι ανθολογίες των αντάρτικων στη δισκογραφία

Μπουάτ σημαίνει «κουτί» στα γαλλικά. Στην Ελλάδα, εμφανίστηκαν, τις δεκαετίες '60 και '70, στην Πλάκα κάτω από την Ακρόπολη. Μια μπουάτ έχει μικρές καρέκλες, χαμηλό φωτισμό, σκαμνάκια, φλοκάτες, μαξιλάρια στο πάτωμα και χαμηλό ήχο. Στην μπουάτ συχνάζανε νέοι άνθρωποι που ακούγανε νέους καλλιτέχνες. Ήταν χώρος προβληματισμού, όπου διαμορφωνόταν κάθε λογής πολιτική συνείδηση. Ο χώρος είναι μικρός και ο καλλιτέχνης κατά την διάρκεια της επιτέλεσης είναι πολύ κοντά με το κοινό που τον παρακολουθούσε. Μερικές γνωστές μπουάτ απ' τις οποίες περάσανε πολλοί καλλιτέχνες είναι: «Στέκι του Γιάννη», «Ρουλότα», «Συμπόσιο», «Καρυάτις», «Απανεμιά», «Λήδρα», «Τετράδιο», «Αυλαία», «Σκορπιός», «Κιβωτός» που άνηκε στον Μίνο Αργυλάκη και στην συνέχεια μετονομάστηκε σε «Νεφέλες».

Στην μπουάτ συναντούσαμε καλλιτέχνες που ανήκαν στο λεγόμενο «Νέο Κύμα». Το ύφος στα τραγούδια ήταν σύμφωνο με αυτό της μπαλάντας και για αυτό δεν συναντάγαμε πολλά όργανα κατά την διάρκεια μιας επιτέλεσης. Καλλιτέχνες που ανήκαν στο «Νέο Κύμα» είναι η Καίτη Χωματά, ο Γιώργος Ζωγράφος, ο Νότης Μαυρουδής, ο Γιάννης Κακουλίδης, ο Γιάννης Πουλόπουλος, η Σούλα Μπιρμπίλη, Σούλα Μαρκίζη, Λάκης Παππάς, Διονύσης Σαββόπουλος, η Αρλέτα, η Πόπη Αστεριάδη, ο Μιχάλης Βιολάρης, Μαρία Δουράκη, Νίκος Χουλιάρης, Μαρίζα Κωχ, Ρένα Κουμιώτη, ο Γιάννης Σπανός, η Ντόρα Γιαννακοπούλου, ο Γιάννης Γλέζος, ο Νίκος Μαμαγκάκης, ο Σταύρος Κουγιουμτζής, η Ηλέκτρα Παπακώστα, η Ντίνα Χατζηνικολάου²¹.

Η μόνη περίοδος στην οποία βλέπουμε παραπάνω από δύο όργανα είναι η δεκαετία του '70. Τότε έχουμε την άνθιση πολλών τραγουδιών που θεωρήθηκαν απαγορευμένα από την χούντα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τα αντάρτικα τραγούδια. Καλλιτέχνης που, όπως αναφέρω παραπάνω, ανήκε στο «Νέο Κύμα» και ηχογράφησε αντάρτικα κομμάτια είναι ο Νότης Μαυρουδής. Ο δίσκος τον οποίο αναφέρω και παρακάτω είχε τον τίτλο *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση με τον Πέτρο Πανδή, διασκευή, ενορχήστρωση και διεύθυνση Νότης Μαυρουδής*.

Ένας άλλος καλλιτέχνης που ηχογράφησε πολλά αντάρτικα τραγούδια είναι ο Πάνος Τζαβέλλας. Πολλές ηχογραφήσεις τις είχε κάνει στις ίδιες μπουάτ που συναντάμε και τους καλλιτέχνες που ανήκαν στο «Νέο Κύμα». Ο Τζαβέλλας αν και

²¹ Παπαστεφάνου Γιώργος, «Το «χρυσό» Νέο Κύμα, Τα όνειρα, το κέφι και το μεράκι μιας ομάδας νέων που εκφράστηκαν μέσα από το τραγούδι», Η Καθημερινή, Κυριακή 26 Απριλίου 1998, σελ. 16-18.

ανήκε στους καλλιτέχνες που είχαν ύφος μπαλάντας, δεν εντάσσεται στην συγκεκριμένη ομάδα. Τυπικά να αναφέρω πως ο Τζαβέλλας άρχισε να ηχογραφεί αντάρτικα τραγούδια από τα τέλη της δεκαετίας του '70 έως και τα μέσα της δεκαετίας του '80.

Ο Πάνος Τζαβέλλας είχε ιδιαίτερη σχέση με τα αντάρτικα τραγούδια. Ο ίδιος ήταν αντάρτης και πολλές από τις κακουχίες που αναφέρονται στα αντάρτικα τραγούδια τις είχε και ο ίδιος βιώσει. Αρχικά, είχε ενταχθεί στον ΕΠΟΝ όπου αναδείχθηκε σε στέλεχος της. Αργότερα, το 1943 συμμετείχε στις ορεινές μάχες στο πλευρό του ΕΛΑΣ. Κατά την διάρκεια του εμφυλίου, ήταν με το μέρος του Δημοκρατικού Στρατού, μέχρι τον Ιούλιο του 1949. Τότε ήταν που συνελήφθη, βαρύτερα τραυματισμένος. Ο τραυματισμός που είχε υποστεί κατά την διάρκεια της σύλληψής του, είχε ως αποτέλεσμα τον ακρωτηριασμό του δεξιού ποδιού του.

Μέχρι και το 1959 ήταν πολιτικός κρατούμενος. Αλλά εξαιτίας της ασθένειας του Burgen από την οποία έπασχε, τον άφησαν ελεύθερο. Το 1961 πήγε στην Σοβιετική Ένωση για να θεραπευτεί και παράλληλα έκανε μουσικές σπουδές στο ωδείο Ροστόβ. Εκεί γνώρισε και τον Δημήτρη Σοστακόβιτς. Το 1965 επιστρέφει στην Ελλάδα και γίνεται μέλος της τότε παράνομης οργάνωσης του ΚΚΕ και συμμετέχει σε συλλαλητήρια της ΕΔΑ.

Το 1968 καταδικάζεται σε είκοσι χρόνια φυλάκισης για παράνομη δράση από το καθεστώς των συνταγματαρχών. Το 1971 αποφυλακίζεται και τότε είναι που εργάζεται ως επαγγελματίας μουσικός σε μπουάτ, εκδηλώσεις και συναυλίες. Πλέον ήταν ελεύθερος να ηχογραφήσει κομμάτια της Εθνικής Αντίστασης.

Τα προσωπικά βιώματα που είχε ως αντάρτης είναι αντιληπτά από τον τρόπο που ερμηνεύει τα αντάρτικα τραγούδια. Τις πολιτικές και κοινωνικές του πεποιθήσεις τις εξέφραζε συνέχεια μέσα από το καλλιτεχνικό του έργο. Σκοπός του Πάνου Τζαβέλλα ήταν η διάσωση των αντάρτικων τραγουδιών. Όντας και ο ίδιος πρώην αντάρτης του ΕΛΑΣ αλλά και πρώην μέλος του Εθνικού Απελευθερωτικού Στρατού και της ΕΠΟΝ, θέλησε να μεταφέρει την εμπειρίες του μέσα από την ερμηνεύσει των τραγουδιών αυτών. Ήθελε να αφήσει συγχρόνως παρακαταθήκη στις επόμενες γενιές. Στους δίσκους του, όπως και στις ζωντανές εμφανίσεις του σε μπουάτ, τον συνοδεύει η σύζυγός του Νατάσα Παπαδοπούλου. Σε όλους τους δίσκους ο Τζαβέλλας συνδυάζει αντάρτικα με λαϊκά και έντεχνα τραγούδια.

Ένας άλλος καλλιτέχνης που ασχολήθηκε με το πολιτικό και με το αντάρτικο τραγούδι είναι Μίκης Θεοδωράκης. Αρχικά, ο Μίκης Θεοδωράκης ερμηνεύει το

κομμάτι *Του Άρη* γνωστό και ως *Του μικρού χωριού*. Την εκτέλεση αυτή την συναντάμε στον δίσκο *Αντάρτικα – Chants des partisans Grecs* που πιθανότατα είναι και ο πρώτος δίσκος με αντάρτικα τραγούδια. Ο ίδιος πάλι ερμηνεύει και το πρώτο κομμάτι του ίδιο δίσκου που είναι ο *Ύμνος του ΕΛΑΣ*. Στο δίσκο *Της εξορίας* ο Μίκης Θεοδωράκης έχει αναλάβει να μελοποιήσει τον *Ύμνο της ΕΠΟΝ*, του οποίου την ερμηνεία αναλαμβάνει ο Βασίλης Παπακωνσταντίνου.

Τόσο ο Πάνος Τζαβέλλας, όσο και ο Μίκης Θεοδωράκης έχουν υποστεί την εξορία λόγω των ιδεολογιών τους. Ο Μίκης Θεοδωράκης υπήρξε και αυτός μέλος αντιστασιακής ομάδας. Οι χαρακτηριστικές ερμηνείες του Μίκη Θεοδωράκη στα αντάρτικα τραγούδια πηγάζουν τόσο από τις εμπειρίες του στην αντίσταση όσο και τις εμπειρίες του στην εξορία.

Αξίζει να αναφέρουμε πως στις 8 Αυγούστου 1983 στο Θέατρο Λυκαβηττού έγινε συναυλία με σκοπό την επιτέλεση αντάρτικων τραγουδιών. Η συναυλία οργανώθηκε από τον Πάνο Τζαβέλλα και τον Μίκη Θεοδωράκη. Η σχετική ανακοίνωση δηλώνει χαρακτηριστικά: «Συναυλία που δεν σκοπεύει τόσο στο αυτοστιγμεί πανηγύρι της, - αν και το φιλοδοξεί, - αλλά περισσότερο στην καταγραφή της. Σε μια μνήμη δηλαδή συναισθημάτων, παρά στα ίδια της στα συναισθήματα...» Εκεί τραγούδησαν και άτομα που συναντάμε και στην δισκογραφία του Τζαβέλλα αλλά και άλλοι: Νατάσα Παπαδοπούλου, Νίκος Λώλης, Σοφία Βόσσου, Καίτη Γκρέυ, Αλέκος Κιτσάκης, Ηλίας Λογοθέτης, Χρήστος Ζούκας, Μπάμπης Αντωνίου και 60.000 κοινό, σε μια γιορτή για την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης²².

Από το σύνολο του υλικού των αντάρτικων τραγουδιών που ερμηνεύονται στην μεταπολεμική Ελλάδα μέχρι τις μέρες μας, λίγα είναι αυτά στα οποία έχει πρόσβαση ο σύγχρονος ακροατής. Δεν είναι λοιπόν εύκολο να αποδοθεί ο συνολικός ήχος του αντάρτικου. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, επέλεξα λοιπόν να κεντρώσω την προσοχή μου στις εξής τρεις συλλογές: *Αντάρτικα – Chants des partisans Grecs*, *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση*, και *Τα Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης*. Οι δίσκοι αυτοί δεν είναι κατά τα πάντα αντιπροσωπευτικοί του είδους. Είναι όμως αυτοί που κυκλοφόρησαν περισσότερο και που αντιπροσωπεύουν στην συνείδηση του μέσου Έλληνα την ουσία του αντάρτικου τραγουδιού. Σαφώς φέρουν την προσωπική

²² Γ. Σεγεριάδης, «Ο Πάνος Τζαβέλλας και το αντάρτικο τραγούδι», Αθήνα, 3 Φεβρουαρίου 2010.

σφραγίδα δυο σημαντικών μουσικών, οι οποίοι επιμελούνται την ενορχήστρωση και την εν γένει αισθητική τους.

Ο δίσκος *Αντάρτικα – Chants des partisans Grecs* έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον γιατί συγκεντρώνει αντάρτικα τραγούδια που τραγουδιούνται από τους ίδιους τους αντάρτες. Στον δίσκο αυτόν συναντάμε και τις ερμηνείες του Μίκη Θεοδωράκη. Ο δίσκος, όπως ανέφερα, αποτελεί την πρώτη προσπάθεια ηχογράφησης αντάρτικων τραγουδιών στην ελληνική δισκογραφία.

Χωρίς να αναφέρομαι αυτοτελώς σε αυτόν, ο δίσκος με τον τίτλο *Τα τραγούδια του κόκκινου στρατού* υπήρξε σημαντικός για την εκπόνηση της συγκεκριμένης πτυχιακής εργασίας. Ο δίσκος είναι αποτέλεσμα μιας συλλογής με τα πιο γνωστά κομμάτια που χρονολογικά μας μεταφέρουν την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης. Η συγκέντρωση και κατά συνέπεια η δημιουργία αυτής της δισκογραφικής δουλειάς ανήκει στον Γρηγόρη Ψαριανό.

α. Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση

Ο δίσκος αυτός είναι το αποτέλεσμα της συνεργασίας του Πέτρου Πανδή και του Νότη Μαυρουδή²³. Ο δίσκος κυκλοφόρησε στις 3 Οκτωβρίου το 1974 από την δισκογραφική εταιρία Nikos Production με κωδικό κοπής LP 1003 στην Γαλλία. Ο ίδιος ο δίσκος ξανατυπώθηκε και επανακυκλοφόρησε το 1974 στην Γαλλία από την δισκογραφική εταιρεία Disques Espérance με κωδικό κοπής ESP 155531. Η ίδια πάλι εταιρεία επανακυκλοφόρησε τον δίσκο δυο χρόνια αργότερα το 1976. Και στις περιπτώσεις ο τίτλος του δίσκου ήταν *Chants De La Resistance Grecque – Songs of the Greek Resistance*. Στις 3 πρώτες κυκλοφορίες υπάρχει και η Γαλλική μετάφραση των τίτλων των κομματιών από τις δισκογραφικές εταιρίες. Στην Ελλάδα κυκλοφόρησε το 1978 από την εταιρεία Motino με κωδικό κοπής NM 1006. Ο τίτλος του ήταν *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση με τον Πέτρο Πανδή Διασκευή, Ενορχήστρωση και Διεύθυνση Νότης Μαυρουδής*. Αρχικά είχε την μορφή βινυλίου και αργότερα κυκλοφόρησε σε κασέτα και cd. Παραγωγός του δίσκου ήταν ο Νίκος Μωραΐτης και σχεδιαστής (engineer) του ο Γιάννης Τριφύλλης. Αξίζει να αναφέρουμε πώς αρχικά ο δίσκος περιελάμβανε 11 κομμάτια αλλά λίγο αργότερα, όταν κυκλοφόρησε το cd²⁴, προστέθηκαν άλλα 9 κομμάτια. Συνολικά ο δίσκος αυτός έχει 20 τραγούδια.

Τα κομμάτια, σύμφωνα με την τελευταία κυκλοφορία, παρουσιάζονται ως εξής:

1. Μαύρα κοράκια
2. Ο αντάρτης του ΕΛΑΣ
3. Πέσατε θύματα
4. Στ' άρματα
5. Μπελογιάννης
6. Το τραγούδι του Άρη
7. Παιδιά σηκωθείτε
8. Σαν ατσάλινο τείχος
9. Μαλλιά Σγουρά

²³ Ο τραγουδιστής και ραδιοφωνικός παραγωγός Νότης (Παναγιώτης) Μαυρουδής γεννήθηκε στις 16 Ιουλίου του 1945. Διπλωματούχος κλασικής κιθάρας, με πολλές διακρίσεις ως σολίστ, και καθηγητής στο Εθνικό Ωδείο Αθηνών, έχει παρουσία σε πολλά φεστιβάλ στην Ελλάδα αλλά και στο εξωτερικό.

²⁴ Cd δηλαδή compact disc (συμπαγής δίσκος) είναι οπτικός δίσκος για αποθήκευση ψηφιακών δεδομένων. Παρουσιάζεται για πρώτη φορά το 1980 από την Sony και την Philips. Το 1982 καθιερώνεται ως το επίσημο μέσο για τις εμπορικές μουσικές καταγραφές.

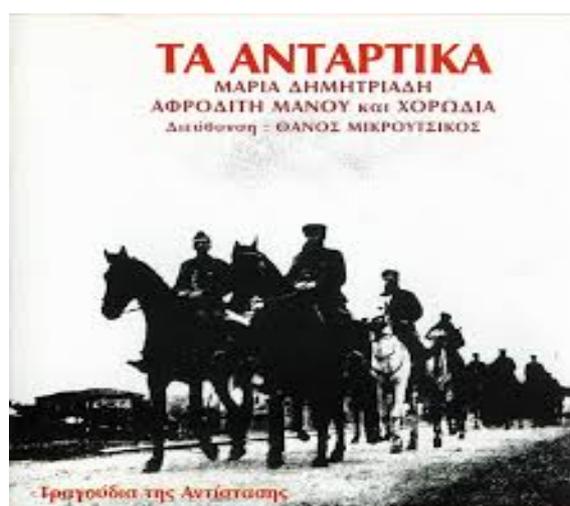
10. Τι τα θέλουμε τα όπλα
11. Ήρωες
12. Στους δρόμους
13. Απόψε θα πλαγιάσουμε
14. Η σημαία
15. Το τραγούδι της αγροτιάς
16. Άνεμοι θύελλες
17. Τι Θέλουν οι εχθροί μας
18. Η μάνα του αντάρτη
19. Φύσα αγέρα
20. Ακροναυπλία

β. Τα Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης

Ο δίσκος κυκλοφόρησε στην Ελλάδα το 1981 από την δισκογραφική εταιρία Lyra με κωδικό κοπής 3341. Στον παρακάτω δίσκο συναντάμε την Μαρία Δημητριάδη και την Αφροδίτη Μάνου να ερμηνεύουν αντάρτικα. Στα περισσότερα συναντάμε και μια ανάμεικτη χορωδία στην οποία συμμετέχουν και οι ίδιες οι τραγουδίστριες. Η συγκεκριμένη δισκογραφική δουλειά αποτελεί προσπάθεια την Θάνου Μικρούτσικου να ενορχηστρώσει τα αντάρτικα τραγούδια καθώς και να διευθύνει την ορχήστρα.

Αρχικά είχε την μορφή βινυλίου και αργότερα τυπώθηκε σε cd. Τα κομμάτια παρουσιάζονται ως εξής:

1. Ήρωες
2. Είμαστε εμείς Ελλάδα τα παιδιά σου
3. Σαν ατσάλινο τείχος
4. Ο Άρης (Του μικρού χωριού)
5. Στ' άρματα, στ' άρματα
6. Παιδιά σηκωθείτε
7. Πέσατε θύματα
8. Μαύρα κοράκια
9. Ύμνος του ΕΛΑΣ
10. Από κάμπους και λαγκάδια
11. Ραγιάδες 'μεις δεν είμαστε
12. Τρία γράμματα (Ύμνος του ΕΑΜ)
13. Ο Μπελογιάννης ζει
14. Η Διεθνής

γ. Αντάρτικα – Chants des partisans Grecs

Ο δίσκος Αντάρτικα – Chants des partisans Grecs (εταιρεία Delta, κωδικός GR 1941) κυκλοφόρησε σε μορφή βινυλίου το 1972 στην Ελλάδα. Είχε ηχογραφηθεί την ίδια χρονιά στην Γαλλία και τυπώθηκε στην Ιταλία. Στον συγκεκριμένο δίσκο ακούμε το αντάρτικο τραγούδι Τα Αετόπουλα να ερμηνεύεται στα γαλλικά από χορωδία, μάλλον παιδική. Στο εσωτερικό του σημειώνεται ότι στους ερμηνευτές περιλαμβάνονται πραγματικοί αντάρτες, αλλά και ο Μίκης Θεοδωράκης.

Τα κομμάτια είναι τα εξής:

1. Εισαγωγή – Ύμνος του ΕΛΑΣ – Μίκης Θεοδωράκης
2. Ήρωες (Αντάρτης του ΕΛΑΣ)
3. Παιδιά σηκωθείτε
4. Επονίτες εμπρός (Ντοκουμέντο γέρου αντάρτη)
5. Τα αετόπουλα (ηχογράφιση ντοκουμέντο 1945)
6. Ραγιάδες 'μείς δεν είμαστε (Αυθεντική Φωνή)
7. Του Μικρού χωριού - Μίκης Θεοδωράκης
8. Τρία γράμματα (ΕΑΜ)
9. Στ' άρματα, στ' άρματα
10. Η σκλαβιά
11. Το τραγούδι του ΕΑΜ
12. Απόψε θα πλαγιάσουμε (Κλέφτικο)
13. Στο Λόρδο Μπάυρον
14. Σαν ατσάλινο τείχος
15. Ύμνος της ΕΠΟΝ
16. Επέσατε θύματα

δ. Πάνος Τζαβέλλας, Για σε πατρίδα μας Ελλάδα

Στον δίσκο αυτό, που κυκλοφόρησε το 1978 από την MINOS με κωδικό κοπής MSM 327, ο Τζαβέλλας τραγουδά στα τραγούδια *Μαλλιά σγουρά*, *Λόρδος Μπάυρον* παρέα με την χορωδία, *Ένα παλικάρι 20 χρονών* και *Όμορφη ανταρτοπούλα*.

Οι μουσικοί που παίζουν εδώ, όπως και στους δίσκους που παρουσιάζονται στις επόμενες σελίδες, είναι οι μουσικοί που συνοδεύουν σταθερά τον Πάνο Τζαβέλλα στις μπουάτ και στις συναυλίες που οργανώνει:

Γιάννης Σπυρόπουλος (Μπάχ), Στάθης Ουλκέρογλου, Πέτρος Μπεράτης (πιάνο),

Μάνος Αβαράκης (φυσαρμόνικα, φλογέρα),

Παναγιώτης Κωνσταντακόπουλος (φυσαρμόνικα),

Νίκος Φιλιππίδης, Χριστόφορος Αρβανίτης (κλαρίνο),

Λευτέρης Καλκάνης (βιολοντσέλο),

Λευτέρης Ζουγανέλης (τούμπα),

Δημήτρης Παπουτσόγλου (ηλεκτρική κιθάρα),

Αλέκος Αραπάκης, Κώστας Βελής (βιολί),

Χρήστος Νικολόπουλος, Δημήτρης Χριστοδούλου, Λευτέρης Ζαμπέλης (μουζούκι),

Δημήτρης Φωτόπουλος, Θανάσης Κατάρας (φλάουτο),

Νίκος Λώλης, Γιώργος Μουτζούρης, Διαμαντής Ανδραμιδάς (κλασική κιθάρα),

Γιάννης Αγαπητός (μπάσο)

Τα τραγούδια του δίσκου είναι τα εξής:

1. Θύελλες άνεμοι
2. Μαλλιά σγουρά
3. Η Σκλαβιά πικρό φαρμάκι
4. Λόρδος Μπάυρον
5. Λαέ σκλαβωμένε
6. Το Πήλιο
7. Το Χαϊδάρι
8. Για σε πατρίδα μας Ελλάδα
9. Τραγούδι της αγροτιάς
10. Ένα παλικάρι είκοσι χρονών
11. Μας δυναμώνει εμάς το τραγούδι
12. Όμορφη ανταρτοπούλα
13. Το τραγούδι της γυναίκας
14. Στους δρόμους

ε. Πάνος Τζαβέλλας, *Τραγούδια από το αντάρτικο λημέρι του*

Ο δίσκος κυκλοφόρησε από την εταιρεία MINOS-EMI. Ως cd πλέον έχει κωδικό 724383451425.

Ο δίσκος Πάνος Τζαβέλλας *Τραγούδια από το αντάρτικο λημέρι του* είναι από ζωντανή ηχογράφιση στη μπουάτ «Λήδρα»²⁵. Αρκετά κομμάτια του Τζαβέλλα που υπάρχουν σε διάφορους δίσκους του έχουν ηχογραφηθεί σε μπουάτ. Σύμφωνα με την κασέτα, η ηχογράφιση πρέπει να έγινε το 1975. Επίσης, πολλά κομμάτια, αντάρτικα και μη, επαναλαμβάνονται και σε άλλους δίσκους του Τζαβέλλα. Όλα τα τραγούδια στον συγκεκριμένο δίσκο ερμηνεύονται από τον Πάνο Τζαβέλλα.

Τα τραγούδια του δίσκου είναι τα εξής:

1. Της νειότης
2. Απόψε θα πλαγιάσουμε
3. Μπεζεντάκος
4. Σαμαρίνα
5. Άντε παιδιά
6. Μάη μ' Μάη μ'
7. Τραγούδι για την αγροτιά
8. Ο κυρ Παντελής
9. Ξυπνήστε
10. Αχ πατρίδα μας γλυκιά
11. Καλαματιανή
12. Είσαι παιδί στα δεκαεννιά σου
13. Ο φρούραρχος της Καστοριάς

²⁵ Η συγκεκριμένη μπουάτ που βρισκόταν στην Αθήνα – Πλάκα, δεν υπάρχει πλέον. Άλλες μπουάτ που λειτούργησαν τις δεκαετίες '60 και '70 είναι τα Ταβάνια, η Λήδρα, το Zoom, η Διαγώνιος, ο Σκορπιός, η Αυλαία. Στις μπουάτ εμφανίστηκαν καλλιτέχνες του «Νέου Κύματος» όπως η Πόπη Αστεριάδη, ο Μιχάλης Βιολάρης και η Καίτη Χωματά.

στ. Πάνος Τζαβέλλας, *Μωραϊτικά Τραγούδια της Αντίστασης, 40 Χρόνια*

Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1981 από την εταιρεία ATHENAEUM. Το εντόπισα ως CD με κωδικό DPI131.

Ενδιαφέρον έχει ο δίσκος με τα Μωραϊτικά τραγούδια. Ο Τζαβέλλας δεν τραγουδάει σε κανένα κομμάτι αλλά έχει την καλλιτεχνική επιμέλεια. Στο τραγούδι είναι: η Νατάσσα Παπαδοπούλου, ο Γιάννης Γιαννόπουλος, ο Χρήστος Ζούκας και χορωδία.

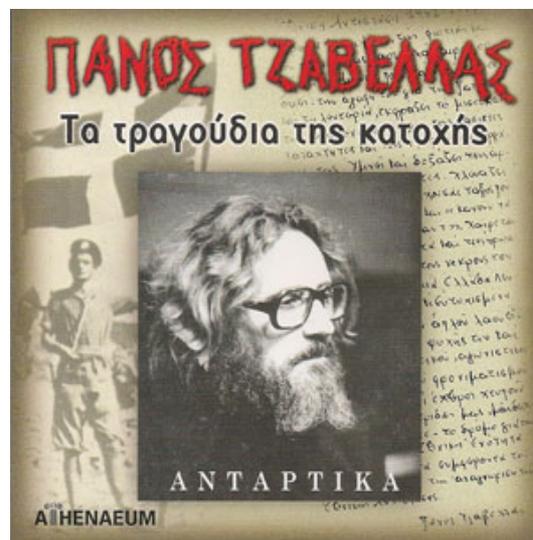
1. Καλάβρυτα
2. Ψηλά τη σημαία
3. Σ' όλο τον κόσμο ξαστεριά
4. Γλόγοβα
5. Η μάνα του αντάρτη
6. Στου Ταϊγέτου τις κορυφές
7. Καλαματιανή
8. Της νεολαίας
9. Μια μάνα μια λεβέντισσα
10. Εσείς παιδιά του Πάρνωνα
11. Τις Καστανίτσας οι ξανθιές
12. Τα πολυβόλα μας πετάνε φλόγες

ζ. Πάνος Τζαβέλλας, Τα τραγούδια της Κατοχής - Αντάρτικα

Ο δίσκος Πάνος Τζαβέλλας *Τα Τραγούδια Της Κατοχής* κυκλοφόρησε στην Ελλάδα το 1980 με κωδικό κοπής SV-33 από την εταιρεία Venus – Tzina AEBE. Τραγούδι: Νατάσσα Παπαδοπούλου, Πάνος Τζαβέλλας και χορωδία.

1. Είμαστε εμείς Ελλάδα
2. Γιούπι για για
3. Για την Ανάσταση σου λαέ μας
4. Ελλάδα μας Ελλάδα μας
5. Μοιρολόι της φυλακής
6. Αγάπη
7. Πατάω ένα κουμπί
8. Ψωμί
9. Θρήνος
10. Τραγούδι για την Ειρήνη
11. Τα παλικάρια
12. Το τραγούδι της νίκης

η. Πάνος Τζαβέλλας, Στ' άρματα

Το άλμπουμ Πάνος Τζαβέλλας – Στ' άρματα, κυκλοφόρησε το 1986 από την Εταιρεία Αγίосо. Τα τραγούδια υφολογικά αγγίζουν το λαϊκό, το έντεχνο και αυτό που παραπέμπει σε μπαλάντα.

Σε νεότερες επανεκδόσεις του δίσκου δεν συναντάμε τον ίδιο αριθμό κομματιών. Άλλοτε υπάρχουν λιγότερα και άλλοτε υπάρχουν περισσότερα τραγούδια από την δισκογραφία του καλλιτέχνη.

1. Στ' άρματα
2. Παιδιά σηκωθείτε
3. Ύμνος του ΕΛΑΣ
4. Του Καπετάν Άρη
5. Ύμνος της ΕΠΟΝ
6. Προχωρούσες Γερμανία
7. Έλληνες ακολουθείστε
8. Είμαι του ΕΛΑΣ ανάρτης
9. Ύμνος του ΕΑΜ
10. Μπεζεντάκος
11. Στους αρχηγούς του ΕΛΑΣ
12. Μαύρα κοράκια
13. Ο κυρ Παντελής

θ. Μίκης Θεοδωράκης – Βασίλης Παπακωνσταντίνου, *Της εξορίας*

Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1976 από την MINOS με κωδικό κοπής MSM 290 και RCA – PL 30017. Επίσης κυκλοφόρησε στη Γερμανία το 1977 με κωδικό κοπής PL 30017. Ο δίσκος είχε τον τίτλο *Songs From Exile/ Lieder Im Exil*. Ο Μίκης Θεοδωράκης έχει επιμεληθεί την μουσική σε όλα τα κομμάτια, τα οποία ερμηνεύει ο Βασίλης Παπακωνσταντίνου.

Ο Ύμνος του ΕΛΑΝ ήταν η αιτία που συμπεριέλαβα τον δίσκο στην δισκογραφία με τα αντάρτικα. Τα υπόλοιπα κομμάτια δεν ανήκουν στα αντάρτικα που γράφτηκαν κατά την διάρκεια της Κατοχής. Ο στιχουργός του τραγουδιού είναι ο Πάνος Λαμψίδης.

1. Θάλασσες μας ζώνουν
2. Χτύπα-χτύπα
3. Ύμνος του ΕΛΑΝ
4. Ελ Ζαατάρ
5. Της φυλακής
6. Πέτρουλας
7. Έφτασες αργά
8. Δεν έφταιγε ο ίδιος
9. Ήτανε νέοι
10. Κάθε πρωί
11. Μου μιλάτε για κείνον
12. Μη χάνεις το θάρρος σου

θ. Τα τραγούδια του Κόκκινου Στρατού

Ο δίσκος κυκλοφόρησε από την εταιρεία PROTASIS και περιλαμβάνει κομμάτια που αποτελούν μέρος της συλλογής του Γρηγόρη Ψαριανού. Ο κωδικός κοπής του δίσκου είναι PR 1028-2. Ο δίσκος περιλαμβάνει όλα τα ρωσικά κομμάτια που γράφτηκαν κατά την διάρκεια της ρωσικής αντίστασης. Στα κομμάτια συμμετέχει η ρωσική στρατιωτική χορωδία και ορχήστρα του Κόκκινου Στρατού αλλά και χορωδίες λιγότερο γνωστές από τον Βόλγα και τον Ουράλη. Το τάγμα αυτό συγκροτήθηκε το 1928 από τον Αλεξάντερ Βασίλιεφ Αλεξαντρώφ. Από τότε και πάντα επικεφαλής της χορωδίας και της ορχήστρας είναι ένας Αλεξαντρώφ²⁶. Τα τραγούδια του δίσκου είναι τα εξής:

1. Ιερός πόλεμος
2. Κόκκινος Στρατός
3. Στους κάμπους στα βουνά
4. Εμπρός σύντροφοι
5. Βόλγα, ρωσικό ποτάμι
6. Το τραγούδι του Κόκκινου Στρατού
7. Καλίγκα
8. Βαρσοβιάννα
9. Τσαπαέφ
10. Βαρκάρηδες του Βόλγα
11. Κατιούσα
12. Πολιούσκο-πόλε
13. Το χωριό φάνηκε
14. Ο αποχαιρετισμός του στρατιώτη
15. Εμπρός στην μάχη
16. Τραγούδι για τους ήρωες
17. Βλέπω ένα χωριό
18. Γυρίζοντας από το Βερολίνο
19. Εργατική Μαρσιεγέζα
20. Διεθνής
21. Πένθιμο εμβατήριο

²⁶ Γρηγόρης Ψαριανός, *Τα τραγούδια του Κόκκινου Στρατού*, παραγωγή Protasis.

Μουσικολογική παρουσίαση επιλεγμένων κομματιών

Βασικό κριτήριο επιλογής των κομματιών, είναι η παρουσία τους στη δισκογραφία. Όλα τα κομμάτια που αναλύω παρακάτω, ανήκουν καθαρά στην μετέπειτα πορεία που είχαν τα αντάρτικα τραγούδια μέσα από την δισκογραφία. Στην συνέχεια συμπεριέλαβα τα τραγούδια που έχουν δανεισμένη την μουσική τους από δυτικά κομμάτια και κάποια που, σύμφωνα με τα δικά μου κριτήρια, ξεχωρίζουν ως προς το μουσικολογικό τους περιεχόμενο.

Για κοινωνικούς και πολιτικούς λόγους συμπεριέλαβα και τον ύμνο της Διεθνούς. Η πολιτική ιδεολογία που συναντάμε στα αντάρτικα, πηγάζει από αυτό το τραγούδι – ύμνο. Οι ιδεολογικά στρατευμένοι αντάρτες, γράφανε τραγούδια έχοντας στο μυαλό τους τις πολιτικές θέσεις και βλέψεις που είχε η Διεθνής και κατ' επέκταση η Σοβιετική Ένωση.

Η ανάλυσή μου περιλαμβάνει δεκατέσσερα αντάρτικα τραγούδια: *Η Διεθνής, Στ' άρματα, Επέσατε θύματα, Ήρωες, Μαλλιά σγουρά, Από κάμπους και λαγκάδια, Παιδιά σηκωθείτε, Μαύρα κοράκια, Σαν ατσάλινο τείχος, Του Άρη, τους Ύμνους του ΕΛΑΣ, του ΕΛΑΝ, της ΕΠΟΝ, του ΕΑΜ*. Τα παραπάνω τραγούδια, τα συναντάμε και με άλλες ονομασίες, τις οποίες σημειώνω παρακάτω.

α. Η Διεθνής

Η Διεθνής, σε στίχους του Eugène Pottier και μουσική του Pierre De Geyter, είναι επαναστατικό διεθνιστικό τραγούδι, ύμνος του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος και χαρακτηρίζεται επίσης ως ο ύμνος της παγκόσμιας εργατικής τάξης.

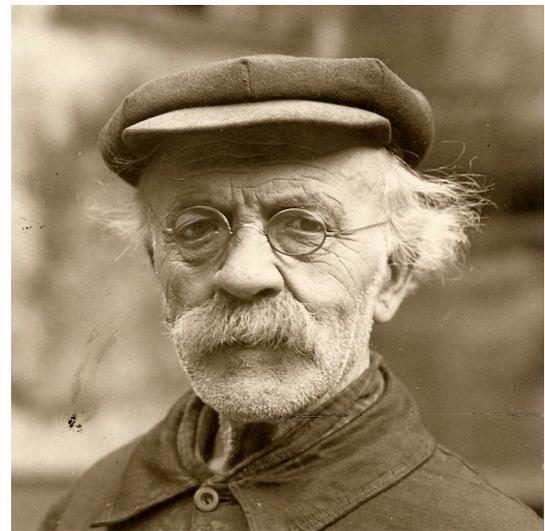
Ο Eugène Pottier γεννήθηκε τον Οκτώβρη του 1816 στο Παρίσι. Ήταν εργάτης από πολύ μικρή ηλικία. Παίρνει μέρος στην επανάσταση του Ιούλη του 1830 και γράφει τα πρώτα του ποιήματα, που εκδίδονται τον ίδιο χρόνο με τίτλο «Η νέα μούσα» κάνοντάς τον γνωστό ως ποιητή της εργατιάς. Νωρίτερα, σε ηλικία 14 ετών, συνθέτει το πρώτο του τραγούδι με τίτλο «Ζήτω η ελευθερία». Ο Ευγένιος Ποτιέ συμμετέχει σε όλες τις εξεγέρσεις του - νεαρού τότε - προλεταριάτου της Γαλλίας. Βρίσκεται, λοιπόν, στα

οδοφράγματα της επανάστασης του Φλεβάρη του 1848 και πολεμά για την ανατροπή της αυτοκρατορίας του Λουδοβίκου Φίλιππου. Αναδεικνύεται ως ένας από τους πρωτοπόρους της εργατικής τάξης. Συνδυάζει τη δουλειά, τον αγώνα και την ποίηση. Τον Ιούνη του 1871, ο Ευγένιος Ποτιέ βρίσκεται παράνομα στο Παρίσι συμμετέχοντας στην Κομμούνα που καθοδηγεί η Α΄ Διεθνής με τον Μαρξ. Εκεί μετουσιώνει σε ποίημα την εργατική εξέγερση γράφοντας τους στίχους της «Διεθνούς», που έμελλε να γίνει ο Ύμνος της παγκόσμιας εργατικής τάξης.

Μετά την ήττα της Κομμούνας, ο Ευγένιος Ποτιέ έφυγε από τη Γαλλία, αρχικά για τη Μεγάλη Βρετανία και στη συνέχεια στις ΗΠΑ. Έζησε εξόριστος έως το 1880, οπότε επέστρεψε στη Γαλλία, σε ηλικία 64 ετών, μισοπαράλυτος και φτωχός, μα πλούσιος από επαναστατικό - καλλιτεχνικό ταλέντο, που το αφιερώνει στους αγώνες, στο ηθικό και στη δικαίωση των οραμάτων της τάξης του. Συνέχισε τον ταξικό αγώνα και με την επιστροφή του στη Γαλλία εντάσσεται στο Εργατικό Κόμμα. Το 1884 δημοσίευσε τις συλλογές *Κοινωνικό-οικονομικοί στίχοι και σοσιαλιστικά επαναστατικά τραγούδια, Ποιος είναι τρελός;*. Το 1887 δημοσιεύει τη συλλογή *Επαναστατικά τραγούδια*. Σε αυτές τις εκδόσεις συμπεριλαμβάνονται τα καλύτερα τραγούδια και ποιήματα. Πέθανε μέσα στην αγάπη της εργατικής τάξης, του λαού, με αναγνώριση της δράσης του, στις 8 Νοέμβρη του 1887.

Η μελοποίηση της «Διεθνούς» ανατέθηκε στον Pierre De Geyter, από ένα στέλεχος του Κόμματος των Γάλλων Εργαζομένων, τον Γουσταύο Ντελορί, που αργότερα έγινε και δήμαρχος της πόλης. Στον Ντελορί άρεσε το άγνωστο αυτό ποίημα και ήθελε να το κάνει ύμνο του κόμματος, με την ευκαιρία των εργασιών της ίδρυσης της Δεύτερης Διεθνούς, η οποία τελικά έγινε στις 21 Ιούλη του 1889.

Ο Pierre De Geyter, γεννήθηκε το 1848 στην βελγική Γάνδη και πέθανε το 1932 στο Σεν Ντενί στο Παρίσι. Καταγόταν από εργατική οικογένεια. Από μικρός εργαζόταν σε επιχειρήσεις, ενώ παράλληλα τραγουδούσε σε χορωδία και μελετούσε μουσική θεωρία και διάφορα μουσικά όργανα. Μετανάστευσε στη Γαλλία, όπου ασχολήθηκε με την επιπλοποιία. Προσχώρησε στο επαναστατικό κίνημα και έγινε αρχηγός της *Λύρας των εργαζομένων*.

Η μουσική της *Διεθνούς* δημοσιεύτηκε μόνο με το επώνυμό του, χωρίς να αναφέρεται το όνομά του. Αργότερα οι σοσιαλιστές της δεξιάς, που αντιμάχονταν τον Pierre De Geyster, εκμεταλλεύτηκαν την παράλειψη αυτή και πίεσαν τον αδελφό του Άντολφ να αμφισβητήσει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας στο τραγούδι. Το 1922, έπειτα από μακρά διαδικασία, το εφετείο επικύρωσε τα δικαιώματα του Πιερ.

Όπως συμβαίνει με όλα τα καλλιτεχνικά έργα, έτσι και ο «Ύμνος της Διεθνούς», όταν έφυγε απ' τα χέρια των δημιουργών του, απέκτησε δική του «ζωή»:

Το 1888, την ίδια χρονιά που μελοποιείται, ο Ύμνος εκδίδεται σε ξεχωριστό φυλλάδιο σε 6.000 αντίτυπα και εκδότη τον Boldoduc. Από τις αρχές του 1890, η «Διεθνής» διαδόθηκε στους κύκλους των εργαζομένων στη Βόρεια Γαλλία και το Βέλγιο, ενώ μετά το 1ο Συνέδριο της Β' Διεθνούς στο Παρίσι, κυκλοφόρησε και πέρα από τα σύνορα Γαλλίας - Βελγίου και άρχισε να τραγουδιέται σαν διεθνής ύμνος του επαναστατικού αγώνα του προλεταριάτου.

Στα 1894, ο Γάλλος σοσιαλιστής Γκοσελέν, καταδικάστηκε σε φυλάκιση για τη δεύτερη έκδοση της μουσικής της *Διεθνούς*. Αιτία ήταν η 5η στροφή, που απηχούσε την αντιμιλιταριστική εκστρατεία της Α' Διεθνούς. Οι πρώτες μεταφράσεις του κειμένου του ποιήματος εμφανίστηκαν στα 1890-1900. Στην παγκόσμια, όμως, διάδοση της *Διεθνούς* και στη μετάφραση των στίχων της στις γλώσσες όλων των λαών του κόσμου, συνέβαλε και η Οκτωβριανή Επανάσταση. Η μουσική της *Διεθνούς* απέκτησε δεύτερη ιστορική ζωή σε νέα χορωδιακή έκδοση και με μελωδία ελαφρά αλλαγμένη στη Ρωσία, τα πρώτα χρόνια της σοβιετικής εξουσίας.

Το κείμενο της μουσικής της «Διεθνούς» δημοσιεύτηκε στη ρωσική γλώσσα στο 1ο φύλλο της λενινιστικής *Ισκρα*, το Δεκέμβρη του 1900. Στα 1902, ο Κοτς έγραψε και δημοσίευσε τους στίχους της «Διεθνούς» στα ρωσικά και η γραφή αυτή έγινε δεκτή απ' όλους. Την ίδια χρονιά, οι στίχοι τυπώθηκαν στο περιοδικό «Ζιζν» που εκδιδόταν στο Λονδίνο και τη Γενεύη. Το ρωσικό κείμενο, που είναι μετάφραση της 1ης, 2ης και 3ης στροφής, με την επίδραση των ιδεών του Λένιν απέκτησε πρωτότυπη μορφή, που ανταποκρινόταν στα αγωνιστικά προβλήματα του νέου σταδίου του ρωσικού επαναστατικού κινήματος. Στροφές της *Διεθνούς*, εκτός από τις εφημερίδες και τα περιοδικά των μπολσεβίκων και τις συλλογές των επαναστατικών τραγουδιών, δημοσιεύτηκαν και σε περισσότερες από μισό εκατομμύριο προκηρύξεις και διακηρύξεις πριν από την Επανάσταση του Οκτώβρη.

Με βάση τους ρωσικούς στίχους, η *Διεθνής* μεταφράστηκε σε όλες τις γλώσσες των λαών της ΕΣΣΔ και σε πολλές γλώσσες άλλων χωρών. Αρχίζοντας από το 40

Συνέδριο του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος Ρωσίας το 1906, η *Διεθνής* έγινε κομματικός ύμνος της ρωσικής επαναστατικής σοσιαλδημοκρατίας. Στην έναρξη του 3ου Παν ρωσικού Συνεδρίου των Σοβιετικών, στις 10 Γενάρη το 1918, η *Διεθνής* εκτελέστηκε σαν κρατικός ύμνος του νεαρού Σοβιετικού Κράτους. Παρέμεινε εθνικός Ύμνος της ΕΣΣΔ, μέχρι το 1944, όταν και καθιερώθηκε ο νέος κρατικός Ύμνος της Σοβιετικής Ένωσης. Τότε η *Διεθνής*, σύμφωνα με απόφαση της Ολομέλειας του Πανερωσιακού Κομμουνιστικού Κόμματος (μπολσεβίκων), καθιερώθηκε ως Ύμνος του Κόμματος. Παράλληλα, ήταν Ύμνος και της Γ΄ Διεθνούς.

Όλες οι μεταφράσεις της *Διεθνούς* έχουν προσαρμοστεί ανάλογα με την κοινωνία στην οποία απευθύνονται. Η κεντρική ιδέα και το κεντρικό μήνυμα, πως η *Διεθνής* είναι η σωτηρία όλων των λαών, διατηρείται. Γενικότερα, το κομμάτι αποτελεί κάλεσμα για συμμετοχή στον αγώνα της *Διεθνούς*. Έχουμε αναφορά στην *κομμούνα*, στην *αριστερά*, στον *κομμουνισμό* και σε ότι έχει σχέση με την *αριστερή ιδεολογία*.

*Εμπρός της Γης οι κολασμένοι
της πείνας σκλάβοι εμπρός - εμπρός
Το δίκιο από τον κρατήρα βγαίνει
σα βροντή σαν κεραυνός*

*Φτάνουν πια της σκλαβιάς τα χρόνια
όλοι εμείς οι ταπεινοί της Γης
που ζούσαμε στην καταφρόνια
θα γίνουμε το παν εμείς*

*Στον αγώνα ενωμένοι
κι ας μη λείψει κανείς
Ω! Νάτη, μας προσμένει
στον κόσμο η Διεθνής*

*Θεοί, αρχόντοι, βασιλιάδες
με πλάνα λόγια μας γελούν
της Γης οι δούλοι κι οι ραγιάδες
μοναχοί τους, θα σωθούν*

*Για να σπάσουμε (ή λείψουμε) τα δεσμά μας
για να πάψει πια η σκλαβιά
να νιώσουν πρέπει τη γροθιά μας
και της ψυχής μας τη φωτιά*

Η *Διεθνής*, όπως την συναντάμε στον δίσκο *Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης*, έχει την ίδια αισθητική με αυτή που βλέπουμε στην ορχήστρα του

Κόκκινου Στρατού. Έχουμε έναν εμβατηριακό σκοπό που παίζεται από το ηλεκτρικό μπάσο και την ακουστική κιθάρα. Η τρομπέτα έχει έναν πιο ελεύθερο ρόλο καθώς παίζει ελλειπτικά την μελωδική γραμμή και κρατά νότες με μεγάλη αξία δίνοντας έτσι την βάση στην χορωδία.

Η χορωδία ερμηνεύει με στόμφο. Οι δυναμικές, που κινούνται σε piano, forte και fortissimo, τονίζουν και το μήνυμα της Διεθνής. Οι χρωματισμοί υπάρχουν γύρο από τους στίχους. Ο μαέστρος προτιμάει το pianissimo όταν ο στίχος αναφέρεται στην σκλαβιά. Το fortissimo το ακούμε στην αναφορά που κάνει ο στίχος στην Διεθνής και στον αγώνα που έχουμε να δώσουμε ενωμένοι. Παρατηρούμε συμβολισμούς τόσο στον στίχο όσο και στην ερμηνεία που κάνει η χορωδία.

Ο Ύμνος της Διεθνούς - Η Διεθνής - The Internationale

The musical score is written in treble clef with a key signature of two sharps (F# and C#) and a common time signature (C). The score is divided into seven staves, with measure numbers 6, 11, 16, 21, 26, and 31 indicated at the beginning of each line. The music features a mix of quarter, eighth, and sixteenth notes, along with rests and dynamic markings. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

β. Ηρωες

Πρόκειται για έντεχνο τραγούδι, σε μουσική Νότη Μαυρουδή και στίχους Στέφανου Βακάλη, που προέρχεται από το δίσκο *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση*. Κάνει αναφορά σε τοπωνύμια που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο κατά την διάρκεια της αντίστασης και της οργάνωσης του αντάρτικου αγώνα, και ιδιαίτερος στην Αλαμάνια και στον Γοργοπόταμο, όπου έγινε η ανατίναξη της γέφυρας.

*Ηρωες, άπαρτα βουνά
Ηρωες, με δώδεκα ζωές
κάστρα του Ολύμπου
και του Παρνασσού φαντάσματα
ήρωες μες στα χαλάσματα*

*Αίματα, κόκκινο νερό
αίματα, ποτάμι βουερό
πυρ στην Αλαμάνια
και φωτιά στο Γοργοπόταμο*

*Εμπρός αδέρφια εμπρός
κι είναι μαζί μας ο λαός
στα πιο μεγάλα μας τα κατορθώματα
μες στις πέτρες και στα χώματα*

*Θάνατος, μαύρος αδερφός
Θάνατος, θα γίνω αθάνατος
πυρ στην Αλαμάνια
και φωτιά στο Γοργοπόταμο*

*Αέρας στις κορφές
μαύρο φεγγάρι στις καρδιές
έλα και πάρε μόνος σου τη λευτεριά
με τραγούδια, όπλα και σπαθιά*

Βιολί, μαντολίνο, φλάουτο, ακορντεόν και κλασική κιθάρα συνοδεύουν τον Πέτρο Πανδή και τη χορωδία στον δίσκο.

Το tempo είναι και εδώ *moderato*, αλλά λίγο πιο γρήγορο, 115-116 το τέταρτο. Η κιθάρα και το μαντολίνο δίνουν στην αρχή τέσσερα μέτρα παίζοντας αρπρισμούς και την τονική βαθμίδα στην άρση αντίστοιχα. Μετά έχουμε την ερμηνεία των στίχων σε *Piano* ένταση από τον Πανδή. Το μαντολίνο παίζει την μελωδική γραμμή. Η κιθάρα κρατά την ρυθμική και αρμονική συνοχή 2/4 προσδίδοντας του χαρακτήρα εμβατηρίου. Παράλληλα εκτελεί κάποιους αρπρισμούς. Το ακορντεόν παίζει την βασική αρμονία του κομματιού με κάποιους χαρακτηριστικούς τονισμούς. Το φλάουτο και το βιολί παίζουν ξεχωριστές γραμμές.

Στο αργό - ελεύθερο μέρος τραγουδάει η χορωδία. Στο σημείο αυτό ακούμε το μαντολίνο, το ακορντεόν, τη κιθάρα να παίζουν με την ίδια λογική που κινείται και το ρυθμικό μέρος. Το βιολί παίζει μια ξεχωριστή γραμμή και στην επανάληψη του ρυθμικού μέρους παίζει κύριες βαθμίδες με ρυθμικό χαρακτήρα. Στην επανάληψη μπαίνει και το φλάουτο πάλι με μια άλλη ξεχωριστή γραμμή. Ουσιαστικά τα δύο μέρη του κομματιού έχουν μοιραστεί σε τραγουδιστή και χορωδία.

Η ερμηνεία του Πανδή προσδίδει όχι μόνο έντεχνο αλλά και λόγιο στοιχείο. Το λόγιο στοιχείο επιτυγχάνεται ακόμη περισσότερο με την επιλογή του Μαυροειδή να μην μείνει μόνο στην κλασική κιθάρα αλλά και να βάλει και το μαντολίνο που σπάει το στρατιωτικό στόμφο του εμβατηρίου. Το μαντολίνο, το ακορντεόν και το βιολί παραπέμπουν στην μουσική που συναντά κανείς στα Δωδεκάνησα και κατά επέκταση στην Ιταλία.

Το κομμάτι υπάρχει και στον δίσκο του Μικρούτσικου *Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης*. Το οργανολόγιο περιλαμβάνει τρομπέτα, τρομπόνι, πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο, τύμπανα – ντραμς (ταμπούρο, τομ-τομ, μπάσο τύμπανο-μπότα-κάσα, crash, ride, hi-hat). Τραγουδά η Μαρία Δημητριάδη με συνοδεία χορωδίας.

Το κομμάτι ξεκινάει με μια εισαγωγή. Στην εισαγωγή το πιάνο κρατά ισοκράτη την τονική του κομματιού που είναι μι ύφεση φυσική μινόρε – ελάσσονα κλίμακα. Ο τυμπανιστής παίζει στο τομ-τομ ένα γρήγορο συνεχόμενο ρυθμό που στα αγγλικά το συναντάμε με τον όρο drum roll και συγχρόνως τονίζει την μελωδία χτυπώντας την μπότα. Η μελωδία παίζεται αρχικά από την τρομπέτα και στην πορεία μπαίνει και το τρομπόνι. Η τρομπέτα και το τρομπόνι παίζουν μονοφωνικά την μελωδία.

Αμέσως μετά την εισαγωγή την ερμηνεία του κομματιού την αναλαμβάνει η Μαρία Δημητριάδη, τραγουδώντας πάντα «forte». Η τρομπέτα και το τρομπόνι συνεχίζουν να παίζουν την μελωδική γραμμή. Τα τύμπανα και το ηλεκτρικό μπάσο κρατάνε ρυθμό εμβατηρίου δηλαδή 2/4 και το tempo είναι andante προς moderato 107 – 109 το τέταρτο. Το μπάσο παίζει την βασική αρμονική αλυσίδα τονίζοντας την κάθε στροφή του στίχου με αρπισμούς. Ο τυμπανιστής τονίζει την μελωδία και τους στίχους παίζοντας πότε το ride και πότε το crash ενώ στα σημεία ακούγονται και τα τομ-τομ. Το ταμπούρο, η μπότα και το hi-hat παίζονται σύμφωνα με τον ρυθμό 2/4.

Ακολουθεί ένα ελεύθερο φωνητικό μέρος. Το πιάνο κρατά ισοκράτη την τονική και συγχρόνως παίζει ελλειπτικά την μελωδική γραμμή. Η τραγουδίστρια ερμηνεύει τον στίχο άμετρα, δηλαδή ελεύθερα. Η ερμηνεία της κινείται τόσο σε piano όσο και σε forte

δυναμικές. Η ελευθερία που δίνεται στην εκτέλεση των στίχων έχει σκοπό να δώσει μεγαλύτερη έμφαση στους στίχους. Μετά επαναλαμβάνεται το ρυθμικό κομμάτι (εμβατήριο) ακολουθώντας την ίδια ενορχήστρωση που αναφέρω στην προηγούμενη παράγραφο.

Η ερμηνεία της Δημητριάδη, πέρα από τις δυναμικές που γίνονται έντονα αντιληπτές, είναι φορτισμένη με τον στρατιωτικό παλμό. Ο εμβατηριακός σκοπός είναι έντονος όχι μόνο από την ορχήστρα αλλά και από την ίδια την ερμηνεύτρια. Το έντεχνο στοιχείο φανερώνεται στο σημείο όπου το πιάνο κρατά ισοκράτη και η Δημητριάδη ερμηνεύει πλέον ελεύθερα αφού ο εμβατηριακός σκοπός για λίγα μέτρα έχει σβήσει. Αισθητικά έχουμε πάντρεμα του έντεχνου ύφους με του στρατιωτικού ύφους που ήρθε κυρίως από την Σοβιετική Ένωση.

Μια πιο λιτή εκτέλεση του τραγουδιού συναντάμε στον δίσκο *Chants de partisans Grecs*. Μια ανδρική φωνή τραγουδάει με την συνοδεία ακουστικής κιθάρας και μαντολίνου. Η ακουστική κιθάρα κρατά συγχορδίες αλλά δεν ξεχνάει να τονίζει το ισχυρό του κάθε μέτρου παίζοντας την ανοιχτή μπάσα χορδή της κιθάρας. Το μαντολίνο κρατά τον ρυθμό παίζοντας τις κύριες συγχορδίες. Στο αργό μέρος το μαντολίνο κρατά τρέμολο πάνω στο οποίο κινείται και η φωνή.

Ἡρώες

The musical score for "Ἡρώες" is written in a key with six flats (B-flat major or D-flat minor) and a 2/4 time signature. It consists of ten staves of music, each starting with a measure number. The notation includes various rhythmic values such as quarter, eighth, and sixteenth notes, as well as rests and ties. The piece concludes with a double bar line on the final staff.

5

9

13

17

21

25

29

33

37

41

45

γ. Μαύρα Κοράκια ή Δημητρώφ

Προέρχεται από το δίσκο *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση με τον Πέτρο Πανδή*. Παίζουν κιθάρα, ακορντεόν και ντραμς, ενώ ερμηνεύει ο Πέτρος Πανδής με χορωδία. Η διασκευή, ενορχήστρωση και διεύθυνση είναι του Νότη Μαυρουδή.

Η μουσική είναι δανεισμένη από το ρωσικό τραγούδι *White Army black baron* ή *The Red Army is the strongest* που γράφτηκε την περίοδο της Οκτωβριανής Επανάστασης που ήταν το 1920. Έχουμε να κάνουμε με ένα ρωσικό εμβατήριο που γράφτηκε από τον Samuil Pokrass (1897-1939). Δεν γνωρίζουμε ποιος έγραψε τους ρωσικούς στίχους. Το εμβατήριο αυτό ακουγόταν συχνά από τον Κόκκινο Στρατό κατά την διάρκεια του Εμφυλίου.

Εκτός από την Ρωσία και την Ελλάδα, το συναντάμε και σε άλλες χώρες, όπως την Αγγλία, την Γερμανία και την Αυστρία. Σε όλες τις χώρες το τραγούδι αναφέρεται στην δίκη της Λειψίας. Η δίκη έγινε στις 21 Σεπτεμβρίου 1933 και ολοκληρώθηκε στις 23 Σεπτεμβρίου το 1933. Κατηγορούμενοι ήταν ο Γκεόργκι Δημητρώφ²⁷, ο Τόργκλερ, ο Ποπόφ και ο Τάνεφ. Κύριος κατηγορούμενος ήταν ο Δημητρώφ, για εμπρησμό του Ράιχσταγκ (το μέγαρο του κοινοβουλίου) στην Γερμανία. Σύμφωνα με το περιεχόμενο των στίχων, η δίκη ήταν εις βάρος των κατηγορούμενων. Στο τέλος όμως αποδείχθηκε ότι ο εμπρησμός του Ράιχσταγκ αποτέλεσε οργανωμένη προβοκάτσια των ναζί, με στόχο να ενοχοποιήσουν το Κομμουνιστικό Κόμμα Γερμανίας και την Κομμουνιστική Διεθνή. Το κατηγορητήριο της δίκης κατέρρευσε και οι ναζιστικές αρχές υποχρεώθηκαν να αφήσουν τον Δημητρώφ και τους συντρόφους του ελεύθερους να φύγουν για την ΕΣΣΔ²⁸.

Στους παρατιθέμενους ελληνικούς στίχους συμπεριλαμβάνονται όλες οι παραλλαγές που συναντάμε ως προς το περιεχόμενο. Κάθε επανεκτέλεση του κομματιού κάνει αναφορά και σε διαφορετικά πρόσωπα και ομάδες του Κομμουνισμού και όχι μόνο εκείνης της περιόδου:

*Μαύρα κοράκια με νύχια γαμψά
Ρίχτηκαν/Πέσανε πάνω στην εργατιά
Άγρια κράζουν και αίμα ζητούν
Τον Δημητρώφ στην κρεμάλα να δουν*

²⁷ Γκεόργκι Δημητρώφ (1882 – 1949), Βούλγαρος Κομμουνιστής, στέλεχος του διεθνούς Κομμουνιστικού Κινήματος.

²⁸ Λίζα Διονυσιάδου, *Ντοκουμέντα του Παγκόσμιου Προοδευτικού Κινήματος, Γιώργη Δημητρώφ*, εκδ. Μνήμη, 1976.

*Τους Ντάνιερ και Ποπόφ
Τον Ταίλμαν κι άλλους
Αντιφασίστες αρχηγούς
Και στην Κατόνα σφάζουν ακόμα
Προλεταρίους ηρωικούς*

*Γίγας στους γίγαντες ο Δημητρώφ
Βράχος γρανίτης στέκει εμπρός
Τους δικαστές μαστιγώνει σκληρά
Τους Γκάιριγκ - Χίτλερ ποδοπατά*

*Και μπρος τον θάνατο
Με τόλμη θάρρος
Έγινες συ κατηγορος
Των δολοφόνων σταχτοχρώμων
Και των χιτλερικών ορδών*

*Εργάτες, αγρότες, αντάρτες, λαός
Μαζί, ενωμένοι βαδίζουμ' εμπρός
Ας σφίζουμε γερά τις γροθιές και ξανά
Σε πάλη και αγώνα για την λευτεριά*

*Ήρωες τέτοιοι μπορούν μοναχά
Να βγούνε μέσα απ' την εργατιά.
Δοκιμασμένος στην πάλη σκληρά
κρατάς εσύ τη σημαία ψηλά*

*Να ελευθερώσουμε τα πατρικά μας
Από τον μαύρο φασισμό
Να εξοντώσουμε κάθε προδότη
Που δίνει χέρι στον εχθρό*

*Της τρίτης Διεθνούς
του Λένιν - Στάλιν
Κι έδειξες σ' όλους Δημητρώφ
Τους προλετάρους της οικουμένης
Τον δρόμο για τον λυτρωμό*

Στην αρχή το ακορντεόν παίζει μόνο του την μελωδική γραμμή ως εισαγωγή. Με την ολοκλήρωση της εισαγωγής, μπαίνουν τα ντραμς, η κιθάρα και ο τραγουδιστής. Το ακορντεόν συνεχίζει την μελωδική γραμμή, η κιθάρα κρατά την ρυθμική και αρμονική αγωγή και τα ντραμς παίζουν την ρυθμική αγωγή. Ο ρυθμός είναι εμβατήριο.

Σύμφωνα με το tempo το κομμάτι χωρίζεται σε δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος είναι 92 το τέταρτο, δηλαδή andante. Το δεύτερο μέρος είναι 113 το τέταρτο και είναι moderato. Στο δεύτερο μέρος είναι που συναντάμε και το χαρακτηριστικό ρυθμό του εμβατηρίου.

Τα ντραμς σε σύγκριση με τα υπόλοιπα όργανα, μέσα από το ρυθμικό μοτίβο που παίζει, κάνει μεγαλύτερη αίσθηση. Ο τραγουδιστής, συνεχίζει να έχει στην ερμηνεία του τον εσωτερικό τονισμό που το προσάπτει το άκουσμα του εμβατηρίου, ακόμα και όταν ο κρουστός έχει παύση. Ο στρατιωτικός στόμος από την ερμηνεία του τραγουδιστή, υπερτερεί του έντεχνου ύφους που υπάρχει σε αυτήν την εκτέλεση.

Το τραγούδι το συναντάμε επίσης στον δίσκο *Τα Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης*, με διεύθυνση του Θάνου Μικρούτσικου. Αποδίδεται χορωδιακά, με συνοδεία τρομπέτας, ακουστικής κιθάρας, πιάνου, ηλεκτρικού μπάσου και ντραμς.

Το κομμάτι αποτελείται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος είναι αργό adagio και παρατηρούμε την ορχήστρα να ακολουθά την χορωδία. Το δεύτερο μέρος είναι ρυθμικό moderato και εκτελείται ως εμβατήριο.

Στο πρώτο μέρος τραγουδά η χορωδία και παίζουν τα ντραμς και το πιάνο. Το πιάνο παίζει μόνο την αρμονία. Τα ντραμς και το πιάνο ακούγονται μόνο στο ισχυρό μέρος του μέτρου. Στο δεύτερο μέρος μπαίνουν και τα υπόλοιπα όργανα. Κάθε όργανο έχει δικιά του μελωδική γραμμή. Την βασική μελωδική γραμμή την ακούμε μόνο από την χορωδία.

Η χορωδία αποτελείται μόνο από δύο γυναικείες φωνές. Με αυτόν τον τρόπο, ο Μικρούτσικο επιτυγχάνει το άκουσμα οξύτερων νοτών από την χορωδία. Έτσι τα forte μπορούν και εκτελούνται με δεξιοτεχνία από την Μαρία Δημητριάδη και την Αφροδίτη Μάνου σε ψηλές νότες και εντάσεις. Η ερμηνεία είναι και εδώ ποτισμένη από το στρατιωτικό τόνο που δίνει το εμβατήριο. Οι δυναμικές και εδώ υπάρχουν γύρω από τους στίχους που θέλει να τονίσει ο μαέστρος. Οι συμβολισμοί, και στις δύο εκτελέσεις, είναι έντονοι με αναφορά σε πρόσωπα και πολιτικές θέσεις.

Μαύρα Κοράκια

The musical score is written in G minor (three flats) and 2/4 time. It consists of seven staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of three flats, and a 2/4 time signature. The melody starts with a quarter rest, followed by a quarter note G4, a quarter note A4, a quarter note B4, a quarter note C5, a quarter note B4, a quarter note A4, a quarter note G4, and a quarter note F4. The second staff starts at measure 5 and includes a first ending bracket over the final two measures. The third staff starts at measure 9 and includes a second ending bracket over the first two measures. The fourth staff starts at measure 13. The fifth staff starts at measure 17. The sixth staff starts at measure 21. The seventh staff starts at measure 25 and includes first and second ending brackets over the final two measures.

δ. Ύμνος του ΕΛΑΝ

Με την επιστροφή του στην Ελλάδα μετά τη Μεταπολίτευση, ο Μίκης Θεοδωράκης πέραν των νέων έργων που έγραφε και ηχογραφούσε με διάφορους τραγουδιστές, συνήθιζε να περνάει στη δισκογραφία και ορισμένα τραγούδια που είχε συνθέσει σε δύσκολες για τον ίδιο και τη χώρα μας εποχές και για ευνόητους λόγους είχε απαγορευτεί να κυκλοφορήσουν. Κάποια από αυτά είναι και *Της εξορίας*, όπως ονομάστηκε ο συγκεκριμένος κύκλος και είναι γραμμένα σε διαφορετικά χρονικά σημεία που όμως έχουν ένα κοινό στοιχείο: Την εξορία και τα παρεπόμενά της, τα οποία είχε βιώσει ο συνθέτης. Ορισμένα γράφτηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '40 όταν ο Θεοδωράκης ήταν εξόριστος στη Μακρόνησο, άλλα κατά τη διάρκεια της δικτατορίας και όλα μαζί παρουσιάστηκαν στη δισκογραφία τον Δεκέμβριο του 1976, με ερμηνευτή τον Βασίλη Παπακωνσταντίνου.

Η ερμηνεία του είναι ιδανική, μ' ένα ύφος εντελώς διαφορετικό από εκείνο που τον έκανε πρωταγωνιστή στην ελληνική μουσική μερικά χρόνια αργότερα. Να προσθέσουμε ότι ο *Πέτρουλας* είχε ηχογραφηθεί για πρώτη φορά με τον ίδιο τον Θεοδωράκη ένα χρόνο νωρίτερα (1975) στον *Εχθρό λαό*, ενώ στη δεύτερη πλευρά του δίσκου μεταξύ των τραγουδιών παρεμβάλλεται η μελωδία που αργότερα θα γίνει πασίγνωστη ως *Νύχτα μαγικιά*²⁹.

Στον Ύμνο του ΕΛΑΝ (Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό), μπουζούκι παίζουν οι Κώστας Παπαδόπουλος και Λάκης Καρνέζης. Ακούμε επίσης μεταλλική φλογέρα, πιάνο, ντραμς και ηλεκτρικό μπάσο.

Στα πρώτα τέσσερα μέτρα ακούμε την φλογέρα να κρατά ισοκράτη την τονική του κομματιού (Σολ ελάσσονα) συνδυάζοντας τον με ένα ποίκιλμα που τονίζει το ισχυρό μέρος του μέτρου. Στα επόμενα τέσσερα μέτρα η φλογέρα συνεχίζει το ίδιο μοτίβο και συγχρόνως μπαίνουν και τα ντραμς που κρατούν ρυθμό εμβατηρίου. Στην πορεία μπαίνει ο τραγουδιστής, το μπουζούκι, το πιάνο και το μπάσο. Στο κλείσιμο έχουμε ένα ριτενούτο, που είναι και το μοναδικό σημείο όπου όλα τα όργανα παίζουν την μελωδική γραμμή και συγχρόνως έχουμε την ερμηνεία.

²⁹ Τάσος Κριτσιώλης, “Στου χρόνου τον καθρέφτη”, musiccorner.gr, Αθήνα 1976, <http://www.musiccorner.gr/%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%B5%CF%81%CF%89%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF-%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%B9%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%BC%CE%AF%CE%BA%CE%B7-81505/>.

Πιάνο και μπάσο παίζουν την βασική αρμονία του τραγουδιού. Το μπουζούκι το ακούμε στο ρεφρέν αλλά και στο 2^ο μέρος του κομματιού να παίζει ένα ρυθμικό – μελωδικό μοτίβο. Η φλογέρα παίζει και την μελωδική γραμμή του κομματιού. Το tempo είναι moderato.

Η ερμηνεία γίνεται από τον Βασίλη Παπακωνσταντίνου και στην επανάληψή του ρεφρέν τραγουδά και μια ανάμεικτη χορωδία. Η επιλογή του Θεοδωράκη να βάλει τον Παπακωνσταντίνου να τραγουδήσει ένα εμβατήριο, εμπλουτίζει την λαϊκότητα, που ήδη υπάρχει με το μπουζούκι, με το ελληνικό ροκ. Με την αισθητική παρέμβαση που προσάπτει ο συνθέτης, μπορεί και φέρνει πιο κοντά νεότερες γενιές εκείνης της εποχής. Μέσα από την φωνή του Παπακωνσταντίνου, τα αντάρτικα αλλά και γενικότερα οι πολιτικές θέσεις που είναι αντιληπτές μέσα από τους στίχους, γίνονται γνωστές και σε άλλες ομάδες ανθρώπων, με διαφορετικές μουσικές προτιμήσεις.

Τους στίχους έγραψε ο Πάνος Λαμψίδης:

*Απ' την Αντίκερα προβάλλει ο Ζαχαριάς
και ξεμακραίνει το ελανίτικο καράβι
θαλασσομάχοι εμείς της λευτεριάς
απ' την Αντίκερα προβάλλει ο Ζαχαριάς*

*Έγια μόλα έγια λέσα
μπρος θαλασσομάχοι εμείς της λευτεριάς*

*Μεσοπελάγου αρμενίζουμε μεμιάς
όμοια μπουρλότο η ψυχή φωτά κι ανάβει
καθώς προβάλλει το λιμάνι της Ιτιάς
μεσοπελάγου αρμενίζουμε μεμιάς*

*Στο Γαλαζίδι οι Ελανίτες μέσα
κι η καμπάνα γλυκότηχα να χτυπάει
έγια μόλα παιδιά, έγια λέσα
στο Γαλαζίδι οι Ελανίτες μέσα*

Ύμνος του ΕΛΛΑΝ

The image displays a musical score for the Greek national anthem, "Ύμνος του ΕΛΛΑΝ". The score is written in a single melodic line on a treble clef staff, with a key signature of two flats (B-flat and E-flat) and a time signature of 2/4. The music is divided into six systems, each containing four measures. The first system starts with a common rest. The second system begins with a measure number '5'. The third system begins with a measure number '9'. The fourth system begins with a measure number '13'. The fifth system begins with a measure number '17' and includes a repeat sign at the start of the first measure. The sixth system begins with a measure number '21' and ends with a double bar line and repeat dots. The notes are as follows: System 1: G4, A4, Bb4, G4; System 2: A4, Bb4, A4, G4; System 3: G4, A4, Bb4, G4; System 4: G4, A4, Bb4, G4; System 5: G4, A4, Bb4, G4; System 6: G4, A4, Bb4, G4.

ε. Απάνω στα ψηλά βουνά - Ύμνος του ΕΠΙΟΝ

Το κομμάτι είναι καθαρά βασισμένο στο ελληνικό τραγούδι *Σαμιώτισσα*, δομημένο πάνω στον ρυθμό του καλαματιανού (7/8). Το tempo είναι allegro 130 το τέταρτο.

Στον δίσκο *Chants de partisans Grecs* τραγουδιέται από μια γυναίκα και έναν άνδρα μονοφωνικά σχηματίζοντας ένα ντουέτο. Η ορχήστρα περιλαμβάνει τετράχορδο μπουζούκι, κοντραμπάσο και ντέφι.

Το μπουζούκι παίζει την μελωδική γραμμή και στο τέλος κάθε στροφής παίζει το ρυθμικό μοτίβο του καλαματιανού. Το μπάσο κρατά την ρυθμική και αρμονική συνοχή του κομματιού. Το ντέφι παίζει την ρυθμικό μοτίβο αλλά το ακούμε κατά την διάρκεια της ερμηνείας των στίχων και όχι πάντα.

Η ερμηνεία καθώς και η όλη ατμόσφαιρα είναι λαϊκή. Αυτό επιτυγχάνεται με την παρουσία του μπουζουκιού που είναι σύμβολο της Ελληνικής λαϊκής μουσικής. Το σύνολο παραπέμπει στην αισθητική που συναντά κανείς σε μπουζούκια. Η ερμηνεία που κινείται στα πλαίσια *piano* και *forte* έχει έντονα στοιχεία από το αστικό λαϊκό τραγούδι που συναντάμε στις μεγαλουπόλεις μετά την δεκαετία του '70. Παρατηρούμε, μια τελείως διαφορετική αισθητική από αυτή που αναδεικνύει η *Σαμιώτισσα*, που είναι και η πρωταρχική πηγή του αντάρτικου τραγουδιού. Αυτό επιτυγχάνεται με τον εσωτερικό τονισμό που κάνουν οι ερμηνευτές κατά την διάρκεια της επιτέλεσης.

Τόσο η γυναίκα όσο και ο άνδρας προσδίδουν στρατιωτικό στόμφο, που θυμίζει αυτόν του εμβλητήριου, παρότι επρόκειτο για ένα καθαρά δημοτικό – λαϊκό μοτίβο. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο το πάντρεμα της επαρχίας με τα αστικά κέντρα. Σε μουσικολογικό επίπεδο η αισθητική που προβάλλει το τραγούδι συνολικά συνδυάζει την λαϊκότητα με το εμβλητειακό ύφος που συναντάμε κυρίως σε χορωδίες όπως αυτή του Κόκκινου Στρατού.

*Απάνω στα ψηλά βουνά αντάρτες ΕΠΙΟΝίτες
απάνω στα ψηλά βουνά αντάρτες ΕΛΑΣίτες
παλεύουν για τη λευτεριά Ελλάδα μας
χτυπώντας τους φασίστες*

*Ω Ελλάδα μας γλυκιά
δημοκρατία λαϊκιά εμπρός παιδιά
Ω Ελλάδα μας γλυκιά
σφυρί, δρεπάνι και γροθιά*

*Πρωτοπορία του λαού για μια ζωή καινούρια
δίχως πολέμους και σφαγές Ελλάδα μας
με γέλια και τραγούδια*

*Της νέας γενιάς είμαστε 'μείς
το πιο κρυφό καμάρι
Που ανοίξαμε το δρόμο μας Ελλάδα μας
στις 23 Φλεβάρη*

Άπάνω στα ψηλά βουνά

The image shows two staves of musical notation in treble clef. The first staff begins with a 3+2+2 time signature and contains a melodic line with a first ending bracket labeled '1.' at the end. The second staff starts with a measure number '6' and a second ending bracket labeled '2.' at the beginning, followed by a melodic line that concludes with a double bar line and repeat dots.

στ. Παιδιά σηκωθείτε

Οι στίχοι είναι γραμμένοι από τον Δημήτρη Ραβανή και η μουσική από τον Μίκη Θεοδωράκη που είναι φανερά επηρεασμένος από εμβατήρια που γράφτηκαν την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης.

Το τραγούδι θυμίζει σε μεγάλο βαθμό το τραγούδι *Μαύρα Κοράκια – White Army Black Baron*. Έχει και αυτό ένα αργό και ένα λίγο πιο γρήγορο μέρος.

*Παιδιά σηκωθείτε να βγούμε στους δρόμους
Γυναίκες και άντρες, με όπλα στους ώμους
Στο κόκκινο λάβαρο πάντα πιστοί
Στη σάλπιγγα πλάι που μας προσκαλεί
Η σάλπιγγα κράζει και μας προσκαλεί*

*Συθέμελα ρίχτε παλάτια και θρόνους
Βαριές αλυσίδες, πορφύρες και νόμους
Ντροπή στον εργάτη, στον σκλάβο ντροπή
Στο αίμα αν δεν πνίξει μια τέτοια ζωή*

*Εμπρός να τσακίσουμε τυράννους, φασίστες
Της νέας Ελλάδας να γίνουμε χτίστες
Ντροπή για τον νέο, στην μάχη αν δεν ριχτεί
Για την λαοκρατία την τίμια ζωή*

*Ελλάδα και Κύπρος βαθιά τιμημένα
Δρόμοι και κάμποι που βάφτηκαν με αίμα
Μας στέλνουν μηνύματα, μας στέλνουν κραυγές
Εμπρός επαναστάτες, για νίκες λαμπρές
Εμπρός επαναστάτες, εμπρός κομμουνιστές*

*Πεθάναν αλήθεια στα πόστα τους όλοι
Με θάρρος αψηφώντας του δήμιου το βόλι
Πεθάναν αλήθεια χαθήκαν πολλοί
Σε άνιση μάχη, σε πάλη σκληρή*

*Παρίσι και Μόσχα βαθιά τιμημένα
Δρόμοι της Αθήνας που βάφτηκαν μ' αίμα
Μας δίνουνε θάρρος, μας στέλνουν κραυγές
Εμπρός επαναστάτες, για νίκες λαμπρές*

Το κομμάτι αυτό το συναντάμε στον δίσκο *Τραγούδια από την Ελληνική αντίσταση*. Την ερμηνεία την έχει αναλάβει ο Πέτρος Πανδής, ενώ τα μέρη της

Μια άλλη εκτέλεση που κατάφερα να εντοπίσω είναι στον δίσκο *Ta Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης*. Τα όργανα που συναντάμε είναι κιθάρα, πιάνο, ντραμς – τύμπανα, μπάσο, τρομπέτα. Την ερμηνεία την κάνει η Μαρία Δημητριάδη μαζί με μια ανάμεικτη χορωδία. Την χορωδία την ακούμε στην επανάληψη του ρεφρέν αλλά και στο κλείσιμο του κομματιού. Με αυτό τον τρόπο ο Μικρούτσικος επιτυγχάνει τον τονισμό των στίχων αλλά και του μηνύματος που θέλει να στείλει στους ακροατές.

Η κιθάρα παίζει μόνο συγχορδίες. Το πιάνο έχει αναλάβει την εκτέλεση της μελωδικής γραμμής. Το μπάσο και τα τύμπανα κρατούν ρυθμό 2/4 σε tempo andante. Τόσο το μπάσο όσο και τα ντραμς τονίζουν την μελωδική γραμμή. Η τρομπέτα παίζει μια ξεχωριστή γραμμή η οποία δένει τέλεια με τον στρατιωτικό στόμφο του κομματιού που είναι εμβατήριο αλλά δένει επίσης και με την μελωδική γραμμή. Οι δυναμικές κινούνται στο forte και fortissimo.

Ούτε και σε αυτή την ερμηνεία δεν συναντάμε το πένθιμο στοιχείο αλλά αντίθετα ο στρατιωτικός στόμφος για μια ακόμη φορά έρχεται πρώτος. Τον κύριο ερμηνευτικό ρόλο έχει η Δημητριάδη, ενώ η χορωδία έρχεται δευτερεύοντα. Η ερμηνεία της Δημητριάδη κινείται στα ίδια πλαίσια με αυτή που συναντάμε στον δίσκο *Chants de partisans Grecs*. Το επιπρόσθετο στοιχείο που κάνει πιο εντυπωσιακή και ιδιαίτερη την συγκεκριμένη ερμηνεία, είναι η ερμηνευτική δεξιοτεχνία της τραγουδίστριας. Οι φωνητικές τις ικανότητες, της επιτρέπουν να εμβαθύνει στους συμβολισμούς καθώς και να εκφράσει ακόμη πιο έντονα τα συναισθήματα που προκαλούν οι στίχοι.

Παιδιά Σηκωθείτε

The image shows a musical score for the song "Παιδιά Σηκωθείτε" (Children, Stand Up). The score is written in a single system with five staves, all using a treble clef. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 2/4. The music consists of a single melodic line. The first staff starts with a quarter rest followed by a quarter note G4, then a quarter note A4, and a quarter note Bb4. The second staff continues with a quarter note C5, a quarter note Bb4, a quarter note A4, and a quarter note G4. The third staff continues with a quarter note F4, a quarter note E4, a quarter note D4, and a quarter note C4. The fourth staff continues with a quarter note Bb3, a quarter note A3, a quarter note G3, and a quarter note F3. The fifth staff continues with a quarter note E3, a quarter note D3, a quarter note C3, and a quarter note Bb2. The score ends with a double bar line.

ζ. Από κάμπους και λαγκάδια – Partisan's song – Through valleys and over the hills

Η μουσική του τραγουδιού *Από Κάμπους και Λαγκάδια* είναι δανεισμένη από το ρωσικό κομμάτι *Partisan's song* ή αλλιώς *Through Valleys and Over the Hills*. Συγκεκριμένα η μουσική είναι του Τ. Ατιρον και οι ρωσικοί στίχοι είναι γραμμένοι από τον Sergey Alimov. Το ρωσικό κομμάτι γράφτηκε το 1928. Η στίχοι του ελληνικού αντάρτικου τραγουδιού είναι πιθανότατα από κάποιον αντάρτη.

*Από κάμπους και λαγκάδια
κατεβαίνει η αγροτιά
μ' υψωμένα τα δρεπάνια
χαιρετάει την εργατιά*

*Χρόνια τώρα εμείς σκυμμένοι
σκάβουμε τη μαύρη Γης
και τα πλούτη μας τα παίρνουν
οι τυράννοι οι αστοί*

*Ό,τι βλέπουμε μπροστά μας
απ' τα χρόνια τα παλιά
στη δουλειά μας τα χρωστάμε
ζήτω-ζήτω η εργατιά*

*Ας ξεχάσουμε τα μίσση
όλα εκείνα τα παλιά
κι ας υψώσουμε τα ζίφη
όλοι για τη λευτεριά*

Ο δίσκος *Τα Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης* περιλαμβάνει και αυτό το κομμάτι. Την ερμηνεία του κομματιού την έχει αναλάβει μια ανάμεικτη χορωδία. Στην χορωδία αυτή είναι ευδιάκριτες τόσο η φωνή της Μαρίας Δημητριάδης όσο και η φωνή της Αφροδίτης Μάνου. Τα όργανα που έχει συμπεριλάβει ο Θάνος Μικρούτσικος, καθώς αυτός έχει αναλάβει την διεύθυνση είναι Κιθάρα, πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο και ντραμς – τύμπανα.

Όλα τα όργανα κινούνται σύμφωνα με τον ρυθμό του εμβατηρίου 2/4. Στην αρχή τα όργανα δίνουν δύο μέτρα για να μπει και η χορωδία. Η τονική στην οποία παίζουν και τραγουδούν τα όργανα είναι φα δίεση φυσική ελάσσονα. Πιάνο, μπάσο και κιθάρα παίζουν την βασική αρμονία. Από τα ντραμς ακούμε την μπότα και το μεσαίο τομ-τομ. Η χορωδία τραγουδάει μονοφωνικά. Πάντα τραγουδάνε forte και fortissimo

στην επανάληψη του ρεφρέν. Επίσης οι γυναικείες φωνές στην επανάληψη του ρεφρέν τραγουδάνε μια οκτάβα επάνω.

Η ερμηνεία έχει πολλά δάνεια από αυτή που συναντάμε από την χορωδία του Κόκκινου Στρατού. Για ακόμη μια φορά οι συμβολισμοί κυριαρχούν με αναφορά σε πολιτικές ιδεολογίες. Η ατμόσφαιρα του εμβατηρίου κυριαρχεί σε ορχήστρα και χορωδία. Οι τονισμοί είναι έντονοι σε λέξεις που αποτελούν κλειδιά για το κεντρικό μήνυμα που θέλει να προβάλει το αντάρτικο τραγούδι. Ο Μικρούτσικος, επιλέγει να βάλει τις γυναικείες φωνές να ερμηνεύσουν σε υψηλές νότες μόνο στην επανάληψη του ρεφρέν. Έτσι, η ατμόσφαιρα γίνεται ακόμα πιο επική.

Από κάμπους και λαγκάδια

The image shows a musical score for the song "Από κάμπους και λαγκάδια". It consists of four staves of music in treble clef, with a key signature of two sharps (F# and C#) and a 2/4 time signature. The first staff starts with a treble clef, two sharps, and a 2/4 time signature. The second staff is marked with a '5' above the first measure. The third staff is marked with a '9' above the first measure. The fourth staff is marked with a '13' above the first measure. The music features a mix of quarter, eighth, and half notes, with some phrases connected by slurs. The score ends with a double bar line and repeat dots.

η. Στ' άρματα, στ' άρματα

Την μουσική την έχει γράψει ο Άκης Σμυρναίος (πραγματικό όνομα: Γαληνός Κιοσόγλου) και τους στίχους ο Νίκος Καρβούνης (παρατσούκλι: Αστραπόγιαννος).

Ο Νίκος Καρβούνης (1880 – 1947), με καταγωγή από την Ιθάκη, ήταν γνωστός ως ποιητής και δημοσιογράφος. Τους στίχους του τραγουδιού τους έγραψε στα τέλη του 1942. Οι στίχοι κάνουν αναφορά σε τοπωνύμια (Όλυμπος, Γκιώνα, Αλαμάνια, Γοργοπόταμος) που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην επανάσταση και αποτέλεσαν την βάση πολλών αντάρτικων ομάδων.

*Βροντάει ο Όλυμπος, αστράφτει η Γκιώνα
μουγκρίζουν τ' Άγραφα, σείεται η στεριά
Στ' άρματα, στ' άρματα, εμπρός στον αγώνα
για τη χιλιάκριβη τη λευτεριά*

*Ξαναζωντάνεψε τ' αρματολίκι
τα μπράτσα σίδερο, φλόγα η ψυχή
λουφάζουν έντρομοι οι ξένοι οι λύκοι
στην εκδικητήριά μας αντρίκια ορμή*

*Ο Γοργοπόταμος στην Αλαμάνια
στέλνει περήφανο χαιρετισμό
μιας ανάστασης νέας χτυπά καμπάνα
μηνάν τα όπλα μας το λυτρωμό*

*Σπάμε την άτιμη την αλυσίδα
που μας ε βάραινε θανατερά
θέλουμε λεύτερη εμείς πατρίδα
και πανανθρώπινη τη λευτεριά*

Τρομπέτα, πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς (ταμπούρο και hi-hat) και ανάμεικτη χορωδία πλαισιώνουν την Δημητριάδη στον δίσκο *Τα Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης* για την επιτέλεση του κομματιού. Ο σκοπός που κρατά το ταμπούρο είναι εμβατήριο σε tempo moderato. Χορωδία και ορχήστρα βρίσκονται σε μείζονα τρόπο.

Η τρομπέτα έχει πιο ελεύθερο ρόλο. Πιάνο, μπάσο και ταμπούρο μένουν σταθερά στο σκοπό του εμβατηρίου και στην βασική εναρμόνιση του κομματιού. Συγχρόνως, ακούμε τους απαραίτητους εσωτερικούς τονισμούς που απαιτεί το εμβατήριο.

θ. Του Άρη – Του μικρού χωριού – Το τραγούδι του Άρη

Ο Άρης Βελουχιώτης (Θανάσης Κλάρας) υπήρξε στέλεχος του ΚΚΕ και αρχικαπετάνιος του ΕΛΑΣ. Γεννήθηκε στις 27 Αυγούστου 1905 Λαμία και αφαίρεσε την ζωή του στις 16 Ιουνίου 1945 στην Χαράδρα του Φάγγου στη Μεσούντα Άρτας³⁰.

Τον Ιανουάριο 1942, με εντολή του ΚΚΕ ο Άρης μεταβαίνει στη Ρούμελη για να εξετάσει επιτόπου τις δυνατότητες ένοπλου αγώνα στην περιοχή. Έτσι, οι πρώτες αντάρτικες ομάδες είναι γεγονός και τον Μάιο βγαίνει στο βουνό. Ένα μήνα αργότερα, στη Δομνίστα Ευρυτανίας ο Άρης κηρύσσει τον πόλεμο κατά των κατακτητών. Η πρώτη μάχη διεξάγεται τον Σεπτέμβρη που έληξε νικηφόρα με αντιπάλους τους Ιταλούς στη Ρεκά (Γκιώνα).³¹

25 με 26 Νοεμβρίου έχουμε την ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου στη Φθιώτιδα. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε εφελτήριο για την εγγραφή πολλών αντάρτικων τραγουδιών. Η ανατίναξη, έγινε με τη συνεργασία ανταρτικών ομάδων του ΕΛΑΣ, υπό τον Άρη, του ΕΔΕΣ, υπό τον Ζέρβα και Άγγλων αξιωματικών.

Τον Δεκέμβριο οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ της Ρούμελης με επικεφαλής τον Άρη συγκρούονται στο Μικρό Χωριό της Ευρυτανίας με ένα Ιταλικό σύνταγμα. Η μάχη αυτή γίνεται πηγή έμπνευσης για το τραγούδι *Του Άρη – Του Μικρού χωριού* που αναλύω παρακάτω.

Ο εμφύλιος ανάμεσα σε ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ, που έγινε και η αιτία να λογοκριθούν τα αντάρτικα τραγούδια, ξεσπάει τον Οκτώβρη του 1943. Τα γεγονότα που ακολούθησαν τον αμέσως επόμενο χρόνο οδήγησαν στην διαγραφή του από το ΚΚΕ και στην αυτοκτονία του.

Το τραγούδι αυτό αποτελεί ύμνο για τον Άρη Βελουχιώτη. Εξυμνεί την σημασία που είχε ως πρωτοκαπετάνιος στην Εθνική Αντίσταση. Αυτός ήταν η αρχή και το τέλος του απελευθερωτικού αγώνα. Τίποτα δεν θα είχε επιτευχθεί χωρίς αυτόν και αυτή είναι

³⁰ Χαριτόπουλος Διονύσης, *Άρης ο αρχηγός των ατάκτων*, ιστορική βιογραφία, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003, σελ. 724-726.

³¹ *Αυτόθι*, σελ. 54-80.

και η κεντρική ιδέα αυτού του πένθιμου τραγουδιού. Από το πρώτο κίόλας άκουσμα, ανακαλεί τον αγώνα και το άδοξο τέλος του Άρη Βελουχιώτη. Παρακάτω, αναφέρω και την διαφορετική προσέγγιση που έχει το κομμάτι μουσικολογικά, σε αντίθεση με άλλα αντάρτικα.

Οι στίχοι ανήκουν στην Ναυσικά Φλέγκα-Παπαδάκη και η μουσική στον συνθέτη Αλέκο Ξένο.

*Βαριαστενάζουν τα βουνά
ο ήλιος σκοτεινιάζει
το δόλιο το Μικρό Χωριό
και πάλι ανταριάζει*

*Λαμποκοπούν χρυσά σπαθιά
πετούν ντουφέκια ανάρια
ο Άρης κάνει πόλεμο
μ' αντάρτες παλικάρια*

*Έλα βρε άπιστε Ιταλέ
κορόιδο Μουσολίνι
να μετρηθούμε εδώ μαζί
να δεις το τι θα γίνει*

*Δεν έχεις γέρους κι' άρρωστους
γυναίκες για να σφάζεις/μικρά παιδιά να σφάζεις
ούτε κορίτσια και ορφανά/ μήδε κορίτσια ντροπαλά
ούτε χωριά να κάψεις*

*Παππάδες για να τυραννάς
στην μέση στο παζάρι
έχεις μπροστά σου σήμερα
τα αντάρτικα του Άρη*

*Μανάδες για να τυραννάς
στη μέση στο παζάρι
έχεις μπροστά σου σήμερα
τον καπετάνιο Άρη*

*Που γρήγορος σαν τον αετό
σαν το γοργό τ' αγέρι
προδότες (εναλλ. φασίστες) έσφαζε πολλούς
με δίκικοπο μαχαίρι*

Η Αφροδίτη Μάνου τραγουδά με την συνοδεία ακουστικής κιθάρας και κλαρίνου. Το ύφος είναι πένθιμο και λυρικό. Ο ρυθμός σε αντίθεση με ότι είχαμε δει είναι βαλς $\frac{3}{4}$ σε *largo tempo*, το ίδιο συμβαίνει σε όλες τις εκτελέσεις. Η λυρικότητα βγαίνει τόσο από την τραγουδίστρια όσο και από τα όργανα. Η κλίμακα είναι φυσική ελάσσονα σε όλες τις εκτελέσεις που αναλύω.

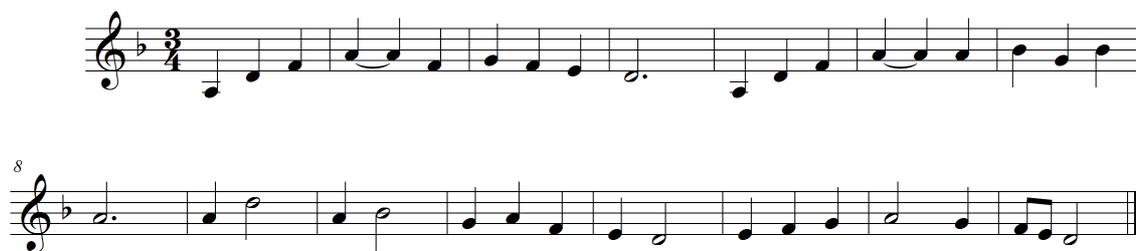
Το κλαρίνο παίζει την μελωδική γραμμή ελλειπτικά και κάποιες φορές αυτοσχεδιαστικά με την τάση να την παραλλάζει. Η κιθάρα παίζει την ρυθμική αγωγή του βαλς με αρμονικό τρόπο.

Ο Πανδής πλαισιώνεται από μια ορχήστρα που αποτελείται από ακορντεόν, κλαρίνο, κλασική κιθάρα και ακουστική κιθάρα. Το ακορντεόν παίζει την μελωδική γραμμή. η κλασική κιθάρα παίζει αρπισμούς που δίνουν λυρικότητα στο κομμάτι. Η ακουστική κιθάρα παίζει ουσιαστικά σε κάποια σημεία του τραγουδιού την κλίμακα που είναι τότε μια τρίτη βαθμίδα επάνω και τότε μια Τρίτη κάτω από την βασική μελωδία. Ουσιαστικά κάνει δεύτερες.

Η ερμηνεία του Πανδή, της Αφροδίτης Μάνου και στην συνέχεια θα δούμε και του Θεοδωράκη είναι πένθιμη, με λυρικά στοιχεία και κινείται σε *piano* και *pianissimo* δυναμικές. Σκοπός τους να αποδώσουν έναν τελευταίο φόρο τιμής στον Άρη Βελουχιώτη.

Τον Θεοδωράκη τον συναντάμε στο δίσκο *Chants des partisans Grecs*. Σε αντίθεση με τις άλλες εκτελέσεις, εδώ έχουμε την συνοδεία από ένα πιάνο. Το πιάνο παίζει μόνο κύριες συγχορδίες. Ανάμεσα από τις συγχορδίες υπάρχουν παύσεις τετάρτου. Η αίσθηση που μας μεταφέρει, μοιάζει με αυτή της πένθιμης καμπάνας που ακούμε σε χωριά. Στα σημεία που δεν τραγουδάει ο ερμηνευτής, το πιάνο τονίζει τις συγχορδίες και τις παύσεις.

Του Άρη - Του Μικρού χωριού

ι. Πέσατε Θύματα – Επέσατε Θύματα

Η μουσική είναι δανεισμένη από τον Ρώσο συνθέτη Dmitri Dmitriyevich Shostakovich. Η σύνθεση γράφτηκε το 1956 για την επανάσταση του 1905 και την συναντάμε ως 11^η Συμφωνία με τον τίτλο In Memoriam (=Εις Μνήμην).

*Επέσατε θύματα, αδέρφια, εσείς
Σε άνιση Πάλη κι Αγώνα
Ζωή, λευτεριά και τιμή του Λαού
Γυρεύοντας, βρήκατε μνήμα*

*Συχνά σε υγρές, σκοτεινές φυλακές
Πικρές επεράσατε μέρες
Και μ' ένα του δήμιου νεύμα ευθύς
Σας φέραν μπροστά στην κρεμάλα...*

*Γλεντούν οι τυράννοι και μες το πιοτό
Τη λήθη γυρεύουν να βρουνε
Μα οι μέρες τους όμως μετρήθηκαν πια
Και τέλος φρικτό τους προσμένει*

*Θεριεύει ο γίγαντας τώρα Λαός
Και σπάει δεσμά κι αλυσίδες
Αιώνια η μνήμη σε σας, αδελφοί
Στον τίμιο που πέσατε Αγώνα*

Τα όργανα που ακούμε στο δίσκο *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση* είναι ακορντεόν, κλασική κιθάρα, μαντολίνο και ντραμς (ταμπούρο). Βρισκόμαστε σε φυσική ελάσσονα κλίμακα και σε Largo tempo. Ο ρυθμός είναι 2/4 αλλά δεν είναι εμβατήριο.

Το ταμπούρο δίνει αρχικά 4 μέτρα *drum roll* με ενδιάμεσες παύσεις. Το συγκεκριμένο drum roll παλαιότερα το ακούγαμε σε εκτελέσεις διάφορων ανθρώπων ή σε σημαντικές τελετές με σκοπό να τραβήξει τα βλέμματα των παρευρισκόμενων. Ακριβώς για τον ίδιο ρόλο, έχει προστεθεί από τον ενορχηστρωτή. Οι σύντομες αυτές αξίες μας κάνουν να επικεντρωθούμε στο τι θα επακολουθήσει. Παράλληλα, με την εξίσου στιγμιαία και απότομη σιωπή που υπάρχει ενδιάμεσα, προσάπτεται ιερότητα και σεβασμός σε αυτό που έχει να μας πει το τραγούδι.

Ήδη, από τα πρώτα μέτρα ο ακροατής έχει προετοιμαστεί για το τι θα ακολουθήσει. Στην ίδια ατμόσφαιρα, παίζει το μαντολίνο την κύρια μελωδία μόνο του. Έντονα είναι τα τρέμολι και τα *legati* που προσδίδουν λυρικότητα. Ακόμα, μεγαλύτερη λυρικότητα επιτυγχάνεται με τους αρπισμούς που κάνει η κλασική κιθάρα και το

ακορντεόν. Το λυρικό και το πένθιμο ύφος ολοκληρώνεται με την ερμηνεία του Πανδή. Το ακορντεόν την μελωδική γραμμή παίζει πότε ελλειπτικά και πότε ολοκληρωμένα. Το κομμάτι κλείνει με ritenuto από τον τραγουδιστή και το ακορντεόν.

Ο Μικρούτσικος στον δίσκο *Τα Αντάρτικα – Τραγούδια της Αντίστασης*, θέλει ακόμα μεγαλύτερο πένθιμο ύφος. Αυτό επιτυγχάνεται με την επιλογή του να βάλει την χορωδία να τραγουδήσει πολυφωνικά και a capella. Η διάρκεια των αξιών στις νότες είναι μεγάλη και πάντα η κάθε στροφή κλείνει με κορώνα στο τέλος. Το τραγούδι, που έχει και εδώ tempo largo, έχει ατμόσφαιρα θρησκευτικού μυστηρίου που παραπέμπει σε αυτό μιας καθολικής εκκλησίας. Το κλείσιμο του κομματιού είναι και εδώ ritenuto.

Επέσατε θύματα

The musical score is written in treble clef with a key signature of one sharp (F#) and a 2/4 time signature. It consists of eight staves of music. The first staff begins with a 7-measure rest, followed by a melodic line. The second staff starts at measure 7. The third staff starts at measure 13. The fourth staff starts at measure 19 and features a series of dotted eighth notes. The fifth staff starts at measure 25 and includes a flat sign for the second measure. The sixth staff starts at measure 31. The seventh staff starts at measure 37. The eighth staff starts at measure 43 and concludes with a double bar line.

ια. Ο ύμνος του ΕΛΑΣ

Το τραγούδι αυτό γράφτηκε από την ποιήτρια Σοφία Μαυροειδή – Παπαδάκη και μελοποιήθηκε από Νίκο Τσάκωνα που υπήρξε και αγωνιστής της αντίστασης. Αρχικά, τους στίχους είχε ξεκινήσει να γράφει η Έλλη Αλεξίου, λίγο αργότερα τους ολοκλήρωσε η Μαυροειδή. Το τραγούδι αυτό, περιλαμβάνεται στο ποιητικό βιβλίο Της Νιότης και της Λευτεριάς της Μαυρουδής.

Αξίζει, να αναφέρουμε πως από την μουσική αυτή εμπνεύστηκε, καθώς και από τα τραγούδια *Στ' άρματα* και *Σαν Ατσάλινο τείχος*, ο συνθέτης Αλέκος Ξένος. Μουσικά μέρη από αυτά τα τρία κομμάτια ακούγονται στην Συμφωνία με αριθμό 1. Η συμφωνία αυτή, έμεινε στην ιστορία με τον τίτλο: *Η Συμφωνία της Αντίστασης*.

*Με το ντουφέκι μου στον ώμο
σε πόλεις κάμπους και χωριά
της λευτεριάς ανοίγω δρόμο
της στρώνω βέργια και περνά*

*Εμπρός ΕΛΑΣ για την Ελλάδα
το δίκιο και τη λευτεριά
σ' ακροβουνό και σε κοιλάδα
πέτα πολέμα με καρδιά*

*Ένα τραγούδι είν' η πνοή σου
καθώς στη ράχη ροβολάς
και αντιλαλούν απ' τη φωνή σου
καρδιές και κάμποι ΕΛΑΣ ΕΛΑΣ*

*Παντού η Πατρίδα μ' έχει στείλει
φρουρό μαζί κι εκδικητή
κι απ' την ορμή μου θ' ανατείλει
καινούργια λεύτερη ζωή*

*Με χίλια ονόματα μία χάρη
ακρίτας είτ' αρματολός
αντάρτης, κλέφτης, παλικάρι
πάντα είν' ο ίδιος ο λαός*

Τρομπέτα, πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο, ντραμς (ταμπούρο), συνοδεύουν την Δημητριάδη και την ανάμεικτη χορωδία, που τραγουδά μονοφωνικά, στον δίσκο *Αντάρτικα – Τραγούδια από τη Αντίσταση*. Έχουμε ένα ακόμη εμβατήριο σε tempo

moderato. Το πιάνο παίζει την μελωδική γραμμή, το μπάσο την αρμονική και ρυθμική συνοδεία και το ταμπούρο σταθερά το εμβατηριακό ρυθμό.

Η ερμηνεία, όπως και σε όλα τα εμβατήρια που συναντάμε, έχει επικότητα και στρατιωτικό ύφος. Η τρομπέτα έχει έναν πιο ελεύθερο ρόλο καθώς μέρη της κύριας φωνής αλλά και κάποιες ξεχωριστές γραμμές που τονίζουν τον στίχο.

Στον δίσκο *Chants des partisans Grecs*, το παραπάνω κομμάτι το ερμηνεύει ο Μίκης Θεοδωράκης. Όμως, στην αρχή ο δημιουργός του δίσκου, έχει προσθέσει μια εισαγωγική αναφορά για τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Στην αναφορά αυτή ακούμε για το πότε μπήκαν οι Γερμανοί στην Ελλάδα, αλλά και για την κατάσταση που επικρατεί στην Ευρώπη. Παράλληλα ακούμε μια ομιλία του Χίτλερ. Στο τέλος της ομιλίας, ακούμε μια ζωντανή ηχογράφιση του ίδιου τραγουδιού, από κάποια συναυλία. Στην ζωντανή συναυλία είναι έντονος ο παλμός του κόσμου. Τα όργανα, που ακούγονται είναι μπουζούκι, μπάσο και η χορωδία. Με αυτόν τον τρόπο, προσδίδεται η λαϊκότητα στα αντάρτικα τραγούδια από τον δημιουργό του δίσκου.

Μετά από αυτήν την εισαγωγή, όχι μόνο στο τραγούδι αλλά στον δίσκο γενικότερα καθώς είναι το πρώτο κομμάτι, ερμηνεύει ο Θεοδωράκης. Ο Θεοδωράκης έχει επιλέξει να υπάρχει μόνο ένα φλάουτο στην ηχογράφιση. Το φλάουτο, ακούγεται μόνο στο ρεφρέν του κομματιού και μια ξεχωριστή απλή γραμμή που είναι γραμμένη πάνω στην βάση της μελωδίας. Ο τραγουδιστής τραγουδά κατά κύριο λόγο a capella. Η ερμηνεία του Θεοδωράκη είναι σύμφωνη με αυτή του εμβατηρίου. Το ηχόχρωμα που αφήνει το φλάουτο θυμίζει την φλογέρα που στην Ελλάδα είναι σύμβολο της επαρχίας και των ποιμένων.

Η συνολική αισθητική που λαμβάνει κάνεις ακούγοντας μόνο το πρώτο κομμάτι του δίσκου είναι λαϊκότητα, ποιμενικότητα και επικότητα. Οι δύο εκτελέσεις που προβάλλει στο ίδιο τραγούδι είναι διαφορετικές. Στην πρώτη κυρίαρχο ρόλο έχει το μπουζούκι, ένα καθαρά λαϊκό όργανο, και στην άλλη το φλάουτο, που παραπέμπει στην φλογέρα. Το ένα είναι σύμβολο της πόλης και το άλλο της επαρχίας. Βλέπουμε και πάλι πάντρεμα των δύο αυτών κόσμων. Σημαντικός είναι και ο χώρος επιτέλεσης που πάντα επηρεάζει συναισθηματικά, και όχι μόνο, τους καλλιτέχνες.

Ύμνος ΕΛΛΑΣ

The image displays a musical score for the Greek national anthem, "Ύμνος ΕΛΛΑΣ". The score is written in a single system with eight staves of music. The key signature consists of two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 2/4. The music is written in a treble clef. The score begins with a treble clef, a key signature of two flats, and a 2/4 time signature. The melody is composed of eighth and quarter notes, with some phrases spanning across bar lines. The score is divided into measures by vertical bar lines, and the measure numbers 7, 13, 19, 25, 31, 37, and 43 are indicated at the beginning of their respective staves. The final staff concludes with a double bar line.

ιβ. Μαλλιά σγουρά

Η μουσική είναι γραμμένη από τον Ρώσο συνθέτη Vasily Solovyov-Sedoir και οι ρωσικοί στίχοι είναι από τον Mikhail Dudin. Το κομμάτι γράφτηκε το 1954 για μια ταινία που προβλήθηκε τον αμέσως επόμενο χρόνο. Το 1959, ο συνθέτης βραβεύτηκε για αυτό το κομμάτι. Το κομμάτι λεγόταν *V Put*. Ως τίτλος, παραπέμπει στο βηματισμό κάτι σαν το εμπρός μαρς. Επίσης η μουσική σύνθεση όπως στην συναντάμε στην ελληνική εκτέλεση έχει εξίσου δάνεια και από το κομμάτι του 1955 *Moscow Nights*, που είναι του ίδιου Ρώσου συνθέτη, αλλά σε στίχους του ποιητή Mikhail Matusovsky.

*Μαλλιά σγουρά, μαλλιά κοράκου χρώμα
που ανέμιζε ο αγέρας στα ζερβά
σας αγαπούσα πάντοτε και τώρα
η δόλια μου καρδιά στενάζει και πονά*

*Πάει καιρός που έβγαινες στους δρόμους
τη σκούφια φόραγες λεβέντικα στραβά
και τα μαλλιά χυτά πάνω στους ώμους
τ' ανέμιζε ο αγέρας στα ζερβά*

*Θα 'ρθουν καιροί, καιροί ευτυχισμένοι
σκλάβοι δε θα `ναι τότε οι λαοί
θα ζούμε τότε πια αδελφωμένοι
σε μια ελεύθερη ειρηνική ζωή*

*Εγώ Άη Στράτη δε φοβάμαι
είναι κι αυτή μια Ελληνική γωνιά
τα μαύρα τα μαλλιά μας κι αν ασπρίσαν
δε μας τρομάζει η βαρυχειμωνιά*

Εντόπισα το παραπάνω κομμάτι στον δίσκο *Τραγούδια από την Ελληνική Αντίσταση*. Τα όργανα, που ακούμε είναι κλασική κιθάρα, ακορντεόν, ντραμς. Τα ντραμς παίζουν το εμβατήριο σε ένα *andante* προς *moderato tempo*. Το ακορντεόν παίζει την μελωδική γραμμή. Αρκετές είναι οι φορές που κάνει πιο σύνθετη την μελωδική γραμμή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα παρακάτω οκτώ μέτρα. Ο Μαυρουδής στην κιθάρα παίζει συγχορδίες, αρπισμούς και μοτίβα που ταιριάζουν στον εμβατηριακό σκοπό.

ιγ. Σαν αστάλινος τοίχος – Στους αρχηγούς του ΕΛΑΣ

Η μουσική του κομματιού προέρχεται από το ρωσικό παραδοσιακό – φολκλωρικό τραγούδι Korobushka. Με το ίδιο όνομα, συναντάμε και ένα ρωσικό χορό. Ο χορός αυτός έχει διαδοθεί από χορευτικούς συλλόγους της Ρωσίας σε φολκλωρική μορφή. Τόσο η μουσική όσο και οι στίχοι, σε Ελλάδα και Ρωσία, είναι άγνωστου δημιουργού.

*Σαν αστάλινος τείχος που αλόγιστος ορμάει
στα πεδία των τίμιων μαχών.
Με αρχηγούς Σαμαρινιώτη, Καραγιώργη και Σαράφη
που `ναι οι μάνες του λαϊκού στρατού*

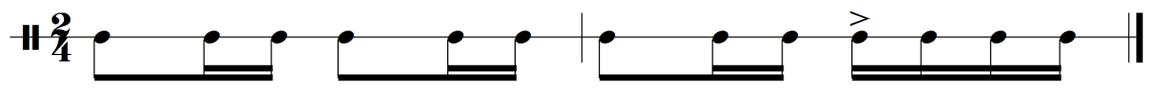
*Δίχως τανκς, αεροπλάνα, μόνο όλμους πολυβόλα
και ψυχή σαν του λαϊκού στρατού
Με καθοδήγηση λαμπρή του αρχηγού μας Βελουχιώτη
ξεψυχάει ο αγκυλωτός του φασισμού*

*Να η ώρα μας ήρθε και σαν θύελλα ξεσπάει
στον αγώνα η παγκόσμια εργατιά
Μια φωνή αντηχεί στον αγέρα(ή αέρα) πέρα ως πέρα
μ' επανάσταση θα διώξουμε τη σκλαβιά*

*Κι ο αγέρας που μουγκρίζει τη σημαία κυματίζει
τη βαμμένη απ' το αίμα του λαού
Κατακόκκινη τη νίκη μας αγγέλλει του λαού μας
με ένα ζήτω γύρω, γύρω από παντού*

Στην δισκογραφική δουλειά του Μικρούτσικου, συναντάμε μια ανδρική χορωδία. Η χορωδία πλαισιώνεται από μια ορχήστρα που αποτελείται από πιάνο, ηλεκτρικό μπάσο και ντραμς (ταμπούρο). Το tempo είναι allegro, 130 το τέταρτο. Η τονικότητα είναι ρε φυσική ελάσσονα. Ακριβώς την ίδια τονική έχει και η άλλη εκτέλεση που αναλύω.

Ταμπούρο - Εμβατήριο

Το ταμπούρο, το πιάνο και το μπάσο δίνουν στην αρχή τέσσερα μέτρα και στην συνέχεια μπαίνει η χορωδία. Η μελωδική γραμμή ακούγεται μόνο από τις φωνές, ενώ η χορωδία έχει μόνο συνοδευτικό ρόλο.

Η ερμηνεία από την ανδρική χορωδία μένει στον εμβατηριακό σκοπό. Όπως και σε προηγούμενα κομμάτια έτσι και εδώ, η ερμηνεία είναι επική. Γίνεται αναφορά σε πρόσωπα (Βελουχιώτης, Σαμαρινιώτης, Σαράφης) που πρωταγωνίστησαν την εποχή εκείνη. Ο τίτλος του τραγουδιού και κατά επέκταση το περιεχόμενο των στίχων ήταν πιθανότατα και ο λόγος που επέλεξε ο Μικρούτσικος μόνο άνδρες για την ερμηνεία του κομματιού. Χρησιμοποιεί το στοιχείο της αρρενωπότητας που βγάζουν οι ανδρικές φωνές, για να αναδείξει το τραγούδι. Η ερμηνεία των ανδρών δεν είναι εντυπωσιακή αλλά προβάλλει θάρρος, τόλμη και πυγμή. Μέσα από την ενορχήστρωση ο συνθέτης θέλει να δημιουργήσει ηρωικές εικόνες.

Το αντάρτικο τραγούδι υπάρχει και στο άλμπουμ του Μαυρουδή με ερμηνευτή τον Πανδή. Η ερμηνεία του κινείται στον ίδιο εμβατηριακό τόνο που είδαμε και σε άλλα αντάρτικα. Το στοιχείο της λυρικότητας συνυπάρχει πάντα με αυτό του στρατιωτικού στόμφου. Η ορχήστρα αποτελείται από ακορντεόν και κλασική κιθάρα. Το tempo είναι andante, περίπου 92 το τέταρτο. Το ακορντεόν παίζει την μελωδική γραμμή ελλειπτικά και η κιθάρα, ρυθμική και αρμονική συνοδεία.

Στην αρχή και στο τέλος, το ακορντεόν παίζει μια μελωδία ως εισαγωγή και κλείσιμο. Η μελωδία έχει καταβολές από το εγερτήριο σκοπό - σάλπισμα, που ακούμε τις πρωινές ώρες σε στρατόπεδα. Έτσι, τα τραγούδι μας δίνει μια πρώτη θεματική, για το τι θα ακούσουμε. Ο ακροατής, κυρίως αυτός που έχει ζήσει τον στρατό, μεταφέρεται σε στρατιωτικές εμπειρίες που είχε βιώσει. Από την εισαγωγή, το ακορντεόν κρατάει μια λιτή γραμμή από το σάλπισμα και το παραθέτει σε όλο το κομμάτι ως απάντηση στο τέλος της μελωδικής γραμμής που τραγουδάει ο ερμηνευτής.

Ακορντεόν - Σάλπισμα

Ακορντεόν - Σάλπισμα

Σαν ατσάλινο τείχος

Ιδ. Ύμνος του ΕΑΜ – Τρία γράμματα

Το τραγούδι του ΕΑΜ είναι βασισμένο στο πιο διαδεδομένο ρωσικό τραγούδι *Katyusha*. Ο Κόκκινος στρατός με το όνομα *Katyusha*, που στα ελληνικά σημαίνει Κατερινούλα, χαρακτήρισαν τα ρουκετοβόλα ΒΜ-8, ΒΜ-13 και ΒΜ-31. Το τραγούδι δημιουργήθηκε το 1938 από τον συνθέτη Matvei Blanter και το στιχουργό Mikhail Isakovsky. Οι ελληνικοί στίχοι είναι γραμμένοι πιθανότατα από κάποιον άγνωστο αντάρτη.

*Τρία γράμματα μόνο φωτίζουν την ελληνική μας την γενιά
και μας δείχνουν φωτεινό τον δρόμο για να φέρουμε την λευτεριά*

*Είναι του αγώνα μας τα φώτα κι ο λαός ακολουθεί πιστά
νέοι, γέροι, όλοι μαζί φωνάζουν ζήτω το ΕΑΜ*

*Το ΕΑΜ μας έσωσε απ' την πείνα θα μας σώσει και πάλι απ' την σκλαβιά
κι έχει πρόγραμμα λαοκρατία ζήτω το ΕΑΜ*

*Έχει ενώσει όλο τον λαό μας, έχει την ΕΠΟΝ και τον ΕΛΑΣ
κι έχει πρόγραμμα λαοκρατία ζήτω το ΕΑΜ*

Το κομμάτι είναι και αυτό εμβατήριο. Στην ελληνική εκδοχή, που την συναντάμε στον δίσκο *Chants de partisans Grecs*, ο ρυθμός είναι συρτό στα δύο 2/4 σε *andante tempo*. Στο τραγούδι ακούμε μια ακουστική κιθάρα που κρατά τον ρυθμό και παίζει αρμονικά. Η ερμηνεία γίνεται από έναν άνδρα και μια γυναίκα, κάποιες φορές χτυπούν παλαμάκια σύμφωνα με τον ρυθμό. Το τραγούδι ανήκει στις περιπτώσεις που ξεφεύγει από το εμβατήριο.

Ύμνος του ΕΑΜ - Τρία γράμματα

The image shows a musical score for the song 'Ύμνος του ΕΑΜ - Τρία γράμματα'. The score is written in a single system on a grand staff (treble clef) and consists of six staves of music. The key signature is one flat (B-flat) and the time signature is 2/4. The music is written in a simple, melodic style. The first staff starts with a treble clef, a key signature of one flat, and a 2/4 time signature. The notes are: G4 (quarter), A4 (quarter), B-flat4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter). The second staff starts with a measure rest (4) and continues with: E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (quarter), B-flat4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The third staff starts with a measure rest (7) and continues with: F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (quarter), B-flat4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter). The fourth staff starts with a measure rest (10) and continues with: E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (quarter), B-flat4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter). The fifth staff starts with a measure rest (13) and continues with: D4 (quarter), C4 (quarter), B-flat4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter). The sixth staff starts with a measure rest (16) and continues with: C4 (quarter), B-flat4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter), F4 (quarter), E4 (quarter), D4 (quarter), C4 (quarter). The score ends with a double bar line and repeat signs.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τα αντάρτικα αποτελούν κομμάτι των τραγουδιών της αντίστασης. Γράφτηκαν το 1940 κατά την περίοδο της κατοχής από ανώνυμους λαϊκούς ποιητές και αντάρτες. Τραγουδιόντουσαν σύμφωνα με ποιητικά και μουσικά μοτίβα παλαιότερων κλέφτικων και ιστορικών τραγουδιών αλλά και σύμφωνα με άλλες ξένες εκτελέσεις.

Οι συνθέτες δανείζονται ξένες μελωδίες κυρίως ρωσικές και προσαρμόζουν πάνω σε αυτές τους στίχους των αντάρτικων τραγουδιών. Οι καινοτομίες είναι αρχικά στην θεματολογία των κομματιών. Οι μελωδίες ξένες ή ελληνικές ταυτίζονται με γεγονότα της κατοχής. Ο τραγουδιστής οφείλει να είναι παραστατικός ούτως ώστε να μπορέσει να μεταφέρει τον παλμό των γεγονότων. Εμφανής είναι και η λαϊκότητα που προσδίδει κατανόηση από το ευρύ κοινό και δηλώνει την λαϊκή καταγωγή των κομματιών. Κάποια πάλι τραγούδια είναι εξ ολοκλήρου πρωτότυπα, τόσο σε επίπεδο στίχου όσο και σε επίπεδο μουσικής σύνθεσης. Οι συνθέτες, σε επίπεδο ενορχήστρωσης, χρησιμοποιούν στοιχεία της δημοτικής, λαϊκής και έντεχνης μουσικής και εν ολίγοις παίρνουν όλα εκείνα τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ελληνική μουσική αλλά γενικότερα την ελληνική πραγματικότητα³². Κάποιοι άλλοι πάλι συνθέτες κρατάνε όλα εκείνα τα στοιχεία που παραπέμπουν σε στρατιωτικές μπάντες προσδίδοντας βέβαια λυρικήτητα στο ερμηνευτικό μέρος. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, όσον αφορά την πρώτη περίπτωση, είναι τα τραγούδια «Απάνω στα ψηλά» και «Και σεις παιδιά ανταρτόπουλα» που γράφτηκαν σύμφωνα με τα τραγούδια «Σαμιώτισσα» και «Παιδιά της Σαμαρίνας» αντίστοιχα³³. Οφείλουμε να αναφέρουμε ότι τα τραγούδια αυτά ηχογραφήθηκαν το 1970. Αιτία ήταν ο εμφύλιος που ακολούθησε αμέσως μετά την απελευθέρωση της χώρας και το τέλος του 2ου Παγκοσμίου πολέμου. Αποτέλεσμα αυτού του διχασμού ήταν και η λογοκρισία αυτών των κομματιών που μέχρι τότε είχαν μόνο προφορική διάδοση.

Στη μουσικολογική ανάλυσή μου εντόπισα πολλά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την καθημερινότητα που βιώνουν οι στρατιώτες. Κάποιοι συνθέτες εισήγαγαν και αισθητικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ύπαιθρο και την πόλη. Η λυρικήτητα που είναι στοιχείο της έντεχνης μουσικής είναι διάχυτη στα αντάρτικα κομμάτια μέσα από

³² Γαϊτάνος Κωστής, *Η ιστορία της ελληνικής μουσικής από την αρχαιότητα έως σήμερα, Α' τόμος*, Φίλιππος Νάκας, Αθήνα, 2012, κεφάλαιο 3, σελ. 1 – 2.

³³ Λάμπρος Λιάβας, *Το ελληνικό τραγούδι από το 1821 έως τη δεκαετία του 1950*, Καπον, Αθήνα, 2009, σελ. 297 – 298.

τις ερμηνείες των καλλιτεχνών. Το στοιχείο της λαϊκότητας επιστρατεύεται σε κάποια αντάρτικα κομμάτια και είναι εμφανές σε λαϊκά γυρίσματα που κάνουν οι τραγουδιστές. Όμως, η πλήρης λαϊκότητα, είναι αισθητή με το ηχώχρωμα του μπουζουκιού. Το μπουζούκι, είναι ένα ελληνικής κατασκευής όργανο και αποτελεί σύμβολο των πόλεων. Το μπουζούκι, δίνει την ελληνικότητα που χρειάζεται στα αντάρτικα που έχουν ξένες καταβολές. Όταν συνδυάζεται με ρυθμούς όπως το καλαματιανό επιτυγχάνει πάντρεμα της επαρχίας με το άστυ.

Ήχοι, που συμβαδίζουν όπως είπα με την καθημερινότητα των στρατιωτών και των κατοίκων της επαρχίας, έχουν αποτυπωθεί και στις ενορχηστρώσεις των συνθετών. Για παράδειγμα, ο πένθιμος ήχος της καμπάνας, ακούγεται από το πιάνο. Το σάλπισμα της τρομπέτας, που ακούμε στον στρατό τις πρωινές ώρες, εμφανίζεται σε αντάρτικο τραγούδι. Το εμβατήριο, χαρακτηριστικό των παρελάσεων, μεταφέρεται στη μουσική. Τυμπανιστικές τεχνικές που συναντά κανείς σε μια στρατιωτική μπάντα, όπως το drum roll, χρησιμοποιούνται για να δώσουν συμβολικό χαρακτήρα στο τραγούδι.

Οι συνθέτες, όντες και οι ίδιοι πολιτικά ενταγμένοι στον χώρο από τον οποίο προέρχονται αυτές οι αντάρτικες ομάδες, δεν αλλοιώνουν το περιεχόμενο των στίχων αλλά το αναδεικνύουν. Κάποιοι από αυτούς τους συνθέτες και μουσικούς έχουν μάλιστα υπάρξει και οι ίδιοι στο παρελθόν αντάρτες, οπότε προσπαθούν να αναδείξουν τα συναισθήματα από τα οποία διακατέχονταν εκείνη την περίοδο. Ίσως αυτή είναι και η αιτία που προσπαθούν να παρουσιάσουν τα αντάρτικα τραγούδια με μια συγκεκριμένη οπτική γωνία. Μένουν σε ένα ρυθμικό μοτίβο το εμβατήριο και την μελωδική γραμμή την ακούμε κατά κύριο λόγο μεμονωμένα. Με εξαίρεση τα κομμάτια *Του Άρη* που είναι βάλς σε 3/4, το *Απάνω στα ψηλά* που είναι καλαματιανό σε 7/8 και ο *Υμνος του ΕΑΜ* που είναι συρτό στα δύο (2/4), όλα τα υπόλοιπα μένουν στο εμβατηριακό 2/4.

Οι μελωδίες οι οποίες τραγουδιούνται από την χορωδία την Κόκκινου Στρατού, υιοθετούνται αυτούσιες, χωρίς να αποδίδονται βέβαια με το ίδιο κύρος και δυναμική, ούτε με το ίδιο αισθητικό βεληνεκές. Οι φωνές, στα ελληνικά αντάρτικα, λειτουργούν κυρίως μονοφωνικά. Αντίθετα, στις ρωσικές εκτελέσεις συναντάμε πολυφωνία, έντονες δυναμικές που δεν μένουν στο forte και στο piano, αλλά ζητάνε και κάνουν σε ακραίο βαθμό και με δεξιοτεχνικό τρόπο όλες τις δυναμικές. Ο αριθμός των μουσικών οργάνων σε ορχήστρες που προέρχονται από την Σοβιετική Ένωση, είναι πολύ μεγαλύτερος σε σύγκριση με αυτόν της Ελλάδας. Οι Έλληνες συνθέτες παίρνουν έναν οργανοπαίκτη σε κάθε όργανο. Το ίδιο συμβαίνει και με τις χορωδίες. Η χορωδία, όταν υπάρχει, δεν

ξεπερνά τα τρία άτομα. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να μειώνουν τον όγκο, που χαρακτηρίζει τα πρωτότυπα κομμάτια αυτού του επιπέδου.

Αυτό ίσως θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί, αν δεν έμεναν οι συνθέτες στο εμβατηριακό ρυθμικό μοτίβο, που δημιουργεί μονοτονία στην ατμόσφαιρα. Η Ελλάδα που αποτελεί σταυροδρόμι πολλών μουσικών ακουσμάτων, είναι πλούσια σε πολλά ρυθμικά μοτίβα και μουσικές παραδόσεις. Οι δίσκοι που ανέλυσα έρχονται σε αντίθεση με το παραπάνω γεγονός και ίσως να είναι και μια μουσική αιτία που δεν ακούγονται και σε άλλες εκδηλώσεις πέρα από αυτές που έχουν ξεκάθαρη πολιτική διάσταση. Το ξένο στοιχείο υπερτερεί έναντι του ελληνικού και σε επίπεδο κλιμάκων. Έχουμε κλίμακες ελάσσονες και μείζονες, που είναι σύμφωνες με το δυτικό στοιχείο. Οι λαϊκοί δρόμοι δεν υπάρχουν, ενώ η λαϊκότητα εμφανίζεται μόνο μέσα από μουσικά όργανα όπως το μπουζούκι ή κάποιο πνευστό όργανο.

Το κομμάτι που ξεχωρίζει είναι αυτό που γράφτηκε για τον Άρη Βελουχιώτη. Υπάρχει έντονη συναισθηματική φόρτιση για την απώλεια του ανθρώπου που ξεκίνησε και οργάνωσε την εθνική αντίσταση. Ο αριθμός είναι χορευτικός (βαλς σε 3/4), όμως επικρατεί ο πένθιμος χαρακτήρας, ή μάλλον η αντίστιξη μεταξύ της αισιοδοξίας που δίνει ο χορός και της θεματικής του θανάτου. Όλες οι εκτελέσεις προβάλλουν και την αρνητική έκβαση που είχε και η εθνική αντίσταση. Στην δεύτερη φάση, τονίζεται το γεγονός ότι η εθνική αντίσταση οδήγησε σε εμφύλιο και όχι σε νίκη κατά του κατακτητή.

Εν κατακλείδι, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η εικόνα που αναδεικνύεται από την παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξαρτημένη από την δισκογράφηση των αντάρτικων και σε καμιά περίπτωση δεν απηχεί την ιστορική τους λειτουργικότητα, τόσο στην ζωή των ανταρτών όσο και στην μεταγενέστερη κοινωνική τους διάχυση και απήχηση. Φωτογραφικά τεκμήρια³⁴ των φωτογράφων και αντιστασιακών Κώστα Μπαλάφα και Σπύρου Μελετζή μαρτυρούν στιγμιότυπα της αντάρτικης ζωής π.χ. με χαρακτηριστικούς κυκλικούς χορούς, που σαφώς παραπέμπουν σε μια άλλη αισθητική, προφανώς έντονα προσανατολισμένη σε παραδοσιακές μουσικές. Αυτό όμως θα πρέπει να είναι το αντικείμενο μιας άλλης πτυχιακής εργασίας, που θα φωτίσει το θέμα μας από άλλη οπτική γωνία.

³⁴ Μπαλάφας Κώστας, *Το αντάρτικο στην Ήπειρο*, Γιάννινα, 1991. Βλ. επίσης Μελετζής Σπύρος, *Με τους αντάρτες στα βουνά*, Μελετζής Σπύρος, 2002.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Blanning T.C., *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης*, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, Τουρική, Αθήνα, 2009
2. Cecchetto Celine et Prat Michael, *La chanson politique en Europe*, Eidolon, 2008
3. Mazower Mark, *Μετά τον Πόλεμο Η ανασυγκρότηση της οικογένειας του έθνους και του κράτους στην Ελλάδα 1943-1960*, 2^η έκδοση, μτφρ. Ειρήνη Θεοφυλακτοπούλου, επιμέλεια Γιάννης Καστανάρας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2000
4. Michels Ulrich, *Ατλας της μουσικής Τόμος I και II*, Φίλιππος Νάκας, Αθήνα, 2005
5. Thompson B. John, *Studies in the Theory of Ideology*, Cambridge University press, 1984
6. Αβέρωφ-Τοσίτσας Ευάγγελος, «Φωτιά και Τσεκούρι!» *Ελλάς, 1946-49 και τα προηγούμενα*, Εστία, Αθήνα, 2010
7. Αγτζίδης Βλάσης, *Παρευξείνιος Διασπορά. Οι ελληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές ακτές του Εύξεινου Πόντου*, Θεσσαλονίκη, 1997
8. Αγτζίδης Βλάσης, *Παρευξείνιος Διασπορά. Οι ελληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές ακτές του Εύξεινου Πόντου*, Θεσσαλονίκη, 1997
9. Γαζής Κώστας, *Αντάρτικα τραγούδια (συλλογή)*, Δαμιανού, Αθήνα, 1986
10. Γαϊτάνος Κωστής, *Η ιστορία της ελληνικής μουσικής από την αρχαιότητα έως σήμερα*, Α' και Β' τόμος, Φίλιππος Νάκας, Αθήνα, 2012
11. Γρηγοριάδης Ν. Σόλων, *Τα φοβερά ντοκουμέντα Δεκέμβριος 1944 Το ανεξήγητο λάθος*, Φυτράκι, 2010
12. Γρηγοριάδης Φοίβος, *Γερμανοί - Κατοχή - Αντίστασις: Πόνος, δάκρυα, αίμα και ελπίδες*, Κεδρηνός, Αθήνα, 1972
13. Γρηγοριάδης Φοίβος, *Το Αντάρτικο: ΕΛΑΣ - ΕΛΕΣ - ΕΚΚΑ (5/42)*, Κ.Χ. Καμαρινόπουλος, Αθήνα, 1964
14. Διονυσιάδου Λίζα, *Ντοκουμέντα του Παγκόσμιου Προοδευτικού Κινήματος, Γιώργη Δημητρώφ, Μνήμη*, 1976,
<http://www.scribd.com/doc/191664073/%CE%93%CE%9A%CE%95%CE%9F%CE%A1%CE%93%CE%9A%CE%99-%CE%94%CE%97%CE%9C%CE%97%CE%A4%CE%A1%CE%A9%CE%A6-%CE%97-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%83%CF%84%CE%B7->

[%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%9B%CE%B5%CE%B9%CF%88%CE%AF%CE%B1%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%AC%CE%BB%CE%BB%CE%B1-%CE%BA%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%AC-%CF%84%CE%BF%CF%85](#)

15. Ελληνικός Απελευθερωτικός Σύνδεσμος (ΕΑΣ), *1943 - 1944: Δύο χρόνια Σκλαβιάς, δύο χρόνια αγώνα*, Ορίζοντες, 1943
16. Ζέπος Δημήτρης, *Λαϊκή Δικαιοσύνη. Εις τας ελευθέρας περιοχάς της υπό κατοχήν Ελλάδος*, Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος, Αθήνα, 1986
17. Θεοδωράκης Μίκης, Κοντογιώργης Γιώργος, *Ελληνικότητα και Διανοήση*, Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2008
18. Καραγιάννης Θανάσης Ν., *Ο Βασίλης Ρώτας και το έργο του για παιδιά και εφήβους*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2007
19. Κέδρος Αντρέας, *Η ελληνική αντίσταση 1940 – 1944*, ε' έκδοση, Θεμέλιο, 2004
20. Κολιόπουλος Ι. Σ., *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία 1789 – 1945 από την Γαλλική επανάσταση μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, η' ανατύπωση*, Βανιάς, Θεσσαλονίκη, 2001
21. Κούγκουλος Θανάσης Β., *Τα τραγούδια της Εθνικής Αντίστασης: Ζητήματα ποιητικής και ιδεολογίας*, Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σιάτιστας «Μανούσεια», αριθμός 5, Σιάτιστα, Σεπτέμβριος 2013
22. Κωστής Γεώργιος, *Κατοχή: Αντάρτες βγήκαν στα βουνά (1941 - 1943)*, Δρόμων, Αθήνα, 2007
23. Λιάβας Λάμπρος, *Το ελληνικό τραγούδι από το 1821 έως τη δεκαετία του 1950*, Καπόν, Αθήνα, 2009
24. Μαμαλάκη Ζερμαίν, *Κατοχή - Αντίσταση*, Εστία, Αθήνα, 1976
25. Μαντζάνας Κ. Παναγιώτης, *Η εθνική μας μουσική παράδοση (ιστορική – μουσικολογική μελέτη)*, Τήνος, 2005
26. Μελετζής Σπύρος, *Με τους αντάρτες στα βουνά*, Μελετζής Σπύρος, 2002.
27. Μπαλάφας Κώστας, *Το αντάρτικο στην Ήπειρο Ασπρόμαυρες φωτογραφίες 1940-1944 πρόλογος του Σπύρου Μελετζή*, Γιάννινα, 1991
28. Μπούρας Βασίλης, *Η Πολιτική επιτροπή εθνικής απελευθέρωσης ΠΕΕΑ, Ελεύθερη Ελλάδα 1944*, Διογένης, 1983
29. Μυλωνάς Κώστας, *Ελληνική Μουσική ιστορικά ορόσημα*, Νεφέλη, Αθήνα, 2002

30. Παπαστρατής Προκόπης, *Ιστορία της Ελλάδος του 20^{ου} αιώνα Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, Κατοχή, Αντίσταση 1940 – 45*, Τόμος 3, Αθήνα, 2007
31. Πάπιστας, Σάκης Κ. *Το αστικό τραγούδι στα πέτρινα χρόνια 1940-49*, Αφοί Κυριακίδη, Αθήνα, 2007
32. Παρασκευάς Ι. - Μηλιοπούλου Ι., *Κατοχή: Φωτιά και αίμα Σελίδες από την ζωή μου*, Τσοτύλι, Αθήνα, 1989
33. Παύλου Λευτέρης, *Το τουμπελέκι και οι ρυθμοί Μέσα από τους χορούς, τα τραγούδια και τους οργανικούς ρυθμούς*, fagotto books / τμήμα Λαϊκής και Παραδοσιακής μουσικής ΤΕΙ Ηπείρου, Μάιος 2006
34. Ραχιώτης Χρήστος Δ., *Κατοχή: Οδοιπορικό αγώνα σε Ρούμελη και Θεσσαλονίκη*, Εντός, Αθήνα, 2005
35. Σμυρναίος Άκης, «Πολεμάμε Και Τραγουδάμε» *Τραγούδια του Αγώνα 1941 – 1944 από τη χορωδία αντιστασιακών της ΠΕΑΕΑ Διδασκαλία και Διεύθυνση: Άκης Σμυρναίος*, Αθήνα, 1983
36. Σπυριδόπουλος Αριστοτέλης Ν., *Ευριπίδης Μπακιρτζής: Η προσωπικότητα & Η δράση του*, πρωτεύουσα μεταπτυχιακή εργασία, ΑΠΘ, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, τομέας Νεότερης & Σύγχρονης Ιστορίας & Λαογραφίας, Θεσσαλονίκη, 2011
37. Φλάισερ Χάγκεν, *Η Ελλάδα 1936-1949, Από τη Δικτατορία στον εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, 2^η έκδοση, Καστανιώτη, Νοέμβριος 2003
38. Χαριτόπουλος Διονύσης, *Άρης ο αρχηγός των ατάκτων*, ιστορική βιογραφία, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2003
39. Χατζηιωσήφ Χρήστος, Παπαστρατής Προκόπης, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα Β' Παγκόσμιος πόλεμος κατοχή αντίσταση 1940-45*, Γ' τόμος, μέρος 2, Βιβλιόραμα, 2007

ΠΗΓΕΣ

1. Brian R. Denu, «Variations on a Russian folk song», Gettysburg College, http://bookable.wc.lt/pdf/Russian_Folk_Music/Variations_On_A_Russian_Folk_Song/19_pdf, Απρίλιος 2012
2. Βερβενιώτη Τασούλα, «Η θεσμοθέτηση του δικαιώματος της ψήφου των γυναικών από το ελληνικό αντιστασιακό κίνημα 1941–1944», «Αφιέρωμα: ιστορία, γυναίκες, φύλο», Δίμη, τεύχος 6, 1993, σελ. 180– 195
3. Γαβρηλίδης Άκης, «Η Κατιούσα στο Χαλάνδρι: Ένα πολύτιμο μάθημα δημοκρατίας (και επιτελεστικής υπονόμησης)», Nomadic universality intellectual Commons, <https://nomadicuniversality.wordpress.com/2014/10/28/h-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BF%CF%8D%CF%83%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%87%CE%B1%CE%BB%CE%AC%CE%BD%CE%B4%CF%81%CE%B9-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CF%8D%CF%84%CE%B9%CE%BC%CE%BF-%CE%BC/>, 28 Οκτωβρίου 2014
4. Γκιώνης Δημήτρης, «Ο Πάνος Τζαβέλλας των αντάρτικων», Ελευθεροτυπία, 22 Ιανουαρίου 2011
5. Δραγουμάνος Πέτρος, «Από τις 33 στροφές στα Cd», Εφτά Ημέρες Καθημερινή, 26 Απριλίου 1998
6. Κοντίσης Γιάννης, «Πολεμούσαν και Τραγουδούσαν», Λυχνάρι, τεύχος 21, Δεκέμβριος 2005
7. Κουνάδης Παναγιώτης, «Η ελληνική δισκογραφία», Εφτά Ημέρες Καθημερινή, 26 Απριλίου 1998
8. Κριτσιώλης Τάσος, «Στου χρόνου τον καθρέφτη 1970», <http://www.musiccorner.gr/%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CF%81%CE%AD%CF%86%CF%84%CE%B7-1970-94451/>, 20 Φεβρουαρίου 2014
9. Κριτσιώλης Τάσος, «Στου χρόνου τον καθρέφτη 1976», <http://www.musiccorner.gr/%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%85-%CF%87%CF%81%CF%8C%CE%BD%CE%BF%CF%85-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CF%81%CE%AD%CF%86%CF%84%CE%B7-1970-94451/>

[%CF%84%CE%BF%CE%BD-](#)

[%CE%BA%CE%B1%CE%B8%CF%81%CE%AD%CF%86%CF%84%CE%B7-1974-](#)

[%CF%80%CF%81%CF%8E%CF%84%CE%BF-](#)

[%CE%BC%CE%AD%CF%81%CE%BF-98751/](#), 19 Ιουνίου 2014

10. Ληγαίος Στέφανος, «Ο τραγουδιστής της Εθνικής Αντίστασης», Χοροστάσι για τον Πολιτισμό και την Παράδοση, τεύχος 26, Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος 2009
11. Λυκουρόπουλος Σωτήρης, «Από τον φωνογράφο στα 45άρια», Εφτά Ημέρες Καθημερινή, 26 Απριλίου 1998
12. Μπουκαβάλας Διονύσης, «Αλέκος Ξένος 19121995», classical music.gr, <http://alekos-xenos.pblogs.gr/2011/08/alekos-xenos-1912-1995.html> , 2008
13. Οικονόμου Ηρακλής, «Ο Πάνος Τζαβέλλας πέρα από τα Αντάρτικα», Μετρονόμος, Ιανουάριος 2014
14. Ουλκέρογλου Στάθης, «Ο επαναστάτης – τραγουδιστής», Χοροστάσι Για τον Πολιτισμό και την Παράδοση, τεύχος 26, Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος 2009.
15. Παπαστεφάνου Γιώργος, «Το «χρυσό» Νέο Κύμα, Τα όνειρα, το κέφι και το μεράκι μιας ομάδας νέων που εκφράστηκαν μέσα από το τραγούδι», Η Καθημερινή, 26 Απριλίου 1998
16. Πούλιος Απόστολος, «Το θέατρο στην κατοχή: «Η εμπόλεμη Αθήνα έχει πάρει άλλη όψη...»», Η Αυγή, 28 Οκτωβρίου 2012
17. Σαχινίδης Κώστας Γ., «Πάνος Τζαβέλλας: Ο λαϊκός καλλιτέχνης της Εθνικής Αντίστασης και ποιητής της Λευτεριάς», Χοροστάσι Για τον Πολιτισμό και την Παράδοση, τεύχος 26, Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος 2009
18. Σεγεριάδης Γ., «Ο Πάνος Τζαβέλλας και το αντάρτικο τραγούδι», 3 Φεβρουαρίου 2010
19. Σκαλιδάκης Γιάννης, «Η πολιτική της ΠΕΕΑ απέναντι στο σώμα των μόνιμων αξιωματικών», Κλειώ τεύχος 3, καλοκαίρι 2006, σελ.121-145
20. Τζαβέλλας Πάνος, «Αντάρτικο ροκ», Ελεύθερος Διάλογος, Αθήνα, 1992
21. Τριγάζης Πάνος, «Ογδόντα χρόνια από την απόφαση της Δίκης της Λειψίας», <http://tvxs.gr/news/taksidia-sto-xrono/ogdonta-xronia-apo-tin-apofasi-tis-dikis-tis-leipsias-toy-panoy-trigazi>, 23 Δεκεμβρίου 2013
22. Φιλίας Βασίλης, «Αποχαιρετισμός στον Πάνο Τζαβέλλα», Χοροστάσι για τον Πολιτισμό και την Παράδοση, τεύχος 26, Ιανουάριος – Φεβρουάριος – Μάρτιος 2009
23. Ψαριανός Γρηγόρης, «Τα Τραγούδια Του Κόκκινου Στρατού», παραγωγή Protasi, 28 Νοεμβρίου 2001

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ (με αλφαβητική σειρά)

AJDC American Joint Distribution Committee
BA Bundasarchiv Koblenz
BA/ZWA Bundesarchiv-Zwischenarchiv Hengelar
BLO British Liaison Officer
EEAM Εργατικό Εθνικό Απελευθερωτικό μέτωπο
FO Public Record Office, Λονδίνο, Foreign Office Files
MAY Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου
NSDAP Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
OSS Office of Strategic Services
PRO Public Record Office, Λονδίνο
SNOF Slovenomakedonski Narodno Osloboditelen Front
SOE Special Operations Executive
SS Schutzstaffel
USNA United States National Archives, Ουάσινγκτον
WO Public Record Office, Λονδίνο, War Office Files
ΑΓΔΒΕ Αρχείο Γενικής Διοίκησης Βορείου Ελλάδας
ΑΓΔΔΜ Αρχείο Γενικής Διοίκησης δυτικής Μακεδονίας
ΑΣΚΙ Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας
ΔΣΕ Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑ Εθνική Αλληλεγγύη
ΕΑΜ Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΑΣΑΔ Εθνικός Αγροτικός Σύνδεσμος Αντικομμουνιστικής Δράσεως
ΕΔΕΣ Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΚΚΑ Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση
ΕΛΑΝ Ελληνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Ναυτικό
ΕΛΑΣ Εθνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΛΔ Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας
ΕΟΒ Εθνική Οργάνωση Βασιλοφρόνων
ΕΟΝ Εθνική Οργάνωση Νεολαίας
ΕΠ Εθνική Πολιτοφυλακή
ΕΠΟΝ Ελληνική Πολιτική Οργάνωση Νέων
ΕΣΑΓ Ειδική Σχολή Αναμόρφωσης Γυναίκων
ΕΣ-ΕΣ Μοίρα Ασφαλείας
ΕΣΣΔ Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΚΕ Κεντρική Επιτροπή
ΚΕΠΠ Κεντρική Επιτροπή Περιφέρειας Πελοποννήσου
ΚΚΕ Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΝΑΖΙ Nationalsozialismus (Εθνικοσοσιαλισμός)
ΟΕΚ Ομάδες Ενόπλων Καταδιωκόμενων
ΟΠΛΑ Οργάνωση Προστασίας Λαϊκού Αγώνα
ΠΕΕΑ Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΠΕΟΠΕΦ Πανελλήνιος Ένωσις Οικογενειών Πολιτικών Εξορίστων-Φυλακισμένων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Η Διεθνής σε όλες τις γλώσσες

ΓΑΛΛΙΚΑ

Debout! Les damnés de la terre
Debout! Les forçats de la faim
La raison tonne en son cratère
C'est l'éruption de la fin
Du passé faisons table rase
Foulez-vous, debout
Le monde va changer de base
Nous ne sommes rien, soyons tout

C'est la lutte finale
Groupons-nous, et demain
L'Internationale sera le genre humain
C'est la lutte finale
Groupons-nous, et demain
L'Internationale sera le genre humain

Il n'est pas de sauveurs suprêmes
Ni Dieu, ni César, ni tribun
Producteurs, sauvons-nous nous-mêmes
Décrétons le salut commun
Pour que le voleur rende gorge
Pour tirer l'esprit du cachot
Soufflons-nous-mêmes notre forge
Battons le fer quand il est chaud

Ouvriers, paysans, nous sommes
Le grand parti des travailleurs
La terre n'appartient qu'aux hommes
L'oisif ira loger ailleurs
Combien de nos chairs se repaissent
Mais si les corbeaux, les vautours
Un de ces matins, disparaissent
Mais si les corbeaux, les vautours
Un de ces matins, disparaissent
Le soleil brillera toujours

ΙΣΠΑΝΙΚΑ

Arriba, parias de la Tierra
En pie, famelica legion
Los proletarios Guerra
Guerra hasta el fin de la oppression
Borad el rastro del pasado
Ariba es clavos, todos en pie
El mundo va a cambiar de base
Los nada de hoy todo han de ser
Agrupemonos todos
En la lucha final
El genero humano
Es la Internacional

ΙΤΑΛΙΚΑ

Compagni avanti il gran partito
Noi siamo dei lavoratori
Rosso un fiore in petto c'e fiorito
Una fede c' e nata in cuore
Noi non siamo piu nell'officina
Entro terra ai campi al mar
La plebe sempre all'opra china
Senza ideale in cui sperare
Su lottiamo L' ideale
Nostro al fine sara
L'Internazionale
Futura umanita

ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ

Wacht auf Verdamnte dieser Erde
Die stets man noch zum Hungern zwingt
Wacht auf Verdamnte dieser Erde
Die stets man noch zum Hungern zwingt
Das Recht wie Glut im Kraterherde
Reinen Tisch macht mit den Bedrangern
Heer der Sklaven wache auf
Ein Nichts zu sein tragt es nicht langer
Alles zu werden, stromt zu hauf
Volker hort die Signale
Auf zum letzten Gefecht
Die Internationale
Erkämpft das Menschenrecht

ΑΓΓΛΙΚΑ

Arise ye starvelings from your slumbers
Arise ye criminals of want
For reason in revolt now thunders
And ends at last the age of cant
Now away with all superstitions
Servile masses Arise - arise
And spurn the dust to win the prize
Then comrades, come rally
And the last fight let us face
The International
Unites the human race

ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΑ

Arise, you prisoners of starvation
Arise, you wretched of the earth
For justice thunders condemnation
A better world's in birth
No more tradition's chains shall bind us
Arise you slaves, no more in thrall
The earth shall rise on new foundations
We have been naught, we shall be all
T'is the final conflict
Let each stand in his place
The international working class
Shall be the human race
The international working class
Shall be the human race

Στην Ελλάδα - Πόντο συναντάμε και άλλες δύο λιγότερο γνωστές μεταφράσεις της *Διεθνούς*. Η μια είναι στα ποντιακά και η άλλη στην δημοτική. Η ποντιακή μετάφραση είναι από τον Η. Κ. Χιώτη³⁵ και η δημοτική από τον Γιάγκο Κανονίδη³⁶.

³⁵ Μέλος του Κομμουνιστικού κόμματος Ρωσίας από το 1904. Είχε σημαντική δράση κατά την κατάληψη της Αμπχαζίας απ' τους μπολσεβίκους. Εκτελέστηκε από τους οπαδούς του Μπέρια κατά την έναρξη των σταλινικών διώξεων (1937) μαζί με όλη την κομματική ηγεσία των Ελλήνων της Αμπχαζίας.

³⁶ Ο Γιάγκος Κανονίδης ήταν ένας σημαντικός διανοούμενος του σοβιετικού ελληνισμού. Γεννημένος στον Πόντο, ήταν απ' αυτούς που εξέφρασαν τις νέες ιδεολογικές αναζητήσεις και συγκρούστηκαν με την παραδοσιακή ελληνική διάνοηση της Τραπεζούντας στις αρχές του 20 αιώνα. Με αφορμή τη συγγραφή ενός σκληρού άρθρου κατά του μητροπολίτη Χρύσανθου με τον τίτλο *Οι χουλιγκάνοι του Χλωμού Αστεως*, αναγκάστηκε να καταφύγει στη Ρωσία και να αναζητήσει δουλειά ως δάσκαλος στο

Δημοτική

*Ξυπνάτε απόκληροι του κόσμου
της πείνας δούλοι, της σκλαβιάς,
το κράτος ρίζτε των τυράννων
εσείς οι γιοί της εργατιάς
Κανείς εμάς δεν θα γλυτώσει
θεοί, ήρωες ή βασιλείς
τη λευτεριά δε θα μας δώσει
αν δεν αγωνιστούμε 'μεις
Πίσω να πάρετε το βίός σας
και να σωθείτε απ' το ζυγό
με το σφυρί εμπρός στο έργο
οπού το σίδερο ζεστό.
Κι είναι αυτός μας ο αγώνας
κρίσιμος μα και σκληρός
στην Ιντερνασιονάλε
παιδιά ο λυτρωμός*

Ποντιακά

*Σκωθέστεν σεις που ως ατώρα
ημέραν 'κ' είδετε καλόν
σα ντέρτια πάντα και σα πόνια
σκωθέστεν έρθεν ο καιρόν
Εμάς κανείς 'κι θα γλυτών' μας
νε βασιλιάντ και νε θεοί
Αν θέλουμε ελευθερίαν
ας ψαλαφούμε μαναχοί*

κοινοτικό ελληνικό σχολείο της Ανάπα. Εντάχθηκε νωρίς στο ρωσικό κομμουνιστικό κίνημα και δραστηριοποιήθηκε πολιτικά εντός των ελληνικών κομματικών οργανώσεων. Ήταν αδελφός του Κώστα Τοπχαρά (Κανονίδη), εκπαιδευτικού, συγγραφέα, παλιού δημοτικιστή και ηγετικό στέλεχος στην τάση των ποντιστών (δηλαδή αυτών που επιθυμούσαν την ανάδειξη της ποντιακής διαλέκτου ως επίσημης ελληνικής γλώσσας στην ΕΣΣΔ). Ο Γιάγκος Κανονίδης ήταν γνωστός με τα λογοτεχνικά ψευδώνυμα *Δάμων Εριστέας, Γιάννης Ανατολίτης και Μασχαράνον*. Μετέφρασε Ρώσους συγγραφείς στην ποντιακή. Εκτελέστηκε κατά τη διάρκεια των σταλινικών διώξεων 1937-38. Βλ. και Βλάσης Αγτζίδης, *Παρευξείνιος Διασπορά. Οι ελληνικές εγκαταστάσεις στις βορειοανατολικές ακτές του Εύξεινου Πόντου*, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 388-391, 418.

Μια δεύτερη ποντιακή μετάφραση είναι η παρακάτω. Η απαγγελία της συγκεκριμένης *Διεθνούς* γίνεται από τον Μπαρμπα Γιάννη Ταμτάκο. Την διασκευή την έχει κάνει το συγκρότημα *Ωχρά Σπειροχαίτη*.

*Γνεφίστεν σεις που ους τα τώρα
Ημέραν 'κ' είδατεν καλόν
Σα ντέρτια πάντα και σα πείνας
Σκωθέστεν ή γνεφίστεν έρτεν ο καιρός
Σον παλαιόν κόσμον φωτίαν βάλτεν
Ας γίνεται σαχτάρ και νέον ή βάλτε κι ας γίνεται σαχτάρ
Ας χτίζουμεν με καρδίαν ή κι ας χτίζουμεν όλοι με καρδίαν
Εργάτ' σκωθέστεν σο ποδάρ
Κανείς εμάς 'κι θα γλυτών' μας
Νια βασιλιάντ κι νια θεοί
Αν θέλωμεν ελευθερίαν
Ας πολεμούμεν μοναχοί
Αμόν ανθρώπ' και μεις ας ζούμε
και ας πατούμε το ζυγόν
Ας αρχινέβομεν σο έργον
Ως που 'ν το σίδερον ζεστόν
Μόνον εμείς η εργατία
Οι δουλευτάν κι οι προκομέν
Θα βασιλεύομεν στον κόσμον ή θα κουμαντάρομεν τον κόσμον
Αγάς κανείς 'κι θ' απομέν'
Κι οντάς θα ρούζνε τα γιουλτουρούμια
Χαραμοφάγοι για τε σας
Δευτέρα θα έρτε παρουσία
Και ο παράδεισον σε μας
ΕΠΩΔΟΣ
Κ' εν αούτον η μάχη
Όλων το υστερνόν
Η ίντερνασιονάλ' εν
Εμάς που θα γλυτών'*

2. Από Κάμπους και Λαγκάδια – Partisan's Song – Through Valleys and over the hills

Russian

По долинам и по взгорьям
Шла дивизия вперед,
Чтобы с боя взять Приморье
Белой армии оплот

Наливались знамена
Кумачом последних ран
Шли лихие эскадроны
Приамурских партизан

Этих лет не смолкнет слава
Не померкнет никогда
Партизанские отряды
Занимали города

И останутся, как в сказках,
Как манящие огни
Штурмовые ночи Спасска
Волочаевские дни

Разгромили атаманов
Разогнали воевод
И на Тихом океане
Свой закончили поход

English

Through valleys and over hills
Went the division forward
To capture in battle Primo rye
The stronghold of the White Army

The banners were filled
By the red of the last wounds
Went the intrepid squadrons
Of the Amur partisans

The fame of those days will never cease
Will never dim
The partisan troops
Captured cities

And will remain as legends
Like sparkling fires
The storming nights of Spassk
The days of Volochaevka

(We) defeated the atamans
Dispersed the Voivodes
And on the Pacific Ocean
Had ended our campaign

3. Red Army is the strongest – White Army Black Baron - Belaia armia Chiornyj Baron

Russian

Belaia armia, chiornyj baron
Snova gotoviat nam tsarskij tron,
No ot tajgi do britanskikh morej
Krasnaia Armia vsekh silnej.

Tak pust zhe Krasnaia
Szhimaet vlastno
Svoj shtyk mozolistoj rukoj,
I vse dolzhny my
Neuderzhimo
Idti v poslednij smertnyj boj!

Krasnaia Armia, marsh vperiod!
Revvoensovet nas v boj zoviot.
Ved ot tajgi do britanskikh morej
Krasnaia Armia vsekh silnej!

My razduvaem pozhar mirovoj,
Tserkvi i tiurmy sravniam s zemljou.
Ved ot tajgi do britanskikh morej
Krasnaia Armia vsekh silnej!

English

The White Army and the Black Baron
Are trying to restore the Czar's throne,
But from the taiga to the British seas
The Red Army is the strongest of all!

Let the Red Army
Masterfully grip
Its bayonet with its toil-hardened hand,
And we must all
Irrepressibly
Go into a last fight to the death!

Red Army, march, march forward
The revolutionary war Soviet calls us into battle
For from the taiga to the British seas
The Red Army is the strongest of all

We are fanning the flames of a world-wide fire,
We will raze banks and prisons to the ground.
For from the taiga to the British seas
The Red Army is the strongest of all